

Franz Marek
Vad Stalin verkligen sagt

1970

Tyskt original: *Was Stalin wirklich sagte*. Svensk översättning: Sture Nerström.

Franz Marek (1913-79) var ledande medlem i det österrikiska kommunistpartiet (som han anslöt sig till i början av 1930-talet). Under 1960-talet blev han företrädare för eurokommunismen i Österrike.

I denna bok granskar och analyserar Marek Stalins politiska tänkande och politiska praktik. Han börjar med att syna Stalins argumentationsteknik och hur han ser på "marxism-leninismen", "demokrati" m m. För Stalin är det i synnerhet den sovjetiska ekonomin, den sovjetiska utrikespolitikens förutsättningar och mål, liksom frågan om krig och fred som står i fokus, och där spelar Stalins teori om "socialism i ett enda land" en viktig ideologisk roll.

Till skillnad från sina stora föregångare (Marx, Engels, Lenin), var Stalin vare sig en stor teoretiker eller strateg, och hans teori och praktik ofta gick i stick i stäv med varandra. Stalin använde inte teorin som en vägledning till politisk handling. Tvärtom syftade de av honom formulerade teorierna till att ideologiskt *motivera* den förda politiken.

Mareks text har kompletterats med noter och allra sist har tillagts en litteraturlista med texter som behandlar "socialism i ett land", den stalinska utrikespolitiken m m.

Innehåll

Inledning. Stalins tankestruktur.....	1
1. "Marxism-leninismen"	7
2. Lagbundenhet och viljebeslut hos Stalin.....	11
3. Socialism i ett land	15
4. Stat och demokrati.....	24
5. Statsparti och demokrati.....	29
6. Om den nationella frågan	39
7. Sovjetunionen och världsrevolutionen	45
8. Krig och fred	57
9. Stalinmyten.....	62
Lästips	65

Inledning. Stalins tankestruktur

”Vad Marx verkligen sagt” var ett försök att förmedla ett extrakt av en vetenskaplig metodologi ifråga om samhällskritiska analyser och initiativ.¹

”Vad Lenin verkligen sagt” var en strävan att framställa den revolutionära strategin hos Marx' mest betydande lärjunge, teorin som revolutionens inspiratör, revolutionen som stimulans vid teorins vidareutveckling.

Vilken uppgift ställer vi oss då inför, när vi undersöker Stalins tal, artiklar, böcker, kort sagt hans tankevärld?

Efter Lenins död genomdrev Stalin både i Sovjetunionen och inom den kommunistiska rörelsen uppfattningen att han var den autentiska uttolkaren av Marx och Lenin. Han var fast övertygad om, att han var en med dem själsbefryndad klassiker inom den vetenskapliga socialismen. Stalin var emellertid varken betydande teoretiker eller framstående revolutionsstrateg. Han var politiker med intelligens över genomsnittet, som under alldeles speciella omständigheter blev en ytterst ovanlig gestalt i världshistorien. Under hans ledning blev det efterblivna Ryssland en modern industristat och en väldig stormakt. Enbart detta gör i och för sig hans uttalanden intressanta, oavsett vad han därvid verkligen gjorde men också i anslutning till de förbrytelser, han verkligen begick.

Här stöter vi redan på den egentliga problematiken i vårt arbete. Vi skall å ena sidan visa upp motsägelsen, å andra sidan sammanhanget hos det Stalin sade och det han gjorde. Vi skall visa på motsägelse och sammanhang ifråga om ord och handling, teori och praktik, terminologi och förbrytelse liksom kontinuiteten hos den — trots den praktiska tillämpningen — av humanistiska föreställningar präglade doktrinen och modifieringen av nämnda doktrin för att kunna rättfärdiga den praktiska tillämpningen.

Grogrunden för dessa motsägelser var att finna i spänningen mellan den socialistiska föreställningsvärlden och de betingelser, under vilka den skulle realiseras i det halvbarbariska Ryssland. I den sovjetiska verklighetens prokrustessäng degraderade Stalin den marxistiska teorin till en institutionell ideologi. Samtidigt förklarade han denna verklighet i teorins och dess begreppsapparats anda och möjliggjorde i och med detta uppkomsten av en myt, som utplånade och skylde över alla motsägelser.

Ur nämnda mystifiering av verkligheten härrör sig de falska toner, som är så typiska för det Stalin verkligen sade. Än kunde saker och ting inte vara vad de inte fick vara, än måste de vara vad de ansågs böra vara. Än måste något som, teoretiskt, förfäktades, gälla som ett faktum, även om det inte var ett faktum. Än måste något, som utövades i praktiken, motsvara teorin, även när det stod i motsats till teorin. Än måste teorin finna sin bekräftelse i en skenvärld, än måste verkligheten söka sitt berättigande i en skenteori. Än kunde teorin verka som om det inte funnes någon verklighet, än måste den framställas som om verkligheten motsvarade den.

När vi illustrerar denna så att säga schizofrena tankestruktur hos Stalin, lämnar vi ett bidrag till en analys av stalinismen och samtidigt av den anda, som under Stalins tid satte sin prägel på Sovjetunionens officiella ideologi.

Några exempel kan förtydliga detta.

Bolsjevikerna har alltid bekant sig till självbestämmanderätten, inberäknat rätten att lösgöra sig från ett förbund av nationaliteter. Arvet förpliktade. Teorin förpliktade. När Stalin, i december 1936, kommenterar Sovjetunionens nya författning, polemiserar han häftigt mot

¹ Referenserna till ”Vad NN sagt” gäller tidigare utgivna böcker.

förslag, vilka som inaktuellt och överspelat betecknade att unionsrepublikernas rätt till utträde ur Sovjetunionen skulle förankras i författningen. På fullt allvar försvarar han ifrågavarande paragraf och understryker, att rätten till utträde endast kan beviljas de nationella republiker, som ligger i periferin av Sovjetunionen — då ju de autonoma republikerna mitt i sovjetiskt territorium inte kan utträda någonstans. Vid samma tillfälle understryker han betydelsen hos Andra kammaren, nationaliteternas sovjet, där de speciella nationalitetsintressena måste bli företrädna.

En underlig tribut åt principer, som i verkligheten inte hade någon betydelse längre!

För arbetarrörelsen var bekännelsen till den vetenskapliga forskningens frihet självklar, alldeles som Marx och Lenin som något helt naturligt betraktade meningsskiljaktigheter och konfrontationen mellan kontroversiella uppfattningar inom arbetarrörelsen. Dessa grundsatsar var Stalin — teoretiskt — alltid trogen. I en intervju med den tyske författaren Emil Ludwig år 1931, dvs vid en tidpunkt då spelrummet för varje diskussion redan fixerats av honom, berättade Stalin upprört om sina erfarenheter av de ”jesuitiska metoder”, han som ung man lärt känna i prästseminariet i Tiflis.

Positiva egenskaper hos jesuiterna? ”Ja, de ådagalägger planmässighet och ihärdighet, när de söker förverkliga sina onda avsikter. Deras främsta metod är angiveri, spionage, snokande, förhånning. Vad kan det finnas för positivt i detta? T.ex. snokandet på internatskolan. Klockan 9 ringer det till te och vi går till matsalen. När vi kommer tillbaka till våra rum, kan vi emellertid konstatera att våra lådor genomsnokats, genombökats . . . Vad finns det för positivt i sånt?”

Vid ifrågavarande tidpunkt torde det i Sovjetunionen redan ha funnits flera sådana ”prästseminarier”.

Stalin företräder lidelsefullt principen om fri diskussion, så länge det rör sig om att driva igenom hans egen uppfattning. När en propagandist i en räjongkommitté inom det kommunistiska ungdomsförbundet beklagade sig hos Stalin över att han avsatts från sin befattning och underkastats sanktioner från partiet därför att han under en teoridiskussion haft en annan uppfattning än organisationens sekreterare, jämför Stalin sekreteraren med underofficeren Prisjibiev hos Tjechov och spår att han kommer att dra det kortare strået. ”I vårt land tycker man inte om Prisjibiever.”

Kamrat Ivanov hade nämligen företrätt uppfattningar, som var lika Stalins. Vi är inte säkra på att sekreteraren slapp undan med att bli berövad sin tjänst.

I sitt ställningstagande till språkvetenskapsfrågor, år 1950, ställer Stalin ”Araktjejevregimen inom språkvetenskaperna” vid skampålen och jämför på detta sätt Sovjetunionens ledande språkvetenskapsmän med en polisespot från artonhundratalet, därför att han, Stalin, med sitt eget bidrag anger andra vägar för språkvetenskaperna. Ett underligt amalgam av principtrohet och terror!

För Stalin var socialism i allt väsentligt lika med en socialisering av produktionsmedlen. För den skull var Sovjetunionen för honom en socialistisk stat, sedan jordbruket kollektiviserats. Då emellertid begreppet socialism i det marxistiska tänkandet är förbundet med fastställda kriterier, upphöjer Stalin helt enkelt dessa kriterier till verklighet. Han proklamerar välstånd i Sovjetunionen samt upphävandet av motsatsförhållandet mellan stad och land, mellan psykiskt och fysiskt arbete.

Då ett broderligt samarbete mellan socialistiska stater är självklart i marxismens föreställningsvärld, tecknar Stalin i sitt sista arbete, ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR”, en idyll, som väl svarar mot nämnda föreställningsvärld men inte alls svarar mot handelsfördragen mellan staterna i det så kallade socialistiska lägret. Alla dessa länder utgör enligt Stalin en ”socialistisk världsmarknad”, som harmoniskt samarbetar tack vare Sovjetunionens

oegenyttiga hjälp.

”Erfarenheterna från detta samarbete visar att inte ett enda kapitalistiskt land hade kunnat lämna de folkdemokratiska länderna en så verksam och tekniskt kvalificerad hjälp som Sovjetunionen gjort. Det rör sig här inte bara därom att hjälpen lämnas till lågt pris och att den tekniskt sett är förstklassig. Det rör sig framför allt därom att detta samarbete som grund har en uppriktig önskan att hjälpa varandra och att nå fram till ett allmänt ekonomiskt uppsving. Som resultat kan vi i dessa länder notera ett högt utvecklingstempo inom industrin. Man kan med visshet säga att det med hänsyn till ett sådant utvecklingstempo inom industrin snart kommer att ha nått så långt att dessa länder inte kommer att ha behov av någon varuinförsel från de kapitalistiska länderna, utan stå inför nödvändigheten att till tredje part skänka överskottsvarorna från den egna produktionen.”

I denna framtidsvision tar Stalin till arbetarrörelsens folklöre om den ”oemotståndliga frammarschen”, när han i anslutning till den ”socialistiska världsmarknadens” tillkomst spår så här: ”Härav följer emellertid att sfären i vilken de viktigaste kapitalistländerna (USA, England och Frankrike) kan dra nytta av världsresurserna, inte blir större utan mindre, att förutsättningarna för världsavsättningsmarknaden för dessa länder kommer att bli sämre . . . Detta märker kapitalisterna själva, för det är svårt att inte märka förlusten av marknader som SSSR och Kina. De försöker överbrygga svårigheterna medels Marshall-planen, Korea-kriget, forcerad upprustning och militarisering av industrin. Därvid ser de emellertid ut som drunknande, som griper tag i ett halmstrå.” Som det bör vara, måste det vara. Det som skall vara, kommer att bli.

I ”Internationalen”, arbetarrörelsens hymn, heter det att ingen kejsare, inte heller någon tribun kan få till stånd befrielse, utan det är arbetarklassen som måste befria sig själv. Denna tradition motsvarade den personliga livsstilen hos ledaren för den revolutionära rörelsen. Lenins enkelhet var ordspråksmässig. Stalin, som genomdrivit uppfattningen att han var Lenins lärjunge — vid varje klarläggande, vid varje situationsändring hade han ett passande citat av Lenin till hands — var före sin militära karriär under andra världskriget i klädsel och levnadsstil den ”proletära enkelheten” personifierad. År 1926 sade han som svar på de hyllningsanföranden arbetarna vid järnvägsverkstäderna i Tiflis levererat:

”Kamrater, jag måste fullt uppriktigt tillstå, att jag inte ens förtjänat hälften av det beröm, jag här blivit föremål för. Det har framkommit att jag är oktoberrevolutionens hjälte, ledare för Sovjetunionens kommunistiska parti, en sagolik kämpe och jag vet inte vad . . . Detta är galenskaper, kamrater, en fullkomligt onödig överdrift.”

Samma år skriver han till en kamrat:

”Jag är emot att ni betecknar er som lärjunge till Lenin och Stalin. Jag har inga lärjungar. Beteckna er som lärjunge till Lenin... Ni har ingen anledning till att beteckna er som lärjunge till Lenins lärjunge. Det är falskt, det är överflödigt.”

Men vid föreliggande tidpunkt heter staden Tsarytsin redan Stalingrad och allt fler företag och institutioner lägger sig till med Stalins namn. Fenomen i samband med övergången till den karismatiska perioden. Efter sin femtioårsdag i december 1929, som signalerar det egentliga genombrottet för stalinmyten, skriver Stalin till en partifunktionär:

”Ni talar om er tillgivenhet mot mig. Det kan så vara att dessa ord bara av en slump undfallit er. Det kan så vara . . . Men om orden inte undfallit er av en slump, skulle jag vilja råda er att vråka principen om tillgivenhet mot personer över bord. Det är inte ett bolsjevikiskt sätt att vara. Var tillgiven arbetarklassen, ert parti, er stat. Det är nödvändigt och bra. Men förväxla inte denna tillgivenhet med tillgivenhet mot personer, med detta ihåliga och onyttiga intelligentmässiga frasmakeri.”

I anslutning till sin femtioårsdag svarade Stalin i *Pravda* med verkningsfullt patos ”alla organisationer och kamrater, som lyckönskat kamrat Stalin”:

”Era lyckönskningar och hälsningar hänför jag till arbetarklassens stora parti, som skapat och

uppfostat mig till sin avbild. Och bara därför att jag hänför dem till vårt ärorika leninistiska parti, tillåter jag mig att svara er med ett bolsjevikiskt tack.

Kamrater, ni kan vara förvissade om att jag är beredd att även i framtiden offra all min kraft, allt mitt kunnande och, om det blir nödvändigt, allt mitt blod, droppe för droppe, för arbetarklassens sak, för den proletära revolutionens och världskommunismens sak.”

Förljugenhet? Ja, även det. Men det torde i än högre grad röra sig om dubbeltänkande och tyngden i en teori, vars terminologi allena, redan den, förpliktar. För lika groteskt är det ju, när Stalin år 1947, på toppen av sin berömmelse, makt och bilddyrkan, till en sovjetisk krigshistoriker skriver:

”Lovhymnerna till Stalin gör ont i öronen — det är helt enkelt pinsamt att läsa dem.”

Kort tid därefter redigerar han själv den stalinbiografi, som i miljonupplagor spred de pinsammast tänkbara lovsånger.

Stalin var en god kännare av Marx. Han kände rätt väl till en avsevärd del av Marx' och Engels' arbeten, han kände utmärkt väl till samtliga Lenins arbeten. Vad beträffar den roll historiens personligheter spelat, visste han vad han hade klassikerna att tacka för. I sin intervju med Emil Ludwig år 1931 sade han:

”Marxismen förnekar på intet sätt framstående personligheters roll eller det faktum att det är människorna som gör historien. Ni kan hos Marx, i ”Filosofins elände”, och i andra av hans verk, finna uttalanden om att det just är människor, som gör historien. Visserligen gör människorna inte historia efter en fantasiingivelse, som det just faller dem in. Varje ny generation finner att den står inför vissa, fastställda förhållanden, som redan tagit form, när generationen kom till världen. Och stora män är av betydelse, endast i den mån de är i stånd att rätt fatta dessa förhållanden och kommer underfund med hur de kan ändras. Om de inte begriper förhållandena och ämnar förändra dem på det sätt, deras fantasi inspirerar dem till, så råkar de, dessa människor, i samma belägenhet som Don Quixote.”

Stalin talar här så som marxismen lärt, framförallt i Plechanovs förenklade tolkning.

I samma intervju säger han vidare:

”Ni har just frågat om det är så hos oss att allt bestäms av en enda person. Våra arbetare skulle i dag aldrig, under inga omständigheter, tåla att makten låg hos en enda person. Till och med de största auktoriteter förlorar varje som helst betydelse, förvandlas till noll och intet, så snart arbetar-massorna slutar lita på dem, så snart de tappar kontakten med arbetarmassorna.”

År 1928 förklarade Stalin under det första sammanträdet med en centralkommitté, inom vilken det inte längre fanns något oppositionellt motstånd, i teorins anda och i överensstämmelse med vad det passade sig att säga:

”På senaste tiden har det börjat utforma sig en del underliga förhållanden mellan ledarna och massorna. Å ena sidan har det hos oss, historiskt, utbildats och utvecklats en grupp ledare, vars auktoritet stiger allt högre, och som det är nästan omöjligt för massorna att nå upp till. Å andra sidan sker höjningen hos arbetarklassens massor i synnerhet och hos arbetstagarna i allmänhet ytterst långsamt. De börjar se upp till ledarna, verkar som bländade av glansen och är ofta rädda för att kritisera sina ledare . . . Det är uppenbart att detta inte kan leda till något annat än partiets undergång. Men vi vill ju gå framåt och förbättra vårt arbete och inte förstöra partiet.”

Dessa tankar kommer Stalin att upprepa så länge han lever. I ett tal 1937 inför stötbrigad-arbetare från kollektivjordbruken understryker han:

”De tiderna är förbi, då ledarna gällde för att vara de enda som gjorde historia, medan arbetare och bönder inte räknades. Folkens och staternas historia bestäms nu inte bara av ledarna, utan framförallt, huvudsakligen, av de arbetande massornas millioner.

Arbetarna och bönderna, som utan mycket väsen bygger fabriker, bergverk, järnvägar, kollektiv- och sovjetjordbruk, skapar livsviktiga förnödenheter, föder hela världen och kläder den — det är de

verkliga hjältarna, den nya tillvarons skapare.”

Hur många hjältar och skapare av en ny tillvaro hade vid nämnda tillfälle redan arresterats? 1935 präglar Stalin i ett tal till abiturienterna vid röda arméns akademi de berömda orden:

”Man måste äntligen fatta, att av allt värdefullt kapital, som finns i världen, så är människorna, kadreerna, det värdefullaste, det utslagsgivande kapitalet.”

Tio år senare, efter det segerrika kriget, höjer han i samma inramning sitt glas för att hylla alla ”kuggar och småskruvar”, förutan vilka alla generaler och marskalkar inte är värda ett ruttet lingon. Och i ett referat, där han vänder sig mot ”fascismens trotskistiska agenter” och talar om ”partiets uppgifter”, docerade Stalin — vid en tidpunkt, det var 1937, då hundratusentals människor deporterades:

”Detta betyder, att vi, ledarna, inte skall bli högfärdiga utan måste förstå, att förhållandet att vi är medlemmar av CK eller folkkommisariater inte innebär, att vi vet allting som är behövligt för att kunna leda på rätt sätt . . . Det betyder, slutligen, att vi lyhört måste lyssna till massornas röst, vanliga partimedlemmars röst, det så kallade småfolkets röst, folkets röst . . . De gamla grekerna hade i sin mytologi en berömd hjälte, Antaios, som enligt sagan var son till havsguden Poseidon och jordens gudinna, Gaia. Han hyste en speciell tillgivenhet för sin mor, som fött, närt och uppfostrat honom. Det fanns inte någon kämpe som inte denne Antaios kunde besegra. Vari bestod då hans styrka? Den bestod däri att han närhelst han hade det besvärligt med att klara av en motståndare i strid, rörde vid jorden, sin mor, som fött och närt honom, och på så sätt skapade ny kraft åt sig . . . Jag tror att bolsjevikerna påminner om hjälten Antaios ur den grekiska mytologin. I likhet med Antaios är de starka därför att de håller kontakt med sin moder, med massorna, som skapat, närt och uppfostrat dem. Och så länge de upprätthåller förbindelsen med sin moder, med folket, har de alla utsikter att förbli obesegrade.”²

Teorin blir föremål för alla hedersbevisningar. Den stämmer in förbrytelsen som kronvittne. Förljugenhet, medvetna lögnar? Utan tvivel. Men också det schizofrena tänkande som påverkat millioner människors själsliga habitus.

Under hänvisning till marxismen, som han förenklade och förgrovade, under återopande av Lenin, vars auktoritet han alltid tog i anspråk, kunde Stalin uppnå denna verkan med användande av en bestämd stil, som på katekesartat sätt sammanfattade analyser och problemställningar i ett antal tumregler:

Materialismens tre grunddrag. Dialektikens fyra grunddrag. Röda arméns tre egenheter. Opportunismens tre sociala rötter. Tre uppgifter på landsbygden. Tre, fyra, fem nödvändiga målsättningar för sovjettrupperna. — För hundratusentals partianställda, nyss utbildade funktionärer inom stat och förvaltning samt insatsberedda aktivister blev allt förklarat medels en eller annan passus — lätta att fatta, ja avsedda att läras utantill — och med Stalins avslutande bedömning: ”Så förhåller det sig med . . .” I enkla meningar, med ett förhållandevis litet ordförråd, med exempel ur den ryska litteraturen fixerade Stalin orienteringspunkterna för kadreerna inom det egna landet och hela rörelsen; samma argument, samma formuleringar inpräglas åter och åter igen. En del slutformuleringar ger intryck av ett amen i kyrkan. Utan tvivel har Stalins stil till en del präglats av kyrkoliturgin och påverkats av prästseminariet. I Stalins första tal efter de tyska truppernas anfall, den 3 juli 1941, bryter till och med kyrkoförsamlingens ”bröder och systrar” igenom som tilltalsord.

På den sextonde partikongressen, år 1936, där den enväldiges uppgörelse med de slagna resterna av oppositionen inom partiet ägde rum, slutar varje passus i polemiken med den grymma formuleringen:

”Så länge man inte utsätter de här människorna för tryck, kommer man ingenstans med dem.”

² Se [Kampen mot fascismens trotskistiska agenter och vårt partis uppgifter](#), som innehåller Stalins två tal under detta CK-möte (3 resp 5 mars 1937)

På den sjuttonde partikongressen, ”De segrandes kongress”, 1934, efter den första femårsplanens genomförande, slutade Stalin varje avsnitt i sin självsäkra återblick på den just tilländalupna perioden med den stående formuleringen:

”Alla ser ju, att partiet segrat . . . Vad kan man invända mot detta sakförhållande?”

Och den stereotypa avslutningsfrasen i tal och dagorder under andra världskriget har blivit känd överallt: ”Evig ära åt alla hjältar som stupat i kampen för vårt lands frihet. Död åt de tyska ockupanterna!”

Stalins logik är enkel och överväldigande, om premisserna accepteras. Alla diskussioner tillspetsar han med den manikeiska formuleringen ”antingen eller”. Något tredje finns inte. Antingen kollektivisering eller återgång till kapitalismen. Antingen med oppositionen mot Sovjetunionen eller med Sovjetunionen mot oppositionen. Det finns inga nyanser, inte heller några mellanlägen. Teoretiska frågor lämnar bara den möjligheten öppen att säga ja eller nej. Tankeinställningen är suggestiv. Den erbjuder ingen annan utväg än samtycke eller fördömande, samtidigt som Stalins polemik alltid grymt hånar och karikerar dem som har annan uppfattning, om det nu rör sig om företrädare för den filosofiska idealismen, de socialdemokratiska partierna eller till och med opponenter inom det egna partiet. ”Kortfattad lärobok i det sovjetiska kommunistiska partiets historia”³, som skrivits under Stalins ledning, är en enda kedja av segrar och triumfer för bolsjevikerna över dumskallar, förbrytare och spioner. För att öka kontrastverkan, polemiserar Stalin också ibland mot påstådda uppfattningar hos så kallade ”jämmermarxister”, fastän ingen någonsin överhuvudtaget företrätt dessa karikerade uppfattningar.

Vi är i färd med att undersöka tankestrukturen hos en man, som inte var något geni men en av de mest betydande personligheterna i vår tid, ledaren för en stor stat, vars öde han i långtgående omfattning format. Vi känner oss förpliktade till vetenskaplig neutralitet i förhållande till en stor profil i världshistorien. Dess komplicerade problematik — som samtidigt är dess lands — kommer också till uttryck i det källmateriel, vi stöder oss på. Redan under Stalins levnad påbörjade man utgivandet av hans samlade verk. Dessa sträcker sig dock inte längre än till januari 1934, därför att arbetet på utgivandet av Stalins samlade verk inställdes efter den tjugonde partikongressen, i februari 1956, sedan Stalins förbrytelser avslöjats genom Chrusjtjov. För tiden mellan 1934 och

1953 står bara broschyrer, tidskrifter och encyklopedin ”Leninismens frågor”, som når fram till 1939, till förfogande. Ifråga om de samlade skrifterna är det mer än tvivelaktigt, huruvida det ifråga om de för första gången i dem offentliggjorda anförandena på partisammankomsterna verkligen rör sig om autentiska texter eller texter som redigerats i efterhand. Framförallt i dokumenten från tjugutalet träffar man ofta på ställen, där det Stalin verkligen sagt korrigerats med det Stalin senare önskade att han verkligen sagt.

³ Officiell svensk titel: *Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) historia. Kortfattad kurs*

1. "Marxism-leninismen"

Inom sitt parti, i Sovjetunionen och i den kommunistiska världsrörelsen genomdrev Stalin uppfattningen att han var Lenins lärjunge; han citerade ständigt Lenin, han talade alltid om Lenins väg. Sina egna uppgörelser med de oppositionella grupperna i partiet liknade han alltid vid Lenins kamp på två fronter; mot högerorienterade och vänsterorienterade, mot opportunisterna och sektbildare — och över dessa han själv, Lenins företrädare, Lenins lärjunge. Genombrottet av sina uppfattningar och sin auktoritet byggde Stalin in i kontinuiteten hos en kamp, som fördes under "Lenins baner". På den sextonde partikongressen, sommaren 1930, avslutade Stalin sin redogörelse med orden:

"Med Lenins baner segrade vi i striderna under oktoberrevolutionen. Med Lenins baner har vi i kampen för det socialistiska uppbyggandet uppnått avgörande framgångar. Med samma baner kommer den proletära revolutionen att segra över hela världen. Leve leninismen!"

"Leve leninismen!" och "Leve marxism-leninismen!" skulle bli en bestående final i tal och uppsatser inom den kommunistiska rörelsen, fastän ju egentligen önskan om att det skulle gå en vetenskaplig revolutionsteori väl inte är riktigt förståelig. Historiskt sett hade denna lösning förvisso sin mening. Strängt taget var marxism-leninismen under Stalins era stalinmytens vetenskapliga utstoffning. Tidigare, på Lenins tid, var leninismen beteckningen för uppfattningen hos Lenin och bolsjevikfraktionen inom den ryska socialdemokratin, något som gällde arbetarrörelsens problem och perspektiv och som på grund av viktiga överläggningar skulle bli av allmän betydelse. De hänförde sig framförallt till utsikterna för en socialistisk revolution i ett efterblivet land, en borgerligt demokratisk revolutions förhållande till en socialistisk revolution i ett land av övervägande agrar karaktär samt partiets och dess olika organisationers roll i kampen om revolutionen i detta land. Lenin betraktade sina olika uppfattningar som en tillämpning av marxismen på Ryssland och försvarade dem mot dem som — utan hänsyn till det särartade i ryska förhållanden klängde sig fast vid Marx' och Engels' ord samt vid Marx' revolutionsmodell.

Den allmänna betydelsen av Lenins tankevärld stod klar, när denne i anslutning till första världskrigets utbrott analyserade den monopolistiska kapitalismen och betecknade imperialismen, monopolkapitalismen, som kapitalismens högsta stadium. Hithörande studier och slutledningar, som stödde sig på Rudolf Hilferdings analyser, hade stor betydelse och drog i ordets sannaste bemärkelse in en ny värld i sig, inte minst genom hypotesen om möjligheten till en socialistisk revolution även i efterblivna länder — till skillnad från Marx' revolutionsmodell, som räknade med en på samma gång inträffande seger för proletariatet i de högst utvecklade kapitalistiska länderna. Därutöver insåg Lenin med profetisk blick den revolutionära potential som var tillfinnandes hos den nationalrevolutionära antikolonialistiska rörelsen som en beståndsdel i den världsrevolutionära processen.

Omedelbart efter Lenins död, år 1924, präglade Stalin i sina berömda föreläsningar "Om leninismens grunder" en definition, som blivit obligatorisk för den kommunistiska rörelsen:

"Leninismen är marxismen under imperialismens och den proletära revolutionens epok."

Ett år senare preciserade han:

"Leninismen är marxismen under imperialismens och den proletära revolutionens epok. Leninismen innesluter, med andra ord, allt Marx skapat plus det nya, Lenin berikat marxismens skattkammare med och vilket med nödvändighet följer av allt, marxismen skapat."

Denna bestämning av leninismen som den sanna marxismen under imperialismens och den proletära revolutionens epok innebar en nyhet och en förenkling. Den möjliggjorde en kanonisering, som på alla områden upphöjde Lenins tankar till lag, t.o.m. å sådana områden som filosofi och estetik, där Lenin på intet sätt känt sig som någon betydande fackman. Bela

tankerikedomen t.ex. hos den unge Marx, med det betydelsefulla begreppet alienation, skulle under årtal komma att undanhållas den av Stalin ledda rörelsen, i sista hand därför att den inte var känd av Lenin, som dött innan viktiga ungdomsverk av Marx blivit tryckta.

”Marxism-leninismen” reducerades till ett antal tumregler. Detta kommer tydligt till uttryck redan i Stalins precisering från 1925. Stalin ryggade därvid inte ens tillbaka för att tillskriva Lenin åsikter, denne inte alls företrätt, t.ex. en uppgörelse med Karl Kautsky före första världskriget, som Lenin överhuvudtaget aldrig haft. Stalin använde ”marxism-leninismen” som en räknesticka för alla problem.

Stalins tendens mot en i möjligaste mån entydig systematisering ledde i hans uppfattning om Marx och Lenin åter och åter igen till förenklingar och vulgära schematiseringar. Typiskt är t.ex. ett arbete om strategi och taktik, i vilket Stalin nätt och prydligt skiljer mellan:

”Den politiska strategins och taktikens verksamhetskrets, deras användningsområde . . . Den strategi, som låter sig styras av programdirektiv och som stöder sig på en uppskattning av inre (nationella) och internationella kämpande krafter, fastställer den allmänna väg, den allmänna riktning, längs vilken den revolutionära rörelsen måste länkas ... Den taktik som låter sig ledas av strategidirektiv och erfarenheter från den revolutionära rörelsen, i det egna landet liksom i grannländerna, skisserar (för att förverkliga det på den strategiska planen grundade schemat för krafternas fördelning) de konkreta vägar, som måste beträdas för att vinna den breda massan för det revolutionära proletariet ... Strategin ändrar sig i ögonblick, som betecknar historiska vändpunkter, en historisk omkastning, och omfattar perioden från den ena vändpunkten (från den ena omkastningen) till den andra . . . Taktiken däremot bestäms av flod och ebb, grundade på förhandenvarande vändpunkter, förhandenvarande strategiska perioder, av de kämpande krafternas växelförhållande, av kampens (rörelsens) form, av rörelsens tempo, av skådeplatsen för kampen i varje givet ögonblick, på varje given plats . . . Den strategiska perioden är längre än den taktiska. Taktiken är underordnad strategins intressen. De taktiska framgångarna förbereder, allmänt uttryckt, strategins framgångar . . . Strategens och taktikerns konst består i att skickligt och i rättan tid av agitationsparollen göra en aktionsparoll samt att lika rätttidigt och skickligt forma aktionsparollen till konkreta direktiv.”

Här är allting systematiserat, definierat, fixerat, varvid Stalin åberopar partiets historia och framför allt Lenins arbete ”Två taktiker inom den ryska sossocialdemokratin”, utan att lägga märke till, att Lenin talade om taktik, där han enligt Stalin borde ha talat om strategi.

Revolutionsstrategen lade mindre vikt vid scheman.

Stalin har — under ständigt åberopande av Marx, Engels, Lenin och ”marxism-leninismen” — framförallt låtit sig hyllas som *sin tids* marxist-leninist, mot slutet av sitt liv även som *vår tids* Lenin, som Lenin *av idag*. Men ännu i maj 1933 avvisade han i en intervju varje jämställelse med Lenin, något som då redan var brukligt.

I sitt välbekanta tal av den 3 juli 1941, efter de tyska truppernas inmarsch, talade han emellertid själv om ”Lenins-Stalins parti” och i det redan anförda brevet till en sovjetisk krigshistoriker pekade han till och med på att han till skillnad från Lenin var mästare även på krigsvetenskapens område. Under sina sista år nöjde han sig inte längre med att identifiera sina uppfattningar med de ”sovjetiska marxisternas” uppfattningar. Han identifierade dem helt enkelt med marxismen. Så här låter det t.ex. i hans arbete om språkvetenskapen:

”Marxismen är av den uppfattningen, att språkets övergång från en gammal till en ny beskaffenhet inte följer genom en explosion, inte genom förintandet av det bestående språket och skapandet av ett nytt språk ... Marxismen erkänner inte några plötsliga explosioner ifråga om språkets utveckling.”

”Le marxisme — c'est moi.” Andra uppfattningar än författarens var bara antimarxistiska, antileninistiska. Stalin förkunnade marxismens absoluta sanning och gick inte med på tanken att marxister kunde komma fram till olika uppfattningar, att det måste finnas ett spelrum för tvivel. Stalins ord skapade alltid absolut klarhet och bekräftade därmed bara Hegels tes, att

man i absolut klar dager ser precis lika litet som i absolut mörker.

Däremot skulle det vara fel att anse att Stalin alltid som dogmer förkunnat Marx' och Lenins ord. På bolsjevikernas sjätte partikongress, 1917, förklarade han:

”Det finns en dogmatisk marxism och en skapande marxism. Jag står på den senares grund.”

Och i slutet av 1926 polemiserade han suveränt mot missbruket av ordet ”revisionism”:

”Enligt Zinovjev vore varje förbättring, varje precisering av gamla former eller enstaka lärosatser hos Marx eller Engels och ännu mera deras ersättande med andra formuleringar, som motsvarar de nya betingelserna, lika med revisionism. Man frågar sig varför. Är då inte marxismen en vetenskap och utvecklas då inte vetenskapen genom att berika sig med nya erfarenheter och förbättra de gamla formuleringarna? Då nu emellertid revisionism betyder omprövning och en förbättring och precisering av de gamla formuleringarna i alla fall inte kan företas utan en viss omprövning av nämnda formuleringar, så vore alltså varje precisering och förbättring av de gamla formuleringarna, varje berikande av marxismen genom nya formuleringar och nya erfarenheter lika med revisionism. Allt detta är naturligtvis löjligt.”

Och sitt arbete om språkvetenskapen slutar han med ord, som kunde ge en känsla av att de av honom förkunnade sanningarna vore skapande marxism.

”Marxismen som vetenskap kan inte stå och stampa på samma plats. Den utvecklas och förbättras. I sin utveckling måste marxismen självfallet berika sig med nya erfarenheter och nya kunskaper — följaktligen måste dess enskilda formuleringar och slutsatser ändras med tiden, ersättas med nya formuleringar och slutsatser, som motsvarar de nya historiska uppgifterna. Marxismen erkänner inga oföränderliga slutsatser och formuleringar som vore obligatoriska för alla epoker och perioder. Marxismen är fiende till varje slags dogmatism.”

När det nu ofta om Stalintiden sägs att dogmatismen dominerat under den, så skall man inte fatta detta så som om Marx', Engels' och Lenins uppfattningar alltid gällt som dogmer, heliga och oantastbara. Till egenheten hos stalinmyten hörde att de av Stalin förkunnade sanningarna togs emot i god tro, i medvetande om att de motsvarade den skapande marxismen. ”Marxism-leninismen” var i betydande grad reviderad. Men strängt taget var den ett pragmatiskt instrument, som under återopande av kampen mot dogmatismen och nödvändigheten att utveckla teorin rättfärdigade statsklokhetens överväganden och åtgärder från partiledningens sida. I stället för en oberoende utveckling av den marxistiska teorin, var det alltid överväganden, som var oberoende av den marxistiska teorin, som framstod som avgörande, varvid de teoretiska avgörandena reviderades efter behov.

När Stalin t.ex. för att kunna rättfärdiga moskvaprocessen 1937 förkunnade teorin att klasskampen, i och med den socialistiska uppbyggnadens genomförande, måste bli allt hårdare — och denna tes gällde som grundsats för att bemästra bolsjevismens lära —, så hette det åter redan 1939, att klasskampen i det socialistiska Sovjetunionen redan övervunnits och att det bara var sabotörer och spioner som kunde störa uppbyggnadsarbetet.

När det var nödvändigt, reviderade Stalin till och med sin egen uppfattning. I sitt sista arbete ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR”, i vilket han ställde en ytterst dyster prognos för kapitalismen till följd av uppkomsten av en ”socialistisk världsmarknad”, framkastade han dessa frågor:

a) Kan man påstå att den av Stalin före andra världskriget formulerade, väl kända tesen om den relativa marknadsstabiliteten under perioden för kapitalismens allmänna kris alltjämt äger giltighet?

b) Kan man påstå att den av Lenin våren 1916 formulerade, väl kända tesen att kapitalismen trots sin rutenhet, stort sett, växer ojämförligt snabbare än tidigare, alltjämt äger giltighet?

Jag tror att man inte kan påstå detta.”

Detta var en dumdristig revision, grundad på en helt felaktig bedömning av den moderna kapitalismen. Men även revisionen blev till dogm, när Stalin förkunnade den. Marxismen är

allsmäktig, därför att den är sann, skrev Lenin. "Marxism-leninismen" från stalinepoken var sann, därför att Stalin var allsmäktig.

2. Lagbundenhet och viljebeslut hos Stalin

I sin interpretation av marxismen fortsatte Stalin den linje, som löper från Engels via Plechanov och Lenins "Materialism och empiriokriticism" och som betraktar marxismen inte bara som en den revolutionära praktikens filosofi, utan också som en vetenskapliga tänkandets världsåskådning, betydelsefull för alla kunskapsområden. Den hos klassikerna tillfälligtvis, förbehållsamt och reserverat framförda jämförelsen mellan samhällsliga utvecklingslagar och naturlagar blir hos Stalin till en direkt identifikation. "Alltså kan vetenskapen om samhällshistorien trots allt det komplicerade i samhällslivets aspekter bli en lika exakt vetenskap som låt oss säga biologin." "Marxismen är vetenskapen om naturens och samhällets utvecklingslagar."

Det bekanta fjärde kapitlet i "Kort handledning i Sovjetunionens kommunistiska partis historia"⁴ — många år i den kommunistiska rörelsen erkänd som kvintessensen av marxismen i inpräntningsbara förenklingar⁵, som Stalin presenterat redan 32 år tidigare, år 1906, i sitt första större teoretiska arbete "Anarki eller socialism":

"Den dialektiska materialismen är det marxist-leninistiska partiets världsåskådning. Denna världsåskådning kallas dialektisk materialism, därför att dess sätt att närma sig naturföreteelserna, dess metod ifråga om naturföreteelsernas utforskning, dess metod att uppfatta nämnda företeelser är dialektisk och därför att dess sätt att tyda naturföreteelserna, dess uppfattning av naturföreteelserna, dess teori är materialistisk. Den historiska materialismen är en utvidgning av den dialektiska materialismens principer till ett utforskande av samhällslivet, en tillämpning av den dialektiska materialismens teser på samhällslivets företeelser, på samhällsforskning, på samhällshistorisk forskning."

Enligt Stalin finns det fyra grunddrag i den marxistiska dialektiken, som är av ofantlig betydelse för proletariatets all dagliga politiska verksamhet. Det finns tre grunddrag i den marxistiska filosofiska materialismen, vars ofantliga betydelse sammanfattas med exakt samma ord som i fråga om dialektiken. I sin polemik mot idealismen håller sig Stalin till Lenins "Materialism och empiriokriticism" — inte till Lenins senare och mognare "filosofiska häften". I kunskapskritiken saknas varje som helst skillnad mellan subjektiv och objektiv idealism; Stalin torde knappast ha känt till Hegel. All ny kunskap om mikrofysiken till trots återupprepar Stalin de mest diskutabla av Engels satser, att materialistisk naturuppfattning inte är någonting annat "än en enkel uppfattning av naturen, så som den är utan främmande tillsats" samt att "den materiella, med sinnena förnimbara värld, till vilken vi själva hör, är det enda reella."

Den marxistiska historieuppfattningen, tillämpningen av den dialektiska materialismen på historien, framställde Stalin utomordentligt förgrovat. Denna förgrovning sträcker sig från hans ungdomsarbete "Anarki eller socialism", där han kallar "den materiella sidan, de yttre betingelserna, varandet och andra liknande fenomen" för innehåll, "den ideella sidan, medvetandet och andra liknande företeelser" för form, fram till hans verk på ålderns dagar "Språkvetenskaperna", där han helt mekaniskt illustrerar den materiella basens förhållande, produktionens förhållande till de politiska institutionernas överbyggnad:

"Överbyggnaden skapas ju av basen just för att stå denna /sistnämnda/ till tjänst, för att aktivt hjälpa den att anta sin bestämda form och stabilisera sig, för att aktivt kämpa för att avskaffa den gamla utjänta basen och dess gamla överbyggnad. Överbyggnaden behöver bara uppge denna sin

⁴ Boken gavs ut i flera svenska upplagor under titeln *Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) historia. Kortfattad kurs.*

⁵ Syftar på Stalins [Om den dialektiska och historiska materialismen](#) (1938) som även publicerades separat. Den svenska översättningen i den officiella sovjetiska utgåvan skiljer sig något från den som ges här. Det gäller flesta Stalin-citaten i Mareks bok, vilket är ganska naturligt eftersom översättaren utgått från Mareks tyskspråkiga original.

tjänande roll, överbyggnaden behöver bara övergå från en position med aktivt försvar av sin bas till en position kännetecknad av en likgiltig inställning till den, till en position med odifferentierad inställning till klasserna, så förlorar den sin egenskap och upphör med att vara överbyggnad ... Överbyggnaden är produkt av en epok, under vilken en given ekonomisk bas är för handen och i verksamhet. För den skall existera överbyggnaden inte länge, utan ställs åt sidan och försvinner i och med att den förhandenvarande basen avlägsnas och försvinner.”

Denna primitiva framställning tvang sovjetiska vetenskapare att beteckna arbetarorganisationerna, som ju fanns till redan på kapitalismens tid och blev kvar efter den socialistiska revolutionen, som antecipationer till den socialistiska överbyggnaden under kapitalismen — förtvivlade försök att förlika verkligheten med den stalinska schematismen. Det var också i samklang med nämnda schematism, som Stalin i sitt verk ”Kort handledning” bara urskilde fem grundtyper ifråga om samhällsformationerna (urkommunism, slaveri, feodalism, kapitalism och socialism) och därvid förbisåg inte bara blandformer utan även det hos Marx behandlade asiatiska produktions sättet (gemensam byegendom, skatteplikt för byalaget till en statlig byråkrati eller teokrati, som också kan leda till att bönderna drivs till slavarbete). Det torde vara tämligen troligt, att Stalin inte läst Marx' arbete om ”Produktionsformer, som föregår kapitalismen”, i vilken de tämligen olikartade formerna inom successionen av samhällsformationer framställs.

Det viktigaste för vår undersökning är på vilket sätt Stalin uppfattat det svåraste problemet inom den marxistiska historieuppfattningen, förhållandet mellan viljebeslut och utvecklingslag. Den vetenskapliga socialismens klassiker har kalkylerat in viljebeslutet, den moraliska värderingen och den praktiska verksamheten i utvecklingens lagbundenhet samt har på så sätt avskärmat sig mot varje identifiering av samhällsliga tendenser med naturlagar. I Kautskys spår tolkade Stalin de historiska utvecklingstendenserna som orubbliga naturlagar. Det är typiskt, när han t.ex. i ”Språkvetenskaperna” skriver:

”Historien gör överhuvudtaget ingenting väsentligt, utan att det föreligger en särskild nödvändighet därför.”

I ”Den heliga familjen” har Marx och Engels understrukt, att historien i och för sig överhuvudtaget inte uträttar någonting, utan inte är någonting annat än den sina intentioner uppföljande människans verksamhet. Den marxiska rörelselagen för historien, i vilken motsatsförhållanden mellan produktionskrafternas karaktär samt produktions- och ägandeförhållandena leder till sociala kriser och revolutioner, förvandlades i Stalins förenklade framställning till en lag om ”obetingad överensstämmelse mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden”, utan spelrum för stagnerande samhällsformationer eller ens för hela samhällsformationers undergång. I sitt arbete ”Socialismens ekonomiska problem i Sovjetunionen”⁶ tecknar Stalin en underlig bild:

”Stödd på den ekonomiska lagen om obetingad överensstämmelse mellan produktionsförhållandena och produktionskrafternas karaktär socialiserade sovjetmakten produktionsmedlen, gjorde dem till hela folkets egendom och förintade därmed vinstsystemet och skapade socialistiska hushållsformer. Vore inte denna lag förhanden och hade sovjetmakten inte stött sig på den, så hade sovjetmakten inte varit i stånd att fylla sin uppgift.”

Ännu underligare blir det emellertid, när Stalin tillvitar franska revolutionens bourgeoisie att ha känt till nämnda lag och att ha utnyttjat den.

”Under den borgerliga revolutionsepoken, t.ex. i Frankrike, betjänade sig bourgeoisin, gentemot feodalväsendet, av den bekanta lagen om obetingad överensstämmelse mellan produktionsförhållandena och produktivkrafternas karaktär, störtade de feodala produktionsförhållandena, skapade nya, borgerliga produktionsförhållanden och bragte dessa produktionsförhållanden i överensstämmelse med produktivkrafternas karaktär.”

⁶ Se: [Socialismens ekonomiska problem i SSRU](#)

Detta sätt att tolka Marx' rörelselag är tillika en garantisedel för den socialistiska revolutionens oundviklighet. Lagbundenheten hos den historiska utvecklingen är i Stalins föreställningsvärld lika objektiv och orubblig som naturlagar. Man kan erkänna den, dra nytta av den, ta hänsyn till den, alldeles som fallet är med de sistnämnda. Händer detta inte, så driver den sig ändå igenom. Typiska är två ställen i den unge Stalins arbete "Anarki eller socialism". På det ena stället illustreras den socialistiska revolutionens orubbliga nödvändighet som en naturlag:

"Då nu det privata sättet att tillägna sig något inte överensstämmer med det samhälleliga produktionssättet, då det moderna kollektiva arbetet oundvikligen måste leda fram till kollektiv egendom, förstås det av sig självt att den socialistiska ordningen kommer att följa på kapitalismen med samma oundviklighet som att natt följer på dag."

Som natt på dag. Vilken funktion har då egentligen den socialistiska arbetarrörelsen? Den påskyndar bara den orubbliga naturprocessen.

"Vad är en arbetarrörelse utan socialism? Ett skepp utan kompass, som på ett eller annat sätt kommer att landa på den andra stranden men som, om det haft kompass, betydligt fortare skulle ha nått stranden och som skulle ha varit utsatt för mindre faror."

Naturligtvis finns det hos Stalin också mera nyanserade ställen, där han medger möjligheten att lagbundenheter inte uppfattas och inte utnyttjas. Problematiken i konkreta situationer tvang honom ofta att skilja mellan möjligheten till seger och verklig seger, mellan möjligheten till framgång och den verkliga framgången, mellan de objektiva möjligheterna för en revolution och de subjektiva faktorernas oförmåga, mellan möjligheterna till en socialistisk planering och en verklig sådan. Han svingade sig emellertid aldrig så högt att han tillstod de samhälleliga utvecklingslagarnas tendenskaraktär eller, klart och tydligt, skilde dem från naturlagar. För hans tankestruktur var den fatalistiska interpretationen av nämnda tendenser typisk.

Stalin var böjd att överallt se orubbliga utvecklingslagar och att ta dem i anspråk. Kan den beskyllningen vara riktig, att bönderna i Sovjetunionen utsugs, frågar han och svarar: Nej!

"I våra kamraters anföranden på juliplenat framhölls entydigt att otillbörlig utsugning av bönderna genom en socialistisk stat är utesluten med de förhållanden som råder under sovjetordningen, för den oavbrutna tillväxten av de arbetande böndernas välstånd är en utvecklingslag inom sovjetsamhället."

Som det bör vara, måste det också vara, är en lag. Är det, till exempel, illa att partiledningen alltför sent blivit varse en del faktorer? Nej.

"Nej då. Detta är ingen slump. Här hade vi att göra med någonting lagbundet. Det ligger i sakens natur att det regerande partiet, som står vid rodret och tas i anspråk av dagshändelserna, inte genast kan bli varse processer, som försiggår djupt under tillvarons yta."

Det som kunde vara, måste vara, var en lag. Även krossandet av oppositionen inom partiet är en sådan lag.

"Härav framgår att övervinnandet av meningsskiljaktigheterna inom partiet är en utvecklingsprocess för vårt parti på kampens väg."

Inte heller meningsskiljaktigheterna med Trotskij var någon tillfällig händelse utan en lag. "Kan man säga att dessa ständiga meningsskiljaktigheter mellan Trotskij och partiet är tillfälligheter och inte lagbundna företeelser? Det kan man väl knappast säga." Hos Stalin var önskan gång på gång fader till lagar. "Oundvikligt" är det i det närmaste att bildandet av socialdemokratiska regeringar på tjugotalet kommer att leda till de socialdemokratiska partiernas sönderfallande. I sitt svar på Churchills tal i Fulton år 1946 betecknar Stalin t.o.m. de kommunistiska partiernas tillväxt som en ofrånkomlig "utvecklingslag".

Stalin förgrovade tolkningen av den marxistiska historieuppfattningen och levererar bevis för att fatalism och extremaste tänkbara voluntarism — som i mohammedanernas "kismet" —

tämligen väl kan förenas med varandra. Viljebeslutet för stunden glorifierades som ett uttryck för en lagbunden utveckling och blev i och med detsamma proklamerat som ofelbart. Beslutet för stunden identifierades i så hög grad med historietvecklingens allmänna rörelselag, att varje tvivlare, varje kritiker redan från början måste vara medveten om den löjliga rollen att opponera sig mot historiens orubbliga måste, d.v.s. att vara lagbrytare i ordets dubbla bemärkelse, dels löjlig, dels brottslig. Ty även det nakna godtycket höljde sig i den objektiva lagbundenhetens majestätiska mantel.

Uppbyggnadssvårigheter är en lag, men ”eftersom vi är bolsjeviker, kommer vi obetingat att segra.” Och så: ”Det finns ingen fästning i hela världen, som inte arbetande människor, bolsjeviker, kan inta.”

Besluten om uppbyggnadsformerna, kollektiviseringen av lantbruket och den statliga produktionsplaneringen upphöjdes till de objektiva ekonomiska lagarnas nivå, ”utanför oss själva”.

Stalin skapade t.o.m. en ny ”objektiv” ekonomisk lag ”utanför oss själva”. Den objektiva ekonomiska lagen om planmässig, proportionell utveckling hos folkhushållningen i Sovjetunionen ”uppstod som motvikt mot konkurrenslagarna och anarkin inom produktionen hos kapitalismen”. Varifrån kom nu bara disproportionerna?

Av de ”ekonomiska problemen” har aktivisterna inom den kommunistiska rörelsen framförallt inpräntat jämförelsen mellan de två grundlagarna, kapitalismens grundlag och socialismens, av vilka flera i dag föreligger i oändlig förenkling som suggestiv villfarelse. Kapitalismens grundlag lyder:

”Ett säkerställande av en kapitalistisk maximiprofit genom att utnyttja, ruinera och utarma det föreliggande landets befolkningsflertal, genom att underkuva och systematiskt utplundra andra länders, och då i synnerhet efterblivna länders, folk samt slutligen genom krigföring och genom militarisering av landets ekonomi, som utnyttjas för att säkra topprofiten.”

Formuleringen av denna grundlag förknippade Stalin med den felaktiga prognosen, att produktionen i de kapitalistiska länderna skulle gå tillbaka och att dessa länders produktionskrafter inom jordbruket skulle ”vegetera hädan”. Som det borde vara, måste det vara.

Stalins grundlag ifråga om socialismen löd:

”Säkerställandet av ett maximalt tillfredsställande av de ständigt växande materiella och kulturella behoven inom hela samhället genom en oavbruten tillväxt och oavbruten fulländning av den socialistiska produktionen på basis av högsta tänkbara teknik.”

I denna grundlag har en uppgiftsnorm upphöjts till objektiv lag. Som det borde vara, måste det vara. Eftersom vissa kriterier är förbundna med begreppet socialism, förknippades dessa kriteriers existens med proklamationen om socialismen — på samma sätt som de planerade men aldrig realiserade kolossala ”kommunistiska storbyggena” skulle bevisa övergången till kommunism.

3. Socialism i ett land

Som Lenins efterföljare gjorde sig Stalin framförallt gällande i den diskussion, som efter Lenins död under tre år skakade partiet, nämligen diskussionen om möjligheten att genomföra socialism i ett land och därtill i ett så efterblivet land som Ryssland. Alla diskussionsdeltagare, Stalin och Bucharin å ena sidan, Trotskij, Zinovjev och Kamenev å den andra, åberopade Lenin och laborerade med lenincitat. Stalin förenklade två uttalanden av Lenin från åren 1915 och 1917, i vilka Lenin — i motsats till den marxiska modellen om samtidigheten hos den socialistiska revolutionen inom de utvecklade länderna — talat om socialismens seger i ett eller flera länder, uppenbarligen i den meningen, att den socialistiska revolutionen skulle kunna segra i ett eller flera länder. I dessa uttalanden såg Stalin ett bevis för att Lenin ställt in sig på möjligheten att inrätta socialism i ett land.

Denna förgrovade tolkning höll Stalin fast vid under hela sin levnad. Även i förordet till sina samlade verk, utgivna 1946, bekände han sig till den. Å andra sidan kunde han med lätthet stödja sig på antydningar och anmärkningar från Lenins sida, som hänförde sig till inrättandet av en socialistisk hushållning i Ryssland, dock inte inom ramen för en diskussion, huruvida ett fullständigt upprättande av ett socialistiskt samhälle vore möjligt i ett så efterblivet land som Ryssland, om revolutionen uteblev i andra länder. För Stalin var under alla omständigheter det förhållandet att Lenin talat om möjligheten till socialism i ett eller flera efterblivna länder ett helt entydigt bevis:

På grund härav är socialismens seger i ett land, även om detta land i kapitalistiskt hänseende är mindre utvecklat, helt och hållet möjlig och trolig, även om kapitalismen fortbestår i de andra länderna och till och med om dessa länder kapitalistiskt sett, är bättre utvecklade.⁷

Detta skulle vara en av Lenin konstaterad lagbundenhet för den proletära revolutionen.

Även oppositionen, både Trotskij och Zinovjev, åberopade Lenin, Lenins vision om oktoberrevolutionen som utgångspunkt för en världsrevolutionär utveckling. Trotskij och Zinovjev var, naturligtvis, inte heller emot uppbyggandet av en hushållning på basis av socialiserade produktionsmedel. De kom emellertid med reservationer ifråga om möjligheten att, isolerat från det europeiska proletariatet, bygga upp ett socialistiskt samhälle. Och detta därför att de inte såg någon möjlighet att utan något stöd från det europeiska proletariatet upprätthålla makten i Ryssland eller uppnå ett verkligt uppsving för en socialistisk hushållning i Ryssland. Stalin tillstod till att börja med att ”det var nödvändigt med gemensamma ansträngningar från proletärerens i flera länder sida” för att säkra en fullständig seger för socialismen i Ryssland. Men när oppositionen endast talade om möjligheten att bygga ett socialistiskt samhälle i Ryssland och inte, som Stalin docerade, att upprätta ett sådant, så spetsade Stalin till denna nyansskillnad:

Men då nu seger inte föreligger i väst, återstår bara följande val för revolutionen i Ryssland. Att ruttna bort i halmen eller urarta till en borgerlig stat.

Oppositionen stödde framförallt sina argument på landets efterblivenhet, dess övervägande agrara karaktär och det förhållandet att den överväldigande massan av befolkningen bestod av jordägande bönder. Trotskij drog den slutsatsen att nämnda förhållanden, särskilt med tanke på böndernas förkrossande stora flertal inom befolkningen, endast kunde finna sin lösning på proletariatets världsrevolutionära arena. Stalin replikerade:

Om det emellertid skulle bli den internationella revolutionen beskärt att inträffa med försening, hur skulle det då se ut? Finns det då någon ljuspunkt för vår revolution? Hos Trotskij finns det inte

⁷ Detta citat (och de närmast följande) är hämtat från artikeln *Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik* som Stalin skrev i december 1924. Det var i denna artikel som Stalin för första gången lanserade ”teorin om socialism i ett land”.

någon ljuspunkt, för de problem som uppställer sig för arbetarregeringen kommer bara att kunna ... finna sin lösning på proletariats världrevolutionära arena.

Enligt detta spekulerande återstår det för vår revolution bara ett enda perspektiv nämligen att tyna bort i sina egna problem och ruttna bort i halmen i väntan på världrevolutionen.

Stalin tolkade oppositionens ståndpunkt framförallt som ett underskattande av möjligheten att vinna den stora massan bönder som bundsförvanter. Slugt tillgrep han Lenins förebråelse, adresserad till Trotskij, att denne förnekade bondeklassens revolutionära potensmöjligheter. Mången tänjbar och chockerande formulering hos Trotskij inbjöd till att tas i bruk, som t.ex. hans farhåga att det med hänsyn till landets övervägande agrara karaktär till och med under ett gott skördeår förelåg faror för arbetarregeringens bestånd. Sådana formuleringar utnyttjade Stalin skickligt:

Vi har tre bundsförvanter. Det internationella proletariats, som inte har bråttom med revolutionen, kolonierna, som ytterst långsamt kommer i rörelse, samt bönderna . . . Med dessa bundsförvanter, dvs. bondeklassen, samarbetar vi. Tillsammans med den bygger vi upp socialismen. Det må nu gå bra eller dåligt, men vi bygger i alla fall upp den och vi måste just nu, särskilt nu, veta att sätta värde på denna bundsförvant.

Trotskyism betyder tvivel på krafterna i vår revolution, tvivel på förbundet mellan arbetare och bönder, tvivel på sammanslutningen . . . Detta är sambandet mellan partiets politik gentemot bondeklassen och trotskyismen.

Frågar man, om det är möjligt att upprätta socialismen av egen kraft, så avses därmed denna fråga: 'Är det möjligt att övervinna de mellan proletariat och bönder bestående motsättningarna eller inte?' Leninismen besvarar frågan jakande. Ja, vi kan upprätta socialism och vi kommer att upprätta den tillsammans med bönderna under arbetarklassens ledning.

Och slutligen Stalins antingen-eller:

Antingen kan vi . . . bygga upp socialismen och till slut upprätta den. Då är partiet förpliktat att stanna vid makten och leda den socialistiska uppbyggnaden i landet i den världen över segrande socialismens namn. Eller också är vi inte i stånd att av egen kraft besegra vår bourgeoisie och då måste vi med hänsyn till det faktiska förhållandet att vi saknar det omedelbara stöd, en segerrik revolution i andra länder skulle skänka oss utifrån, öppet och ärligt dra oss tillbaka från makten och ställa in oss på att i framtiden organisera en ny revolution i Sovjetunionen.

Alla diskussionsdeltagare åberopade alltså Lenin. Stalin förnekade bestämt att teorin om möjligheten till socialism i ett land härstammade från honom själv. Åter och åter igen underströk han ”att Stalin inte hade någonting alls med detta att skaffa, att det inte alls kunde vara fråga om Stalins teori, att Stalin aldrig gjort anspråk på någonting nytt på teorins område, utan endast strävade efter att, mot Trotskij revisionistiska strävanden, hjälpa leninismen till fullständig triumf inom vårt parti”.

Stalin gick härvid så långt, att han lade den under diskussionens gång av honom själv utvecklade argumenteringen direkt i Lenins mun:

”Det nya på detta område består hos Lenin däri att han stödde möjligheten till att upprätta ett fullständigt socialistiskt samhälle i ett av imperialistiska stater omringat land med proletärdiktatur, under förutsättning att landet ifråga inte stryps till döds genom en militär intervention från de omgivande kapitalistiska staternas sida.”

Stalins argumentering innebar en förenkling och en förgrovnig. Han drog sig inte heller för demagogi, t.ex. när han i Sovjetunionens mångåriga existens redan såg bevis på möjligheten att upprätta socialism i Ryssland, eller när han för en huvudperson inom oktoberrevolutionen som Trotskij förklarade:

”Den som förnekar möjligheten till att upprätta socialism i ett land, måste nödvunget också förneka det rättmätiga i oktoberrevolutionen.”

Även om man håller varje tänkbar distans till diskussionerna, som idag på sina ställen verkar vara rena hårklyverier, måste man fastställa att Stalin i dessa diskussioner, som befäste hans ställning som partiets ledare, utan tvekan var en suverän debattör, som gav massorna ett förståeligt perspektiv, ett perspektiv som begeistrade dem, fyllde dem med stolthet och var i stånd att rättfärdiga deras offer och umbäranden.

Några exempel.

Man kan inte bygga upp på rätt sätt, om man inte vet med vilken målsättning man bygger. Man kan inte ta ett enda steg, om man inte känner till rörelseriktningen. Perspektivfrågan är en av de viktigaste frågorna inom vårt parti, som är vant att ha ett klart och bestämt mål för ögonen. Bygger vi upp socialism och förutsätter vi därmed en seger för det socialistiska uppbyggandet, eller bygger vi på måfå, i blindo, för att i väntan på den socialistiska revolutionen i hela världen gödsla marken för den borgerliga demokratin?

Att bygga socialism utan att ha möjlighet till att verkligen bygga upp den, att bygga i medvetande av att man i alla fall inte kommer att bygga upp den, i sådana orimligheter har Zinovjev hamnat.

Det farligaste i vår politiska praxis är om man söker betrakta detta segerrika proletära land som någonting passivt, som inte är i stånd till någonting annat än att trampa på samma fläck, så länge inte andra länders segerrika proletärer kommer till hjälp. Lås oss utgå ifrån att det under de närmaste fem till tio åren inte lett fram till en revolutionär sovjetordning i Väst. Låt oss anta att vår republik likväl under nämnda period klarar sin existens som sovjetrepublik, vilken på NEP:s (Den Nya Ekonomiska Politikens) betingelser bygger upp en socialistisk samhällsekonomi, tror Ni då att vårt land under dessa fem till tio år kommer att syssla med att bära vatten ut i havet och inte med att organisera en socialistisk samhällsekonomi? Man behöver bara ställa denna fråga, för att begripa hur farlig den teori är som förnekar socialismens seger i ett land.

Utän denna möjlighet är byggandet av socialism ett byggande utan perspektiv, ett byggande utan övertygelsen, att man verkligen kommer att bygga upp socialismen. Man kan inte bygga socialism, om man inte är övertygad om att det är möjligt att bygga upp den, om man inte är övertygad om att vårt lands tekniska efterblivenhet inte är något oövervinnligt hinder för ett upprättande av det fulländade socialistiska samhället.

Vår arbetarklass vill inte tjäna kapitalismen med sin arbetsentusiasm, utan slutgiltigt begrava kapitalismen och upprätta socialism i Sovjetunionen. Om man tar ifrån arbetarklassen den fasta övertygelsen att det är möjligt att upprätta socialism, så fördärvar man i och med detta även varje grogrund för tävlan, för arbetsentusiasm, för stötbrigaderna.

Det var ett klart, förståeligt språk om än med uppgivande av den stora vision och illusion, som gav oktoberrevolutionen vingar. Under diskussionens gång korrigerade Stalin också sin eftergift till förmån för oppositionens uppfattning, att socialismens fullständiga seger i ett land är avhängig av revolutionen i de mest betydande länderna. Avhängig härav vore enligt hans mening endast den slutgiltiga garantin mot en restauration av kapitalismen. Motsättningarna mellan arbetare och bönder i Ryssland kunde övervinnas, det var endast garantin mot utländska interventionsförsök, som — nu som förr — var avhängig av de revolutionära krafterna i andra länder.

Ty ett lands ansträngningar, till och med om det är fråga om den proletära diktaturens land, räcker inte till för att helt eliminera faran för en intervention. En fullständig garanti mot intervention och följaktligen även en fullständig seger är följaktligen endast möjlig i internationell skala, endast som resultat av de gemensamma ansträngningarna hos proletärerna i en rad länder eller, riktigare uttryckt, endast som resultat av proletärernas seger i ett antal länder.

Och med denna åtskillnad mellan ”fullständig seger” och ”slutgiltig seger”, som det i första rummet inte var Stalin själv som kommit på, hade också allt fått sin förklaring. Den som inte fattar skillnaden, ”är antingen en hopplöst virrig person eller en oförbätterlig opportunist”.

Vad som är påfallande i diskussionen — inte bara hos Stalin — är det förhållandet att begreppet socialism för det mesta reducerades till den socialistiska hushållningen, till

möjligheten att på grundval av socialiserade produktionsmedel organisera en modern produktion. Lenin, som alla diskussionsdeltagare åberopade, hade för sin del alltid skrivit:

När socialismen väl är grundad på ekonomin, så tar den på intet sätt slut i och med detta . . . För att avlägsna nationellt förtryck är det nödvändigt med ett fundament . . . den socialistiska produktionen, men på detta fundament måste det också finnas en demokratisk statsorganisation, en demokratisk armé och så vidare.

Det var en tribut till landets ousägligt stora efterblivenhet, att en socialistisk produktion stod i förgrunden under diskussionerna om möjligheten till en socialistisk uppbyggnad i Ryssland. I Stalins förenklade schema var uppgiften klar: När det inte finns någon kapitalistisk egendom ifråga om produktionsmedel, så har grundvalen för en socialistisk ordning skapats, en ordning på vilken en socialistisk hushållning kan upprättas.

Det vore emellertid ändå inte riktigt att om Stalins argumentering påstå att den fullständigt bortsett från de världsrevolutionära perspektiven. Han kom på en formulering, som framstod som helt plausibel, inte bara för kommunisterna i hemlandet utan även för de flesta kommunisterna utanför Ryssland: Om det ginge att upprätta en socialistisk ordning i Ryssland, så vore detta bästa tänkbara hjälp även åt de revolutionära krafterna utanför Ryssland. ”Utan tvivel kommer världsrevolutionens utveckling, processen att få en rad länder att utträda ur imperialismens krets, att ske snabbare och grundligare, ju grundligare socialismen får fäste i det första segerrika landet, ju snabbare detta land förvandlar sig till en bas för världsrevolutionens vidare utveckling och till en hävstång för imperialismens vidare upplösning.”

För vad är vårt land, landet där socialismen är under uppbyggnad, annat än en bas för världsrevolutionen? Men kan det verkligen vara basen för världsrevolutionen, om det inte är i stånd att skapa ett socialistiskt samhälle? Kan det fortsätta att vara det väldiga attraktionscentrum för arbetarna i alla länder, som det utan tvekan är just nu, om det är ur stånd att i eget land tillkämpa sig segern över de kapitalistiska elementen i vår folkhushållning, en seger för det socialistiska uppbyggandet? Jag tror inte att det kan det. Härav följer emellertid icke att tvivel på en seger för det socialistiska uppbyggandet, ett propagerande för detta tvivel, leder till en misskreditering av vårt land som bas för världsrevolutionen, men en misskreditering leder till ett försvagande av den världsomfattande revolutionära rörelsen ... Står det emellertid inte numera klart att den som propagerar tvivel på våra framgångar vid socialismens uppbyggande, indirekt hjälper socialdemokraterna, försvagar spänsten i den internationella revolutionära rörelsen och oundvikligen vänder internationalismen ryggen?

På denna basis tillkännagavs identiteten ifråga om arbetarrörelsens och Sovjetunionens intressen.

Härav följer emellertid att det sovjetiska proletariats intressen och uppgifter ständigt och jämt sammanflätas med den revolutionära rörelsens intressen i alla länder samt är ouplösligt förbundna med dessa och omvänt att de revolutionära proletärerens uppgifter i alla länder är ouplösligt förbundna med de sovjetiska proletärerens uppgifter och framgångar vid fronten för det socialistiska uppbyggandet . . . Att bygga upp socialism i Sovjetunionen innebär därför att kämpa för proletärerens sak i alla länder, innebär att smida till en seger över kapitalismen, inte bara i Sovjetunionen utan även i alla kapitalistiska länder, ty revolutionen i Sovjetunionen utgör en del av världsrevolutionen, är dennas början och basen för dess utveckling.

Stalin kunde under de tre åren efter Lenins död hävda sig säkert även därför att han som partiets generalsekreterare höll partiapparaten i sin hand och därför att hundratusentals nya medlemmar, som inte deltagit i revolutionen eller inbördeskriget, strömmade in i partiet utan att känna till de problem som förelåg i den revolutionära arbetarrörelsens historia. Men han gjorde sig också gällande, därför att han var i stånd att — även om det skedde med användande av allehanda knep, förgrovanden och demagogiska förvrängningar — ge massorna ett förståeligt perspektiv, lika insmickrande för rysk patriotism som för internationella stämningar. Detta kom först till synes år 1927, när beslutet om den första femårsplanen fattades, ett beslut som gick ut på att lägga grunden till en modern industri på basis av

socialiserade produktionsmedel liksom att kollektivisera lantbruket. I Ryssland, i mindre omfattning utanför Ryssland, gick en stor del av den trotskistiska oppositionen med flygande fanor över till Stalin.

Den för uppbyggandet av en modern industri nödvändiga ackumuleringen av kapital kunde bara tas ur arbetet, folkets mödor och försakelser. Stalin gjorde en dygd av denna nöd. Redan 1925 hade han sagt att det dittills förelegat tre möjligheter att genomföra den ursprungliga ackumulation som var nödvändig för industrialiseringen.

Den första vägen är erövring och utplundring av kolonier . . . , den andra vägen är ett lands militära kuvande av ett annat land och påläggandet av krigspålagor . . . , den tredje vägen är den väg som leder till förslavande koncessioner och de förslavande lån, ett kapitalistiskt sett efterblivet land tar hos kapitalistiskt utvecklade länder . . . Vad återstår nu för sovjetstaten att göra, när de gamla vägarna för landets industrialisering inte är gångbara för den och tillflödet av nytt kapital på icke förslavande villkor alltså inte kommer ifråga? Det finns en ny utvecklingsväg, en väg som ännu inte prövats i full utsträckning av andra länder, vägen att utveckla storindustrin utan krediter utifrån, vägen mot industrialisering av landet utan det ovillkorliga tillflödet av utländskt kapital . . . Det är den väg . . . vårt land redan gett sig in på och det måste vandra till slutet, för att kunna utveckla sin storindustri och för att kunna utvecklas till en mäktig proletär industristat.

När det andlösa tempot i industrialiseringen och även i kollektiviseringen av lantbruket satte in, försköt sig oppositionen från ”vänster” till höger”. Dittillsvarande följeslagare till Stalin som t.ex. Bucharin vände sig mot det brådstörtade tempot. Under uppgörelsen med denna ”socialdemokratiska” avvikelse underströk Stalin nödvändigheten av ett snabbt utvecklings-tempo inom industrin, särskilt inom produktionen av produktionsmedel, och nödvändigheten av att komma ifatt och passera de utvecklade kapitalistiska länderna.

I fråga om upprättandet av en ny politisk ordning, sovjetordningen, har vi nått ifatt och distanserat de utvecklade kapitalistiska länderna. Detta är bra. Men det är inte tillräckligt. För att bli i stånd att tillkämpa oss en slutgiltig seger för socialismen i vårt land, måste vi nå ifatt och distansera nämnda länder även i teknisk-ekonomisk hänseende. Antingen lyckas vi därmed eller blir krossade. Detta är riktigt inte bara ifråga om socialismens upprättande. Det är riktigt även när det är fråga om att hävda vårt lands oavhängighet under den kapitalistiska inringningen. Det är omöjligt att hävda vårt lands oavhängighet utan att äga en tillräcklig industriell basis för försvaret.

Den första femårsplanen, stödd på ”plandirektiv, som är bindande för de ledande organen och som bestämmer hushållsutvecklingens inriktning för hela landet”, skapade med sitt patos för modernisering och industrialisering en speciell idiomatik, formlerna om att ”komma ifatt och passera”, om att ”uppfylla och överskrida” osv. 1929 betecknades som ”den stora förändringens år” och i februari 1930 meddelades, att planen fyllts till 200 procent, att industrinivån i förhållande till 1927 — först då hade, på grund av upplösningen till följd av kriget och inbördeskriget, förkrignivån uppnåtts — redan uppgick till 180 procent, att 50 procent av bondejordbruken redan kollektiviserats o.s.v. De gigantiska problemen belyses förvisso av det förhållandet att antalet arbetslösa år 1930 uppgick till en million och att den allmänna grundskoleplikten kunde beslutas först samma år.

Vad det stora företagens svårigheter beträffar, så präglade Stalin ganska snart formeln att det rörde sig om ”initialsvårigheter och inte svårigheter som hade med förfall eller stillastående att göra”. Snart kom han också på den kompletterande tesen, att den slagna utsugarklassens motstånd oundvikligen måste öka i och med den socialistiska uppbyggnadens framgångar och att klasskampen därför på grund av de stora framgångarna måste få en skarpare form.

De klasser som är på väg att gå under gör inte motstånd, därför att de blivit starkare än vi, utan därför att socialismen växer hastigare än de och de blir svagare än vi. Och just därför att de blir svagare, vädrar de att deras sista stund närmar sig och ser sig tvungna att av alla krafter, med alla medel, göra motstånd. Häri ligger mekaniken med skärpningen av klasskampen och kapitalisternas motstånd i nuets historiska ögonblick.

I sammanfattning löd detta på följande sätt på den sextonde partikongressen, i juni 1930:

Det är inte fråga om att dessa svårigheter är tillbakagångs-svårigheter eller stagnationssvårigheter utan tillväxtsvårigheter, uppsvingssvårigheter, frammarschsvårigheter ... Härav följer slutligen, att våra svårigheter, som till hela sin karaktär är tillväxtsvårigheter, skänker oss de möjligheter som erfordras för att undertrycka klassfienderna.

Genom att organisera en ”socialistisk tävlan” mellan företag och republiker, genom premiering av enskilda arbetares prestationer (Stachanov), genom proklamering av ”arbetets hjältar” piskades, i ordets sannaste bemärkelse, den gigantiska industrialiseringen igenom, som Stalin en gång skulle uttrycka det. Arbetet upphöjdes till ”ära, berömmelse, tapperhet och heroism”. En särskild roll spelade därvid det förhållandet att det lyckades att hos hundratusentals intellektuella, ofta söner och döttrar till analfabeter ur arbetar- och bondeleden, skapa begejstring för ett ”bemästrande av vetenskapen” och på så sätt få fram de kadrer för landets modernisering, om vilka Stalin senare påstod, att det var de som avgjort allting.

”Framför oss står det en fästning. Dess namn, namnet på denna fästning, är Vetenskap, med talrika förgreningar. Den här fästningen måste ungdomen inta, om den vill bli uppbyggare av en ny tillvaro, om den vill bli en riktig återväxt till det gamla gardet.” De närvarande ungdomskommunisterna reste sig från sina platser och hurrade.

Vid premieringen av särskilda prestationer hänvisade Stalin till den vetenskapliga socialismens klassiker, som skilt mellan socialism — där var och en blir givet efter hans prestationer — och kommunism där var och en gives efter hans behov. Naturligtvis hade klassikerna inte sagt någonting angående omfattningen av den olikartade ersättning som kom ifråga vid uppbyggandet av en socialistisk hushållning och hade framförallt på grund av erfarenheterna från Pariskommunen räknat med arbetarlöner för tjänstemännen. Stalin missbrukade deras ord för att förlöjliga varje uppfattning om en jämlikhet som en grov nivelleringssträvan.

På den sjuttonde partikongressen, i januari 1934, sade han:

Dessa människor tror uppenbarligen, att socialismen fordrar en jämlikhetssträvan, likställdhet, nivellering av samhällsmedlemmarnas behov. Det behöver då inte sägas, att ett sådant antagande inte har någonting gemensamt med marxismen, leninismen. Med jämlikhet menar marxismen inte jämlikhetssträvan på de personliga behovens eller levnadssättets område, utan ett avskaffande av klasserna, det vill säga a) ett likartat befriande av alla arbetande människor från att bli utnyttjade, sedan kapitalisterna störtats och deras egendom exproprierats; b) ett för alla likartat avskaffande av privatägda produktionsmedel, sedan produktionsmedlen blivit en hela samhällets egendom; c) samma plikt för alla att arbeta efter sina naturliga förutsättningar samt samma rätt för alla arbetsverksamma människor att gottgöras härför efter sin arbetsprestation (”det socialistiska samhället”); d) samma plikt för alla att arbeta efter sina naturliga förutsättningar samt samma rätt för alla arbetsverksamma människor att bli försörjda härför efter sina behov (”det kommunistiska samhället”). Härvid utgår marxismen ifrån att människornas smak och behov ifråga om kvalitet och kvantitet varken under socialismens period eller under kommunismens är lika eller kan vara lika. Det är den marxistiska uppfattningen om jämlikhet.

Med detta var nu förstas varken de grova skillnaderna ifråga om avlöning eller de höga lönerna för stats- och partibyråkrater förklarade.

Denna problematik fick emellertid tills vidare träda tillbaka till förmån för det förhållandet, att en gigantisk uppbyggnad ägde rum i Sovjetunionen vid en tidpunkt, då de kapitalistiska länderna skakades av den svåra världsomspännande ekonomiska krisen — en kontrastverkan, som Stalin självfallet inte nog ofta kunde dra nytta av. Det lyckades honom faktiskt att inom breda befolkningsskikt väcka en patriotisk stolthet över övervinnandet av århundradens efterblivenhet och barbari. År 1931 sade han till en grupp ekonomer:

Efterblivna blir slagna. Men vi vill inte vara de slagna. Nej, det vill vi inte. Det gamla Rysslands

historia bestod bland annat däri, att landet på grund av sin efterblivenhet ständigt blev slaget. Det blev slaget av de mongoliska kanerna. Det blev slaget av de turkiska bejerna. Det blev slaget av de svenska feodalherrarna. Det blev slaget av de polsk-litauiska panerna. Det blev slaget av de engelsk-franska kapitalisterna. Det blev slaget av de japanska baronerna. Det blev slaget av alla på grund av sin efterblivenhet. På grund av sin militära efterblivenhet, sin industriella efterblivenhet, sin ekonomiska efterblivenhet. Det blev slaget, därför att det lönade sig och inte medförde något straff . . . Vi står femti till hundra år efter de utvecklade länderna. Antingen kommer vi ifatt dem eller också krossas vi.

I januari 1933 kunde Stalin göra en sammanfattning av resultaten från den första femårsplanen:

Den grundläggande uppgiften för femårsplanen bestod i att leda in vårt land med dess efterblivna, ibland medeltidsmässiga teknik på den nya, moderna teknikens banor. Femårsplanens grundläggande uppgift låg i att förvandla Sovjetunionen från ett agrarland, ett maktlöst, av de kapitalistiska ländernas nycker beroende land till ett industriland, till ett mäktigt, helt och hållet självständigt och av den internationella kapitalismens nycker oberoende land . . . Vi hade ingen stålindustri, denna bas för landets industrialisering. Nu har vi en. Vi hade ingen traktorindustri. Nu har vi en. Vi hade ingen bilindustri. Nu har vi en. Vi hade ingen verktygsmaskintillverkning. Nu har vi en. Vi hade ingen modern kemisk industri. Nu har vi en. Vi hade ingen industri för framställning av moderna lantbruksmaskiner, värd att ta på allvar. Nu har vi en. Vi hade ingen flygindustri. Nu har vi en. Ifråga om framtagningen av elektrisk energi stod vi på sista plats. Nu har vi ryckt fram till en av de främsta platserna. Ifråga om framställning av oljeprodukter och brytning av kol stod vi på sista plats. Nu har vi ryckt fram till en av de främsta . . . Allt detta har haft till följd att vårt land från att ha varit ett agrarland blivit ett industriland, ty industriproduktionens andel av totalproduktionen steg i förhållande till lantbruksproduktionen från 48 % i början av femårsplanen (1928) till 70 % vid slutet av femårsplanens fjärde år (1932).

Härpå följde bekännelsen:

Vid femårsplanens förverkligande och vid organiserandet av segern på industriuppbyggnadens område genomförde partiet en politik, som gick ut på ett maximalt accelererat tempo. Partiet piskade så att säga på landet, för att skynda på dess frammarsch.

Stalin underlät inte att ställa denna gigantiska industrialisering mot den ekonomiska krisen i Väst. På den sjuttonde partikongressen, i januari 1934, "Segrarnas partikongress", sammanfattade han ännu en gång utvecklingsresultatet:

Sovjetunionen har under detta tidsavsnitt ställt om sig från grunden och utplånat sin efterblivenhets-prägel, sin medeltidsprägel. Från att ha varit ett agrarland har det blivit ett industriland, från att ha varit ett de småborgerliga enmansföretagens land har det blivit ett land med mekaniserade kollektivjordbruk i stordrift. Från att ha varit ett land utan vetenskap, ett analfabetiskt och kulturlöst land, har det blivit — rättare sagt är det på väg att bli — ett bildat och kulturellt högtstående land, som täcks av ett väldigt nät av universitet, läroverk och folkskolor, där undervisning sker på de språk, som talas av Sovjetunionens olika folkslag . . . Under detta tidsavsnitt har tusentals nya, moderna industrianläggningar byggts och satts igång . . . I nästan människotomma områden har städer med stort invånarantal vuxit upp.

År 1946, alltså efter kriget, underströk Stalin, att det snabba industrialiseringstempot skapat förutsättningarna för att vinna kriget.

Det svåraste, det känsligaste av den första femårsplanens problem var emellertid kollektiviseringen av jordbruket, något som den femtonde partikongressen beslutade år 1927. Det gällde ju här att först begränsa och sedan "likvidera" verksamheten på en och en halv million bondgårdar, dvs. kulakernas storböndernas — jordbruk. Motiveringen härtill var att användningen av moderna lantbruksmetoder bara var möjlig på stora egendomar samt att det gällde att anpassa lantbrukets utvecklingstempo till industrins. Då oktoberrevolutionen medfört en uppdelning av storjordbruken och ökat antalet bondejordbruk från 15 å 16 millioner stycken till 24 å 25 millioner, hade produktionen av spannmål sjunkit till hälften av

förkrigstidens nivå — och detta år 1927, då industriproduktionen redan nått upp till förkrigstidens nivå. Stalin frågade efter en utväg:

Kan man få industrin att gå framåt, om man låter åkerbruket stanna kvar i sitt helt efterblivna tekniska tillstånd, om man inte tillförsäkrar industrin en ordentlig jordbruksbas, om man inte formar om jordbruket och anpassar det till industrin? Nej, det kan man inte . . . Sovjetmakten och det socialistiska uppbyggandet kan inte i det oändliga, det vill säga under en alltför lång tidsperiod, baseras på två olika baser, på den största och mest koncentrerade socialistiska industrins bas och på det i högsta grad efterblivna och splittrade småjordbrukets bas. Man måste efterhand, men systematiskt och ihärdigt, leda in jordbruket på en ny teknisk basis, storproduktionens, och närma det till den socialistiska produktionen. Antingen löser vi denna uppgift och då är socialismens slutgiltiga seger i vårt land säkrad, eller också drar vi oss för den, löser inte uppgiften, och då kan en återgång till kapitalismen bli oundviklig.

Antingen-eller:

Frågeställningen är följaktligen denna: antingen den ena eller den andra vägen, antingen tillbaka till kapitalismen eller framåt mot socialismen. Någon tredje väg är inte förhanden och kan inte vara det.” Ännu en variant på Antingen-eller ifråga om kollektiviseringen!

Antingen den marxiska teorin om klasskampen eller teorin om den i socialismen inväxande kapitalismen; antingen det oförsonliga motsatsförhållandet ifråga om klassintressena eller teorin om harmoni mellan klassintressena.

Ännu kuriösare verkar förvisso den teoretiska garneringen under omsvängningens år, 1929, när man övergick från politiken med ”kringskärning av kulakerna” (genom skatter, spannmålsrekvisitioner m.m.) till ”politiken för likvidering av kulakerna som klass”, varvid den massiva likvideringen var förknippad med massiva deporteringar. Stalin förklarade då, att Sovjetunionens bönder inte alls kunde vara intresserade av jordägande.

Och just därför att det hos oss inte finns någon privategendom ifråga om jord, förekommer det hos oss inte heller att bönderna slaviskt hakar sig fast vid sin jordbit som i Väst. Detta förhållande måste ofrånkomligt underlätta småbrukens övergång till kollektivt åkerbruk.

När kollektiviseringstakten ”tvångsmässigt” anpassades till industrialiseringstakten, när också mindre jordbruk ”likviderades” och på många ställen all bondeegendom rekvirerades, skrev Stalin — det var den 2 mars 1930 — sin ryktbar blivna artikel ”Drabbad av svindel på grund av framgångar”, i vilken han underströk frivillighetsprincipen vid inträde i kolchoserna liksom jordbruksarteln (artel (ryska) = arbetslag ö.a.) som mönster för kollektivbruket:

Inom jordbruksarteln är de viktigaste produktionsmedlen, huvudsakligen inom spannmålsodlingen, gemensam egendom: arbete, nyttjandet av jorden, maskiner och övriga inventarier, dragdjur, ekonomibyggnader. I arteln utgörs den icke gemensamma egendomen av små grönsaks- och fruktträdgårdar, bostäder, till viss del av mjölkproducerande djur, småskapel, fjäderfä m.m.

Kommunen kommer till stånd först,

när det på artelns åkrar och farmar i överflöd kommer att finnas säd, kreatur, fjäderfä, grönsaker och alla andra produkter, när det i artelerna byggts maskinella tvättinrättningar, moderna kök och matsalar, brödfabriker m.m. och när kollektivbonden insett att det är fördelaktigare för honom att skaffa sig kött och mjölk på farmen, än att hålla en egen ko och småboskap o.s.v.

I sitt verk ”Marxismen och språkvetenskapen” betecknade Stalin tjugo år senare lantbrukets kollektivisering som en ”revolution ovanifrån”, tillkommen på initiativ av den bestående statsmakten och med stöd från huvuddelen av bönderna. Problematiken hos denna revolution ovanifrån framgår emellertid av de tal, Stalin själv laborerade med. År 1930, året för den ”fullt utvecklade offensiven mot kulakeriet”, nådde spannmålsproduktionen endast upp till 37 % av förkrigsnivån. Och på ”Segrarnas partikongress”, i januari 1934, lät Stalin delegaterna få del av siffror, av vilka den katastrofala minskningen av djurbeståndet under första femårsplanen framgick. Antalet hästar hade sjunkit från 34 miljoner till 16,6 miljoner, an-

talet nötkreatur från 68,1 millioner till 38,6 millioner, antalet getter från 147,2 millioner till 50,6 millioner och antalet svin från 20,9 millioner till 12,2 millioner. De flesta bönderna hade slaktat huvuddelen av sina djur, innan de ”frivilligt” gick med i kolchoserna.

Då socialiseringen av produktionsmedlen för Stalin i allt väsentligt var detsamma som socialism — så som ledning genom partiet blev identisk med ledning genom proletariatet - innebar kollektiviseringen av jordbruket för honom detsamma som det fullständiga upp- rättandet av socialism i ett land. Visserligen hade Stalin ännu i december 1928 ansett statens bortdöende vara en förutsättning för en förverkligad socialism, men därefter inskränkte han, som vi redan sett, i ökad omfattning begreppet socialism, i allt väsentligt, till att avse en produktion baserad på socialiserade produktionsmedel. I sitt brev till kamrat Ivanov, daterat 12 februari 1938, betonade han uttryckligen: ”Socialismen har i allt väsentligt redan upprättats.” Den vore bara ännu inte helt säkrad, så länge den kapitalistiska inringningen och interventionsfaran var för handen. Och eftersom socialismen redan vore för handen, hade också städernas fattigkvarter redan försvunnit, levde man lyckligare och bättre, hade en ny inställning till arbetet kommit, vore de bästa representanterna för arbetarklassen vid makten.

Ännu i sitt sista arbete ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR” återkom Stalin till dessa problem. Socialismen vore, enligt hans uppfattning, förverkligad, begreppen merprodukt och merarbete hade inte längre någon mening. Det fanns två slags socialistisk produktion, den statliga produktionen och kollektivdriften. På vägen till kommunism skulle man höja kollektivdriftsproduktionen till den statliga produktionens nivå, ersätta varucirkulationen mellan stad och land med ett produktutbyte, tillförsäkra samhällsmedlemmarna en allsidig utveckling och bildning, avsevärt förkorta arbetstiden o.s.v.

Det är allmänt känt att Stalin även räknat med möjligheten till kommunism i ett land. Sålunda betecknade han under ett besök av en amerikansk arbetardelegation år 1927 ett avskaffande av varje sorts statsform och en fri utveckling av personligheten som kriterier på kommunism. Och även i ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR” hade han vagt talat om att ersätta statsledningen med ett ekonomiskt centralorgan. Men det motsvarade snarare den av honom genomförda inskränkningen av begreppet socialism, när han på den artonde partikongressen, i mars 1939, förklarade, att statsapparaten även under kommunismen skulle bibehållas, så länge faran för krigisk intervention inte försvunnit. Stalins föreställning om socialism i ett land passade också in på möjligheten till kommunism i ett land.

[OBS: I lästipsen allra sist finns ett ganska stort antal artiklar som behandlar olika aspekter av socialismen i nett land]

4. Stat och demokrati

Utvecklingen och resultatet av utvecklingen är bekanta. Den revolutionära arbetarrörelsen segrade i ett efterblivet, övervägande agrart land, där mer än fyra femtedelar av befolkningen var bönder. Arbetarmassan förblev en minoritet, som efter kriget och inbördeskriget visade starka demoraliseringsstendenser. Lenin hade talat om de två sidorna i proletariats diktatur. Att, å ena sidan, hålla nere den slagna utsugarklassen och, å andra sidan, utveckla demokratin på bredast möjliga sätt. Krig, inbördeskrig, kamp mot fjorton intervenerande stater, hungersnöd och upplösning förstärkte den jakobinska centralismen och ledde fram till ett återupplivande av traditionen från tsartidens autokratiska byråkrati, som beredde Lenin stora bekymmer under hans sista levnadsår. Genompiskandet av industrialiseringen och jordbrukskollektiviseringen förstärkte denna utveckling och ledde fram till att beslutandemakten inom partiledningen förstärktes.

Rörelsen förlorade kontrollen över partiledningen. Partiledningen kontrollerade rörelsen. Tesen om partiets ledande roll var bara en omskrivning för den roll som spelades av partiledningen, vilken redan under Lenins tid smält samman med statsledningen och även blev direkt lierad med statssäkerhetstjänsten. Det system, som sålunda utbildades, var ”transmissionsremssystemet”. I spetsen stod partiledningen med tiden helt enkelt Stalin — med uppgift att få massorna att — mer eller mindre — ge sig till tåls och med hjälp av de politiska institutionernas och organisationernas transmissionsremmar övertyga dem om riktigheten i träffade beslut. Det var typiskt för resultatet av denna utveckling, att Stalin själv betecknade kollektiviseringen som en ”revolution uppifrån” och att sovjeterna, som ursprungligen var organ för en direkt producentdemokrati, inom ramen för den ”Stalinska författningen” av 1936 helt enkelt degraderades till parlamentariska institutioner, på basis av visst spelrum för lokala, sociala och hushållningsangelägenheter men i centrala sammanhang helt enkelt tomma representationsskal.

Hur återspeglas nu denna utveckling i Stalins ord?

Den unge Stalin populariserar Lenin, varvid det under intryck av den senare utvecklingen måhända verkar som om Stalin i systemet ”demokratisk centralism” understryker centralismen på demokratins bekostnad, ”fästningskaraktären” hos partiet, ”vars portar bara öppnar sig för dem som prövats och befunnits värdiga”. Men i den anda som är tillfinnandes i rörelsens principer skiljer han målmedvetet mellan proletariats diktatur och personers diktatur, och även under revolutionsåret 1917 värjer han sig mot att man identifierar klassens diktatur med partiets diktatur. Helt i Lenins anda kommer han under de första åren av sovjetstyre ständigt att tala om de två sidorna av proletariats diktatur, om politiken som går ut på att hålla nere proletariats fiender, å ena sidan, samt om ”högsta mått av frihet” för de proletära lagren i stad och på land, å andra sidan. Inte heller ifråga om invektiv mot byråkratin föreligger det under dessa år någon brist.

En egen ton har redan den organisationsrapport, som Stalin i egenskap av partiets generalsekreterare lämnar på den tolfte partikongressen i april 1923.

Här bygger han ut den leninska bilden av fackföreningarna som transmissionsremmar till ett helt system av transmissionsremmar, till partiets transportapparater. Till dessa transportapparater räknar han inte bara fackföreningarna utan också kooperativa föreningar, både konsumentkooperativen och lantbrukskooperativen, Kommunistiska Ungdomsförbundet, skolorna, pressen och armén.

”Detta är de transmissionsremmar, de massorna omfattande apparater, som omger vårt parti, som förbinder partiet med arbetarklassen och gör det möjligt för detta att bli ett avantgarde och för arbetarklassen att förvandlas till en armé.”

I detta system fattas inte bara Lenins perspektiv om en demokrati, som ständigt utvecklas, utan även varje antydning om betydelsen av massimpulser underifrån.

Partiet, det vill säga partiledningen, genomför på ofelbart sätt sin politik med hjälp av sin transmissionsapparat. Stalin berömmar förvisso i Lenins anda sovjeterna som omfattande och omedelbara organ för massorna, som skolor för landets förvaltning. Och ändå tycks det oss som om Lenins tes om ett maximalt engagemang från människornas sida vid förvaltningen av landet inte spelar någon stor roll i Stalins yttranden, som om Lenins perspektiv om en demokrati, som ständigt utvecklas, går förlorat och som om Stalin, när han förklarar väsendet hos proletariatets diktatur, framför allt återoppar Lenins definitioner från sovjetstyrets första år. Även vid de tillfällen, då han medger att proletariatets diktatur inte bara är våld, undviker han Lenins antydningar om att proletariatets diktatur inte huvudsakligen består av våld. I Stalins definitioner saknas Lenins perspektiv och Lenins nyanser.

”Proletariatets diktatur innebär för det första ett inte i någon lag begränsat användande av våld, när det gäller kapitalister och godsägare, för det andra proletariatets ledning ifråga om bondebefolkningen, för det tredje uppbyggande av socialism ifråga om samhället i sin helhet.

Härav framgår de tre grundläggande sidorna i proletariatets diktatur.

1. Proletariatets makt utnyttjas för att hålla nere utsugarna, för att försvara landet, för att stärka förbindelsen med proletärerna i andra länder, för att utveckla och till seger föra revolutionen i alla länder.
2. Proletariatets makt utnyttjas för ett slutgiltigt frigörande av de arbetande och exploaterade massorna från bourgeoisien, till att stärka proletariatets förbund med dessa massor, till att få med dessa massor i det socialistiska uppbyggandet, i och för en statlig ledning av dessa massor genom proletariatet.
3. Proletariatets makt utnyttjas till att organisera socialismen, till att avskaffa klasserna, för en övergång till ett samhälle utan klasser, det socialistiska samhället.”

Det är på intet sätt en slump att Stalin mycket surt reagerar på oppositionens kritik av partiapparaten, både 1924 mot Trotskij och 1926 mot Zinovjev.

”Partiet utgår ifrån, att partiapparaten och partiets massor utgör ett enhetligt helt, att partiapparaten (Centralkommittén, Centrala kontrollkommissionen, partiets områdesorganisationer, guvernements-, distrikts- och kretskommittéer, cellbyråerna o.s.v.) förkroppsligar partiets ledande element som helhet, att partiapparaten består av de bästa företrädarna för proletariatet, som man kan och måste kritisera, när de begår misstag, som man kan och måste uppmuntra, men vars ära man inte kan ta ifrån dem, om man inte vill löpa risken att undergräva och avvärpa partiet.”

Då partiledning och statsledning smälter samman mer och mer, måste omsorgen om partiets vaksamhet oundvikligen leda till en personalunion med stats-säkerhetsorganen. Det är en återklang från inbördeskrigets och interventionskrigets blodiga tid men också ett förebud till statssäkerhetsorganens insats vid biläggandet av meningsskiljaktigheter, när Stalin år 1927 i fråga om GPU (hemliga polisen) yttrar:

”Man måste tillstå, att GPU på den tiden blockerade revolutionens fienders välriktade och träffsäkra slag samt att den för övrigt bevarat denna sin egenskap ända fram till den dag idag är. Sedan den tiden är GPU en skräck för bourgeoisien, revolutionens vaksamma vårdare, proletariatets blanka svärd. Det ligger därför inte något underligt i att bourgeoisien i alla länder hyser djuriskt hat till GPU. Det finns ingen saga som man inte diktat om GPU, det finns inget förtal, som man inte spritt om GPU. Nå men vad innebär då detta? Det innebär att GPU på rätt sätt skyddar revolutionens intressen. Revolutionens svurna fiender skymfar GPU, alltså handlar GPU riktigt.

Annorlunda förhåller sig arbetarna till GPU. Ge er in i arbetarkvarteren och fråga arbetarna om GPU. Ni kommer att få se att de hyser aktning för GPU. Varför? Jo, därför att de i GPU ser revolutionens trogna försvarare.”

Ord som han tio år senare knappast skulle ha upprepat.

Under tiden har emellertid den första femårsplanen bragts i hamn och socialism, i Stalins tappning, i allt väsentligt kommit till stånd. Hur klarar nu Stalin teoretiskt sett av den problematik om stat och demokrati, som oundvikligen måste uppstå med nämnda utveckling? Han förklarade ju redan 1928 att statens borttvinande var kriteriet på socialismens förverkligande! Inom arbetarrörelsen var ju uppfattningen om den maximala demokratin förbunden med begreppet socialism!

Premisserna är enkla. En socialisering av produktionsmedlen betyder ledning genom proletariatet. Med bortfallet av det kapitalistiska ägandet ifråga om produktionsmedel har därför maximal demokrati garanterats. Typiskt är till exempel det svar, Stalin ger deltagarna i en utländsk delegation på tal om pressfriheten:

”Vilken pressfrihet är det ni talar om? Pressfrihet för vilken klass — för bourgeoisin eller för proletariatet? När det rör sig om pressfrihet för bourgeoisin, så finns det ingen sådan hos oss och kommer heller aldrig att finnas, så länge proletariatets diktatur består. När det emellertid rör sig om pressfrihet för proletariatet, måste jag tala om för er, att ni inte kan finna någon annan stat i världen, som har en så allsidig och långtgående pressfrihet för proletariatet som SSSR.

Pressfrihet för proletariatet är inte ett tomt ord. Utan att man har tillgång till bästa tänkbara tryckerier och bästa tänkbara förlag, utan öppna arbetarorganisationer, från de minsta till de största, som innesluter milliontals arbetare, utan en allra längst gående mötesfrihet, finns det inte någon pressfrihet.

Ta en titt på levnadsförhållandena i SSSR, sök upp arbetarkvarteren och ni kommer att bli övertygade om att de bästa tryckerierna, de bästa förlagen, hela fabriker för framställning av papper och färg är nödvändiga liksom väldiga kongresspalats — att allt detta och mycket annat, som är nödvändigt för arbetarklassens pressfrihet, helt och fullt står till arbetarklassens, de arbetande massornas förfogande. Just detta innebär hos oss pressfrihet för arbetarklassen.”

Här missbrukar Stalin helt enkelt den marxistiska terminologin ända till förljugenhet, för vid den tidpunkt, det är fråga om, var det redan svårt att i pressen företräda åsikter, som Stalin inte gillade. Vad som hos Stalin efter Lenins död tämligen snabbt gick förlorat, var tanken på den direkta demokratin. De s.k. produktionsöverläggningarna inom företagen innebär bara ett eländigt surrogat, varför Brecht med full rätt i sina dagboksanteckningar kan notera: ”Staten skall göras med mycken omsorg och möda, så att landet och fabrikerne skall tillkomma alla. Därefter skall staten försvinna. Och så försvinner den inte. Och då den inte försvinner, tillkommer inte landet och fabrikerne alla.”

Hur klarar nu Stalin av problemet med statens bortdöende under socialismen?

Redan 1933, då socialismen ”i allt väsentligt” redan genomförts, lutar Stalin åt uppfattningen att klasskampen därmed redan är över och att staten är i utdöende. Däremot:

”Många kamrater har uppfattat tesen om klassernas avskaffande, skapandet av ett klasslöst samhälle och statens avdöende som ett rättfärdigande av lättja och likgiltighet, som ett rättfärdigande av den kontrarevolutionära teorin om ett utplånande av klasskampen och ett försvagande av statens makt. Det torde vara onödigt att framhålla att sådana människor inte kan ha någonting gemensamt med vårt parti. Det är degenererade människor eller tvetungade, som man måste jaga ut ur partiet. Ett upphävande av klasserna uppnås inte genom att man utplånar klasskampen, utan genom att göra den hårdare. Statens utdöende kommer inte till stånd genom ett försvagande av statens makt utan genom ett maximalt förstärkande av den, något som är nödvändigt för att man skall kunna förintresterna av de i utdöende stadda klasserna och för att man skall kunna organisera försvaret mot den kapitalistiska inringningen, som ännu långt ifrån är eliminerad och inte heller så snart kommer att vara eliminerad.”

Revolutionär vaksamhet är av nöden, tillfogar han, då de sin egendom berövade kulakerna likt ”honungs-drypande helgon” dyker in i kolchoserna och kapitalismens rester i människornas medvetande underlättar fientliga gruppers intrigerande.

Stalins teoretiska anmärkningar till den nya författningen i december 1936 är intressanta. Först och främst fastslås: Det finns inte längre något proletariat i Sovjetunionen.

”Marx har sagt att proletariatet, för att göra sig fritt, måste krossa kapitalistklassen, ta ifrån kapitalisterna produktionsmedel och -instrument samt avskaffa sådana produktionsförhållanden, som frambringa ett proletariat. Kan man säga att Sovjetunionens arbetarklass redan förverkligat dessa förutsättningar för sin befrielse? Det kan och måste man obetingat säga. Nå, men vad betyder då detta? Det betyder, att Sovjetunionens proletariat blivit en helt ny klass, blivit Sovjetunionens arbetarklass, som avskaffat det kapitalistiska hushållningssystemet, förankrat det socialistiska ägandet ifråga om produktionsmedlen och -instrumenten samt lett in sovjetsystemet på kommunismens väg.”

Det har även uppstått en ny allmoge, som befriats från utsugare och baserar sitt skapande på kollektivt arbete och modern teknik. Slutligen har även en ny intelligentia uppkommit, som med alla sina fibrer är bunden till arbetarklassen och allmogen. Motsättningarna mellan nämnda grupper försvinner, utplånas, och avståndet mellan grupperna blir mindre. Det finns inte längre några klasser, som motverkar varandra, utan bara med varandra lierade klasser. Proletariatets diktatur har förvandlat sig till ”en statlig ledning (diktatur) av samhället genom arbetarna i egenskap av den mest framåtskridna samhällsklassen”. Därför vore det, enligt Stalin, en säregenhet hos den nya författningen, ”att dess konsekventa och fullt och helt genomförda demokrati”, yttrandefrihet, församlingsfrihet och pressfrihet garanterats.

”Vad beträffar friheten att ha olika politiska partier företräder vi här i viss mån andra åsikter. Partiet är en del av klassen, den del som nått längst i framåtskridandet. Flera partier och följaktligen även partifrihet kan bara förefinnas i ett samhälle, där det finns mot varandra stående klasser, där det, låt oss säga, finns kapitalister och arbetare, godsägare och bönder, kulaker och obesuttna o.s.v. I Sovjetunionen finns det emellertid inte längre några klasser i stil med kapitalister, godsägare, kulaker o.s.v., i Sovjetunionen finns det bara två klasser, arbetare och bönder, vars intressen inte ensidigt står emot varandra, utan tvärtom står i harmoni med varandra. Följaktligen finns det i Sovjetunionen inte någon bas för förefintligheten av flera partier och därmed inte heller någon bas för partifrihet, i Sovjetunionen finns det en bas bara för ett enda parti, det kommunistiska partiet.”

Underligt klingar följande ord i en tid, då betydande huvudpersoner inom oktoberrevolutionen redan, efter hemska processer, förlorat livet:

”Det är angenämt och glädjande att som resultat av den tillryggalagda kampens och uppoffringarnas väg kunna visa upp en författning som talar om frukterna av våra segrar. Det är angenämt och glädjande att veta vad våra kamrater kämpat för och hur de kämpat sig till den världshistoriska segern. Det är angenämt och glädjande att veta, att de våras i mängd gjutna blod inte runnit förgäves, att det bragt sina frukter till mognad.”

På den artonde partikongressen, i mars 1939, efter 1936, 1937 och 1938 års processer, återkommer Stalin ännu en gång till problemen demokrati och statens avdöende. Han anser det höga valdeltagandet och valresultaten från 1937 vara tecken på demokrati, ”utrensningen av spioner, mördare och skadedjur ur Sovjetunionen” ett bidrag till stärkandet av sovjetorganisationernas demokrati, samt drar slutsatsen att statsapparaten inte får minskas ner, utan att kampen mot spionerna måste stärkas.

”Ibland frågar man sig: utsugarklasserna har avskaffats hos oss och det finns inte längre några fientligt inställda klasser i landet. Det finns inte längre någon som man skulle kunna undertrycka och följaktligen behövs inte staten längre, utan den måste tyna bort. Varför bidrar vi då inte till vår socialistiska stats utdödande, varför bemödar vi oss inte att göra slut på den, är det då inte hög tid att kasta hela denna statliga bråte överbord? Eller också: Utsugarklasserna har redan avskaffats hos oss, socialismen har i allt väsentligt genomförts. Vi marscherar mot kommunismen, men den marxistiska läran anger, att det under kommunismen inte skall finnas någon sorts stat. Varför bidrar vi då inte till vår socialistiska stats avdöende, är det inte hög tid att stoppa in staten i ett museum för gamla ting?

Dessa frågor vittnar om att frågeställarna lärt sig en del satser ur Marx' och Engels' lära utantill. De

vittnar emellertid även om att dessa kamrater inte fattat denna läras innersta väsen, att de inte vet besked om under vilka historiska betingelser de enskilda satserna i denna lära utarbetades och att de i all synnerhet inte förstått den internationella situationen av idag, att de förbisett det förhållandet att det existerar en kapitalistisk omvärld liksom de därur härrörande farorna för socialismens land . . . Denna oförmåga förklaras med underskattningen av den styrka och den betydelse, som är tillfinnandes i mekanismen hos de oss omgivande borgerliga staterna och deras spionageorgan, vilka är inställda på att utnyttja människornas svagheter, deras fåfänga och karaktärslöshet för att sno in dem i sina spionnät och dra åt dessa nät om sovjetstatens organ. Den förklaras med den underskattning, man gör sig skyldig till ifråga om den betydande roll, vårt socialistiska statsmaskineri och dess kontraspionage spelar, med underskattningen av detta kontraspionage, med pratet om att kontraspionaget inom sovjetstaten är av underordnad betydelse, betydelselöst och att man snart borde skyffla in sovjetförsvaret liksom sovjetstaten i ett museum för antika ting.”

Spott och hån gjuter Stalin över dem som håller fast vid Engels' formel om statens utdöende, en uppfattning som han själv företrädde på tjugotalet. Denna formel förutsätter, riposterar han, att socialismen redan segrat i alla eller de flesta länder och att det i stället för en kapitalistisk omvärld finns en socialistisk. Så länge detta inte är fallet, måste den socialistiska staten ha både en välutbildad armé och välutbildade bestraffningsorgan liksom även ett starkt kontraspionage. Sedan oktoberrevolutionen har Sovjetunionen genomgått två faser. Den första fasen sträcker sig från oktoberrevolutionen fram till likvideringen av utsugarklassen, under vilken staten var tvungen att undertrycka de störtade klasserna och försvarade landet utåt. Den andra fasen började med likvideringen av de kapitalistiska elementen i städerna och på landet. Den militära undertryckningsfunktionen inom landet bortföll. Utsugning var ej längre förhanden och det fanns ingen, som kunde bli föremål för förtryck. Kvar stod landets militära skyddsfunktion liksom behovet av en försvarsorganisation med uppgift att avslöja och bestraffa spioner, mördare och parasiter.

”Nu ligger huvuduppgiften för vår stat i landets inre, i det fredliga ekonomiorganisatoriska och det kulturellt uppfostrande arbetet. Vad beträffar vår armé, straffverkställigheten och kontraspionaget, så har de nu spletsen riktad, inte mot landets inre, utan utåt, mot de yttre fienderna.”

I åtskilliga anföranden under kriget och även på ett valmöte år 1946 tillskriver Stalin sovjetsystemets demokrati förtjänsten av den vunna segern, en demokrati som säkerligen snarare fann sitt uttryck i bildningsexplosionen och tidigare historielösa nationers uppvaknande än i valsegrar, som vunnits av ”Kommunisternas och de partilösa block”. I ”Socialismens ekonomiska problem i Sovjetunionen” kommer han ännu en gång att upprepa, att staten kommer att dö bort först ”i och med vidgandet av socialismens verkningssfär i de flesta av världens länder” — ungefär vid den tidpunkten då en fingerad ”läkarsammansvärjning” vederlade påståendet, att strafforgan och kontraspionaget endast vore riktade mot omvärlden.

5. Statsparti och demokrati

Härskare över den ryska staten blir Stalin på grund av sitt oinskränkta herravälde över bolsjevikpartiet. Vi skall följa honom på denna fascinerande väg.

Den unge Stalin finner, i överensstämmelse med arbetarrörelsens traditioner, att meningsskiljaktigheter är naturliga. ”Meningsskiljaktigheter av detta slag”, skriver han t.ex. år 1909 i en tidning i Baku, ”har det alltid funnits och kommer det alltid att finnas i en så rik och levande fraktion som den bolsjevikiska.” Och i det första numret av *Pravda*, 1912, läser man följande av hans penna:

”Vi tror att en mäktig och levande rörelse är otänkbar utan meningsskiljaktigheter. Det är bara på kyrkogården som den fullständiga likheten ifråga om åsikter kan förverkligas.”

Ifråga om den senare utvecklingen framkommer i hans i anslutning till Lenins femtioårsdag skrivna artikel en stilla kritik rörande dennes ”omåttliga böjelse för polemik och söndring”, ett uttalande som för övrigt är kännetecknande för den tidens fria atmosfär. Stalin står på Lenins sida mot Trotskijs förslag att skapa en produktionsatmosfär genom att riktigt ordentligt skaka om fackföreningarna och han understryker att ”det är nödvändigt, ja ofrånkomligt att ställa de militära metoderna mot de demokratiska (fackföreningsmässiga) metoderna och att det därför är felaktigt, ja skadligt att föra in militära metoder i fackföreningarna”. I ett utkast till en broschyr med titeln ”Om de ryska kommunisternas politiska strategi och taktik”, från samma år, 1921, faller redan en del formuleringar i ögonen. Stalin kallar här kommunistpartiet för ”en sorts svärdbarorden inom sovjetstaten”, ”proletariatets kommandokår”. På kongressen där SSSR grundas, i december 1922, föreslår han, redan då generalsekreterare inom partiet, att man skall anta ordalydelse ”med den för kommunister karakteristiska enstämmigheten”.

Den tionde partikongressen, 1921, som i en svår situation förbjöd bildandet av fraktioner, återopas nu ständigt av honom, när man beklagar sig över inskränkningen av demokratin inom partiet. Så sker t.ex. på den tolfte partikongressen, i april 1923, då han under hänvisning till den tionde partikongressen varnar för att ”förvandla vårt parti till en diskussionsklubb, i vilken man pratar i evighet och där ingenting beslutas”. Likväl fanns det vid ifrågavarande tidpunkt alltså ett särskilt diskussionsorgan, i vilket man före partikongressen kunde dryfta meningsskiljaktigheter, och det var fortfarande möjligt att i den officiella pressen ge uttryck åt kontroversiella uppfattningar.

Mot Trotskijs förebråelse att trycket från apparaten blir allt svårare att fördrå, åberopar sig Stalin på de gamla bolsjevikerna (till vilka Trotskij inte hör) och tar Zinovjev och Kamenev i försvar mot Trotskijs beskyllning att dessa år 1917, på kvällen före resningen, tagit ställning mot Lenin. Meningsskiljaktigheter vore, menar han, något helt naturligt, något som vore tillfinnandes även bland pålitliga bolsjeviker. En fara av avgörande betydelse hotade däremot partiet från opportunistiska element, som just inträder i partiet — en tydlig anspelning på det förhållandet att Trotskij först på sommaren 1917 anslutit sig till bolsjevikerna.

Stalin värjde sig också mot Trotskijs tillspetsade begäran, att demokratin inom partiet skulle bringas till utveckling, och menade att denna inte vore en fetisch, ingenting absolut, att den inte alltid och under alla förutsättningar vore möjlig och endast vore avhängig av apparatens vilja. I ett tal några dagar före Lenins död sade Stalin att Trotskij för övrigt tog sig alltför stora friheter och offentliggjorde artiklar och böcker, som inte stämde överens med partibesluten. Här skjuts ett argument fram, som kommer att bilda skola: det finns bara en sorts disciplin, som på samma sätt är bindande för de ”enkla” arbetarna och för de s.k. teoretikerna och ideologerna.

”Kamrater, man kan inte begära att arbetarna underordnar sig partidisciplinen, om en medlem av CK helt öppet, inför allas ögon, ignorerar centralkommittén och ett av denna enhälligt

antaget beslut. Man kan inte ha två sorters disciplin, en för arbetare, en annan för höga befattningshavare. Det kan bara existera en sorts disciplin.” Generalsekreteraren motsätter sig också beslutsamt att parti och partiapparat placeras i motsatsställning till varandra:

”Bolsjevismen kan inte gå med på att partiet placeras i motsatsställning till partiapparaten ... Det rör sig ju här om en lättsinnig anarkistisk-mensjevikisk åskådning, som förnekar principen om ledandet av partiarbetet som sådant.” I sista hand rör det sig, menar Stalin, om partiets enhet med tanke på det farliga internationella läget.

Aldrig, inte ens för en minut, har bolsjevikerna tänkt sig partiet som något annat än en helgjuten organisation, smidd ur ett stycke, en organisation, som har en enda vilja och som i sitt arbete förenar alla tankeschatteringar i en ström av praktiska handlingar . . . I vårt läge, under de betingelser den kapitalistiska inringningen skapar, behöver vi inte bara ett fast sammansvetsat parti utan ett verkligt stålskott parti, som är i stånd att föra ut arbetarna i den avgörande kampen.”

Och så fälls ett uttryck, som kommer att få stor betydelse: Oppositionen är — denna gång ännu utan att vilja det — bärare av klassfrämmande strävanden.

”Jag tror att oppositionen bringar stämningar inom den ickeproletära sektorn av vårt parti till uttryck. Jag tror att oppositionen, kanske utan att själv vara medveten om det, mot sin vilja ovillkorligen blir en pådrivare ifråga om stämningarna hos det ickeproletära elementet i vårt parti. Jag tror att oppositionen med sin tygellösa agitation för demokratin, som den ofta gör till någonting absolut och upphöjer till fetisch, lösgör det småborgerliga, elementära våldet.”

På den tionde partikongressen hade man talat om att meningsskiljaktigheter är klassfienden till hjälp. Här står vi vid begynnelsen till den argumenteringen, att uppfattningar, som skilde sig från Stalins, var ett uttryck för klassfiendens krav och, senare, rent av ett uppdrag från denne. På den trettonde partikongressen, i maj 1924, heter det redan, klart och tydligt, att ”de oppositionella genom sin hämningslösa agitation för demokrati inom partiet ofrånkomligen, utan att önska det, blir en storts språkrör för den nya bourgeoisin, som blankt struntar i demokratin i vårt parti men som gärna, mycket gärna, skulle vilja ha en demokrati i landet”.

”För vad innebär det att förklara partiapparaten krig? Det innebär att man förstör partiet. Vad innebär det att sätta upp ungdomen mot kadern? Det betyder att man slår sönder partiet. Vad innebär det att kämpa för frihet åt fraktionerna? Det betyder att man gör ett försök att splittra partiet och dess enhet. Vad innebär det att misskreditera partikadern med pladder om att den urartat? Det innebär ett försök att förstöra partiet, att bryta dess ryggrad. Ja, kamrater, det rör sig om partiets vara eller icke vara.”

På samma partikongress betecknar Stalin periodiskt återkommande utrensningar som kännetecken för leninismen och berömmar proletariseringen av CK, som 1918 bestod av fjorton intellektuella och en arbetare men vid ifrågavarande tidpunkt räknade 29 arbetare och 25 intellektuella. Inom oppositionen dominerar de gnälliga intellektuella, hos vilka den nödvändiga ”revolutionära instinkten” försvinner. Källan till fraktionsmakeriet vore, enligt Stalin, opportunistiska element, från vilka partiet, som vore format av ett ”speciellt material” — som Stalin formulerat det vid Lenins bår — måste tvätta sig rent. Stalin gick vid denna tidpunkt ännu uttryckligen i bräsch för att även människor med oppositionella uppfattningar skulle inneha funktioner inom partiet.

Meningsutbytet var till att börja med en dispyt med Trotskij och dennes anhängare.

”Trotskism eller leninism” låter typiskt nog titeln på ett tal av Stalin från november 1924, i vilket han som kännetecken på trotskismen definierar ”misstroende mot bolsjevikpartiet, mot dess homogena sammansvetsning, mot dess fientliga inställning till opportunistiska element” liksom ”misstroende mot ledarna för bolsjevismen”. Dispyten betecknas som rent ideologisk.

”Trotskismens tillvägagångssätt går nu ut på att chikanera bolsjevismen och undergräva dess grundvalar. Partiets uppgift består i att begrava trotskismen som ideologisk strömning. Man talar om repressalier mot oppositionen och om möjligheten av en klyvning. Detta är dumheter, kamrater. Vårt parti är starkt och mäktigt. Det kommer inte att finna sig i några klyvningar. Vad repressalier

anbelangar, så är jag definitivt emot något sådant. Det är inte repressalier, vi nu behöver, utan en klarläggande ideologisk kamp mot den återuppståndna trotskismen.”

Stalin vänder sig också uttryckligen mot ”förligandet av alla oliktankande kamrater” och uttalar sig på den fjortonde partikongressen, i december 1925, mot Zinovjevs och Kamenevs förslag att Trotskij skall uteslutas ur partiets politbyrå.

”Vi har varit medvetna om, att en politik som går ut på att peta undan folk, i sig döljer stora faror för partiet, att avsågningsmetoden, åderlåtningsmetoden — som kräver blod — är farlig och smittosam: idag petar man undan den ene, i morgon den andre, i övermorgon den tredje. Och vad blir det då kvar av partiet?”

Vid ifrågavarande tidpunkt kan Trotskij ännu offentliggöra artiklar och böcker. Senare tiders förhållanden ger sig ändå tillkänna i och med att trotskisterna jämsställs med mensjevikerna, ungefär med följande ord:

”Före revolutionen i oktober sade Iljitj (Lenin) ofta, att mensjevikerna var farligast av alla ideologiska motståndare, då de försökte sprida tvivel om oktoberrevolutionens seger. Därför, så föll hans ord, kunde man inte inhösta en seger för oktoberrevolutionen utan att krossa mensjevismen. Jag tror att vi nödgas notera en viss analogi mellan mensjevismen från den tiden, från oktoberrevolutionens tid, och trotskismen av idag, under perioden för NEP (Nya Ekonomiska Politiken). Jag tror att trotskismen av alla ideologiska strömningar inom kommunismen, vid given tidpunkt efter oktoberrevolutionens seger liksom under NEP-förutsättningarna av idag, måste vara den farligaste, då den försöker sprida tvivel om krafterna i vår revolution, tvivel om förbundet mellan arbetare och bönder, tvivel om Rysslands förvandling, under NEP, till ett socialistiskt Ryssland. Därför kan man inte uppnå en seger under NEP-förutsättningarna, inte genomföra en förvandling av dagens Ryssland till ett socialistiskt Ryssland, utan att krossa trotskismen.”

Vid senare tillfällen anmäler sig också åberopandet av Lenins kamp mot avvikelser ”åt höger” och ”åt vänster”. Detta åberopande kommer att bilda skola och kommer att åt förhandenvarande beslut tillförsäkra ”den marxistiska kärnans” signatur mot för stunden varande ”höger”- resp. ”vänsteravvikelse”.

Diskussionen antar väsentligt skarpare former, när Zinovjev och Kamenev, som år 1924 stått på Stalins sida, mot Trotskij, ifråga om ”socialismen i ett land” gick samman med Trotskij, mot Stalin.⁸ Framförallt står år 1926 i tecknet av kampen mot den nyformerade oppositionen. Starkare än tidigare vänder sig Stalin mot kravet på demokrati inom partiet, mer energiskt än någonsin åberopar han förbudet mot gruppbildningar.

”En del kamrater tror att demokrati inom partiet betyder frihet att bilda fraktioner. Nej, kamrater, inte alls. Med demokrati inom partiet menar vi inte alls detta. Inompartimässig demokrati och frihet att bilda fraktionella grupper har ingenting gemensamt och kan inte heller ha någonting gemensamt.

Vad är demokrati inom partiet för något? Inom-partimässig demokrati betyder att man ökar parti-medlemsmassornas aktivitet och stärker partiets enhet, stärker den medvetna proletära disciplinen inom partiet . . . Hos oss i partiet finns det folk som drömmer om att en allmän diskussion tagit sin början i partiet. Det finns folk hos oss, som inte kan föreställa sig partiet utan diskussion, som gör anspråk på titeln 'yrkesdiskuterare'. Låt oss hålla dessa yrkesdiskuterare ifrån oss! Vad vi nu behöver, är inte en hårklyveribetonad diskussion, inte heller en förvandling av vårt parti till en diskussionsklubb, utan en förstärkning av vårt uppbyggnadsarbete i allmänhet, en förstärkning av industribyggnaden i synnerhet, ett stärkande av vårt sammansvetsade, enhetliga och fast sammanfogade, kämpande parti, som säkert och segervisst leder vårt uppbyggnadsarbete.”

Denna gång är det Stalin, som påminner om Zinovjevs och Kamenevs vacklan på kvällen före

⁸ Här misstar sig Marek – Kamenev och Zinovjev stödde inte Stalin i frågan ”om socialism i ett land”, utan gällde andra frågor (bl a bönderna). Tvärtom så var den frågan en av de som ledde till brytningen mellan Stalin och Zinovjev/Kamenev. Se Zinovjevs [Om leninismen](#) (publicerad i oktober 1925), som skrevs innan Zinovjev förenade sig med Trotskij mot Stalin.

oktoberrevolutionen, varför ”den nuvarande vacklan och den nuvarande defaitismen hos Kamenev och Zinovjev inte är en tillfällighet utan en upprepning, ett återfall i den vacklan och det upplösningstillstånd, som de lade i dagen för nio år sedan, i oktober 1917, inför den dåvarande vändpunktens svårigheter.”

Oppositionens linje identifieras med mensjevismen. Åter frambesvärjs Stalins antingen-eller:

”Under den period av tillspetsad klasskamp, i vilken vi nu lever, kan det inom arbetarrörelsen bara finnas en politik av de två som är möjliga: antingen mensjevismens politik eller leninismens politik. Oppositionsklubbens försök att under täckmantel av en vänsterbetonad revolutionär fraseologi och med en skärpt kritik av det sovjetiska kommunistpartiets politik intaga en mellanställning mellan de två mot var-andra stående linjerna, måste leda till och har också i själva verket redan lett till att oppositionsklubben glidit ner i leninism-motståndarnas läger, in i mensjevismens läger.”

Stalins referat i november 1926, på partiets unionskonferens, bär också, betecknande nog, titeln ”Om den socialdemokratiska avvikelserna i vårt parti”. De återupprepade slutledningarna visar upp den efterhand uppkomna skärpningen i argumenteringen:

”Partiet kan och kommer inte längre att tåla, att Ni varje gång Ni hamnar i minoritetsställning springer ut på gatan, varslar om kris i partiet och skapar oro i partiet. Det kommer partiet inte längre att tåla.

Partiet kan och kommer inte att tåla att Ni, då Ni inte längre har någon förhoppning om att kunna uppnå majoritet i vårt parti, plockar upp och samlar omkring Er allehanda missnöjda element, som för Er skall tjäna som material till ett nytt parti. Detta kan och kommer partiet inte att tåla.

Partiet kan och kommer inte att tåla, att Ni som förtalar partiets ledarapparat och bryter mot partiordningen, bryter sönder partiets järnhårda disciplin, att Ni omkring Er, under fraktionernas frihetsflagg, samlar allehanda av partiet fördömda strömningar för att bilda ett nytt parti. Partiet kommer inte att tåla detta.”

I meningsutbytet med oppositionen bygger Stalin upp några argument, vars början vi redan stött på i diskussionen med Trotskij. Där har vi först och främst tesen om oppositionens sociala rötter:

”Det är för det första bourgeoisins och den borgerliga ideologins tryck på proletariatet och dess parti under klasskampens betingelser — ett tryck för vilket de minst motståndskraftiga skikten inom proletariatet och därmed även de minst motståndskraftiga skikten inom det proletära partiet inte så sällan ger efter.”

Den marxistiska kärnan, dvs. den proletära kärnan, står fast. De vacklande elementen å andra sidan är i regel intellektuella, som inte håller ut under svåra tider eller ramlar ur kärnan vid snabba vändningar. På den femtonde partikongressen, i december 1927, leder han entydigt oktoberrevolutionens mest betydande deltagares uppfattningar tillbaka till sociala rötter:

”Hur har en sådan opposition kunnat uppkomma hos oss och var ligger dess sociala rötter? Jag anser att dess sociala rötter ligger i ruinerna efter de småborgerliga stadsskikten vid åsynen av vår utveckling, i dessa skikts missnöje med proletärdiktaturens regim, i dessa skikts strävan efter regimförändring, dess 'förbättring' genom införande av borgerlig demokrati.”

Som oftast hos Stalin analyseras också meningsskiljaktigheter inom partiet som en oundviklig utvecklingslag:

”Av detta framgår, att elimineringen av meningsskiljaktigheterna inom partiet för vårt parti framstår som en utvecklingslag.

Kan man påstå, att dessa Trotskijs ständiga meningsskiljaktigheter visavi partiet är en slumpartad tillfällighet och inte en lagmässig företeelse? Det kan man väl knappast säga.”

Det är redan därför ingen tillfällighet, då Stalin nu utnyttjar meningsskiljaktigheter i det förgångna framförallt tvisterna med Trotskij, senare även med Zinovjev och Kamenev — för att

leda i bevis, att nämnda kamraters oppositionella hållning inte är en tillfällighet. Hänvisningen till det förgångna driver samtidigt in Stalin i rollen av en Lenin av idag, som kämpar emot avvikelser mot ”höger” och ”vänster”, som företräder partiets marxistiska kärna och som krossar klassfiendens angrepp genom att krossa oppositionens falska uppfattningar. Dessutom kräver det svåra internationella läget ständigt att partiet är enigt sammansvetsat — antingen eller:

”Kamrater, en proletariats diktatur vid sidan av imperialistiskt herravälde i de övriga länderna, då ett land, bara ett enda land, varit i stånd att genombryta kapitalets front — en proletariats diktatur kan under sådana betingelser inte existera ens en enda minut utan enhet inom partiet, utan att partiet är väpnat med järnhård disciplin. Försöken att undergräva partiets enhet, försöken att skapa ett nytt parti, måste förintas med rot och allt, om vi skall kunna hävda proletariats diktatur, om vi önskar bygga upp socialismen ... Kamrat Lenin ansåg sovjeternas republik vara den fackla, som lyste vägen för alla länders proletärer ... Kring denna fackla har det bildats två fronter, fronten för den proletära diktaturens fiender, som försöker misskreditera, skaka och släcka facklan, och fronten för den proletära diktaturens vänner, som strävar efter att ge facklan stöd och friska upp dess flamma.”

I maj 1927 stöter man på den nedsättande formuleringen: ”Det bildas en sorts enhetsfront från Chamberlain till Trotskij.”

Faktiskt krigshot utnyttjas för att framställa oppositionen som hantlangare till interventionisterna:

”Vi står inför två slags krigsfara, krigsfaran som blivit ett krigshot, och urartningsfaran hos en del medlemmar i vårt parti. När vi tar itu med förberedelserna för försvaret, måste vi skapa en järnhård disciplin i vårt parti. Utan en sådan disciplin är ett försvar omöjligt. Vi måste säkra partidisciplinen, vi måste tygla alla dem som desorganiserar vårt parti.”

Snart betecknas de oppositionella kamraterna som renegater. Och Trotskij's diskutabla framställning av Clemenceaus regeringstillträde inför tyskarnas frammarsch mot Paris under första världskriget — med sensmoralen att ett regeringsskifte i den växande farans tecken alltså kan öka landets försvarskraft tolkas helt enkelt så att Trotskij orienterat sig i riktning mot en intervention i Sovjetunionen. Inte långt efter följer de första arresteringarna, deportationerna och beskyllningarna för samarbete med vitgardister. Stalin rensar upp inom oppositionen och bekänner sig oförblommerat till den råhet, Lenin i sitt ”testamente” förebrått honom för.

”Man säger att kamrat Lenin i detta testamente föreslagit partikongressen att med hänsyn till Stalins råhet överväga om man inte skulle som generalsekreterare byta ut honom mot någon annan kamrat. Detta stämmer helt och hållet. Ja, kamrater, jag är rå mot dem som på ett rått och förrädiskt sätt slår sönder och klyver partiet. Jag har inte hållit detta hemligt och håller det inte hemligt nu heller. Det är möjligt att någon mildhet mot dessa partiklyvare är nödvändig. Men det är jag inte i stånd till.”

Fulla av tillförsikt ljuder hans utläggningar om den partimässiga demokratin på den femtonde partikongressen i december 1927.

”Man babblar om demokratin. Men vad är demokrati inom partiet? En demokrati för vem? Förstår man med demokrati frihet för ett par intellektuella som tappat kontakten med revolutionen att prata utan ände, ha ett eget pressorgan osv, så har vi inte behov av en sådan demokrati, för det är en demokrati för ett försvinnande fåtal, som spränger det stora flertalets vilja. Menar man däremot med demokrati frihet för partimassorna att besluta om våra uppbyggnadsfrågor, menar man uppsvinget i partimassornas aktivitet, deras användning för att leda partiet, utvecklandet av deras känsla att vara herre i partiet, så har vi redan den sorts demokrati, som vi har behov av, och som vi orubbligt kommer att utveckla, vad som än må hända.”

I motsats till de ursprungliga bedyrandena är oppositionen numera ”avsågad”, ”jagad på flykten”, och i april 1928 kan Stalin ganska enkelt ge en förklaring till den sakliga atmosfären på ett plenarsammanträde inom centralkommittén.

”Förklaringen ligger däri att det inte fanns någon opposition på plenat. Förklaringen ligger däri att man tog itu med frågorna rent sakligt, utan fraktionella utfall, utan särgruppsdemagogi. Förklaringen ligger däri att partiet först efter den femtonde partikongressen, först efter likvideringen av oppositionen fick möjlighet att ta itu med de praktiska frågorna, allvarligt och energiskt.”

Detta tillstånd varar förvisso inte länge. Beslutet om en påskyndad industrialisering och kollektivisering av lantbruket leder till bildandet av en opposition av nytt slag. Den grupperar sig kring Bucharin, som i kamp mot Trotskij, Zinovjev och Kamenev var den ideolog, Stalin stödde sig på.

”Om den verkliga faran inom Sovjetunionens kommunistparti” lyder titeln på ett långt referat av Stalin i oktober 1928. I dispyten med den nya oppositionen kommer vi att återfinna argument, vi är förtrogna med. Först och främst gäller det nu förebråelser för socialdemokrati:

Avvikelse till höger inom kommunismen betyder, under kapitalismens betingelser, en böjelse, låt vara inte helt utvecklad och inte heller fullt medveten, så dock likväl förefintlig böjelse hos en del kommunister, att svänga mot socialdemokratin, från marxismens revolutionära linje.”

Härifrån är det inte heller långt till den nedsättande beskyllningen att oppositionen vill göra kapitalismen starkare.

”Vad innebär emellertid en väldig förstärkning av socialdemokratin? Det är en förstärkning och ett befastande av kapitalismen, ty socialdemokratin är kapitalismens huvudsakliga stöd inom arbetaklassen.

Följaktligen skulle en seger för en avvikelse till höger inom de kommunistiska partierna i kapitalist-länderna leda till att främja de förutsättningar, som är nödvändiga för att bevara kapitalismen.

Högervridning inom kommunismen betyder under de sovjetiska utvecklingsbetingelserna, där kapitalismen störtats men ännu icke dragits ut med roten, en tendens, en knappast ännu utvecklad och knappast heller medveten men likväl förhandenvarande böjelse inom en del av kommunismen att svänga av till den borgerliga ideologin, från vårt partis generallinje...

En seger för högeravvikelsen i vårt parti skulle innebära en väldig förstärkning av de kapitalistiska elementen i vårt land. Men vad betyder nu en förstärkning av de kapitalistiska elementen i vårt land? Den betyder ett försvagande av proletärdiktaturen och en ökning av chanserna för ett återställande av kapitalismen. Följaktligen skulle en seger för högeravvikelsen i vårt parti betyda, att de förutsättningar gynnas, som är nödvändiga för ett återställande av kapitalismen i vårt land.”

Naturligtvis fattas inte heller ett understrykande av tvåfrontskampen mot ”vänster-” och ”högeravvikelser”, som enligt Stalin i grund och botten är samma sak, nämligen en förklädd socialdemokrati, med samma sociala rötter.

”Där det finns en högeravvikelse, där måste det också finnas en avvikelse åt vänster. Avvikelsen åt vänster utgör skuggan till avvikelsen åt höger . . . Folk med en avvikelse mot trotskismen är i grund och botten samtidigt högervridna, bara ut-och-invrängda sådana, som gömmer sig bakom vänsterfraser. Härav kommer sig även kampen på två fronter, både mot högervridningen och mot vänstervridningen.”

Stalin gör så en karikatyr av sina motståndare, för att förtydliga nödvändigheten av en tvåfrontskamp.

”När nu t.ex. de högervridna säger, att man inte skulle ha byggt kraftverket vid Dnjepr, medan de vänstervridna undrar vad det nu är för nytta med ett kraftverk vid Dnjepr, och i stället vill ha ett nytt kraftverk vid Dnjepr varje år — då måste man medge att det uppenbarligen föreligger en skillnad. Om de högervridna säger att man inte skall röra vid kulaken utan låta honom hållas och arbeta fritt, medan de vänstervridna tvärtom anser att man skall krossa inte bara kulaken utan även den medelstora bonden, för han är också privatägare i likhet med kulaken, — då måste man medge att det uppenbarligen föreligger en skillnad.

När de högervidna säger att det uppkommit svårigheter och att det är lämpligt att stryka segel, medan de vänstervridna tvärtom invänder att de inte bryr sig om svårigheterna, ger blanka sjutton i andras svårigheter och kör framåt för full maskin — då måste man medge att det uppenbarligen föreligger en skillnad . . . Detta är orsaken till att vi leninister måste föra kampen på två fronter — både mot högervidning och vänstervridning.”

Mot höger- resp. vänstervridningen förs kampen av den marxistiska kärnan, marxist-leninisterna, Lenins sanna arvtagare.

”Det är därför som vi leninister varken är vänster eller höger i vårt eget parti. Vi är marxist-leninisternas parti. Och i vårt parti bekämpar vi inte bara dem som vi betecknar som öppet opportunistiska, avvikande typer, utan även dem som vill vara mera vänster än marxismen, mera vänster än leninismen, och som döljer sin sanna, opportunistiska natur bakom välljudande vänsterbetonade fraser.”

Ännu varslas administrativa åtgärder mot den nya oppositionen endast för det fall att avvikelsen leder till en fraktionsbildning. Tre månader senare har det kommit så här långt: ”Buchariningruppen och högervidningen inom vårt parti” kallar Stalin ett referat i politbyrå i februari 1929. I Stalins framställning ser detta ut så här:

”Som framgår av den av gruppen gjorda förklaringen har den sin speciella plattform, som den ställer emot partiets politik. För det första fordrar den i motsats till den inom partiet bestående politiken — att utbyggnadstempot inom vår industri skall dämpas och påstår därvid att industrins nuvarande utvecklingstempo är skadligt. För det andra fordrar den också detta mot partiets politik — en minskning av sovjettlantbruken och kollektivlantbruken, varvid den påstår, att kollektiv- och sovjettlantbruken vid utvecklandet av vårt lantbruk inte spelat någon väsentlig roll och inte heller kan göra det. För det tredje fordrar den — även detta mot partiets politik — full frihet för privathandeln och uppgivande av statens reglerande roll på handelns område och påstår därvid, att statens reglerande roll omöjliggör handelns utveckling.

Med andra ord representerar Buchariningruppen en högeravvikelse. Den är en grupp kapitulanter, som inte kämpar för en likvidering av de kapitalistiska elementen i staden som på landet utan för dessas fria utveckling.”

Och så kommer den dödliga beskyllningen:

”Vidare har det fastslagits, att Bucharin på gruppens uppdrag bakom kulisserna fört förhandlingar med Kamenev för att organisera ett block, bestående av bucharinanhängare och trotskister, mot partiet och ess CK. Då bucharinanhängarna inte räknade med en seger för sitt program inom vårt partis CK, ansåg de uppenbarligen att det var nödvändigt att organisera ett sådant block bakom ryggen på partiets CK.”

Uppgörelsen var förknippad med större sammanstötningar inom den Kommunistiska internationalen liksom med en skärpning av angreppen på de socialdemokratiska partierna, med en kampanj mot alla ”försoningsmän” i egenskap av ”tillflyktsort” för högeropportunisterna i de kommunistiska partierna, samt med en förstärkt kampanj för rensning av kommunistpartierna från socialdemokratiska traditioner. Åter blir meningsskiljaktigheter från det förgångna använda i politiskt syfte, för att bevisa, att Bucharin alltid varit mot Lenin. Till och med en artikel från 1916 måste letas fram och så naturligtvis Lenins testamente, i vilket Bucharin visserligen betecknats som ”partiets älskling”. Åter är alltså avvikelsen inte en slump utan resultatet av en logisk utveckling.

På den sextonde partikongressen, i januari 1930, finns det inte längre någon oppositionell röst. Inte heller före denna partikongress fanns det längre något diskussionsforum med möjlighet till ett ärligt meningsutbyte. Högerfaran betecknas som huvudfaran, därför att ”denna avvikelse återspeglar kulakfaran och kulakfaran just nu, när den utvecklade offensiven och uppslitningen av kapitalismens rötter sätter in, utgör den största faran för landet.”

Samtidigt gäller det emellertid att ge vänstervridningen dess beskärda del, varvid trotskisterna

betecknas som ”en antiproletär och sovjetfientlig, kontrarevolutionär grupp”, som flitigt tjänar bourgeoisien som spionagentur ifråga om angelägenheter, som rör vårt parti”. Då högerflygeln vänder sig mot tempot i industrialisering och kollektivisering förnekar den i grund och botten på samma sätt som vänsterflygeln möjligheten att bygga upp socialismen i ett land. Tvåfrontskampen förblir därför nödvändig.

”Uppgiften består i att även i fortsättningen föra den oförsonliga kampen på två fronter, både mot vänsterflygeln, som företräder den småborgerliga radikalismen, och mot högerflygeln, som företräder den småborgerliga liberalismen.”

För högerflygeln ställs ännu möjligheten till amnesti i utsikt:

”Partikongressen fordrar följande tre ting av de före detta ledarna för högeroppositionen:

För det första skall de göra klart för sig att det gapar en avgrund mellan partilinjerna och den linje, de kämpat för, och att den linje, de kämpat för, objektivt sett inte leder fram till en seger för socialismen utan för kapitalismen.

För det andra skall de stämpla denna linje som antileninistisk samt öppet och ärligt ta avstånd från den.

För det tredje skall de skuldra mot skuldra med oss föra en avgörande kamp mot alla högervidna ...

Om de före detta ledarna för högeroppositionen kan göra detta — bra. Kan de inte göra det, då får de själva stå för följderna.”⁹

”Segrarnas partikongress”, i januari 1934, är en partikongress för de segrare, som stolt kan förkunna:

”Denna partikongress står i tecknet för leninismens fulla seger, i tecknet för likvideringen av resterna efter de antileninistiska grupperingarna. Slagen och skingrad ligger trotskisternas antileninistiska grupp. Dess organisatörer driver numera omkring utomlands, på de borgerliga partiernas bakgårdar. Slagen och skingrad ligger de högervidnas antileninistiska grupp. Dess organisatörer har sedan länge svurit sig fria från sin uppfattning och bemödar sig nu på alla upptänkliga sätt att gottgöra sina försyndelser mot partiet . . .

Måste man på den femtonde partikongressen alltjämt leda riktigheten i partilinjerna i bevis och föra en kamp mot vissa antileninistiska grupperingar och måste man på den sextonde partikongressen göra rent hus med de sista anhängarna av nämnda grupperingar, så behöver man på denna partikongress inte leda någonting alls i bevis och det finns väl heller ingen, som skulle behöva besegras. Alla ser att partilinjerna segrat.

Den politik har segrat, som går ut på en industrialisering av landet. Dess resultat är uppenbara för var och en. Vad kan man invända mot detta faktum? Den politik har segrat, som går ut på en likvidering av kulakdömet samt en allmän kollektivisering. Dess resultat är också uppenbara för var och en.

Vad kan invändas mot detta faktum?

Det är uppenbart, att nämnda framsteg och framförallt femårsplanens seger bragt all slags antileninistiska grupperingar i upplösning och träffat dem mitt i huvudet.”

Och ändå var det på denna ”Segrarnas partikongress”, som skrällen kom att gripa just Stalins stridskamrater och allvarliga ansträngningar gjordes för att ersätta Stalin med Kirov. Övriga händelser är bekanta. I början av december mördades Kirov under hemlighetsfulla omständigheter. Kort därefter började processerna mot alla oktoberrevolutionens huvudaktörer. Uppgörelsen med de oppositionella elementen ägde mer och mer rum via statssäkerhetsorganen.

Stalins nya stil och den nya argumenteringen fick sitt krassaste uttryck i det referat, Stalin

⁹ Stalin, ”Reply to the Discussion on the Political Report of the Central Committee to the Sixteenth Congress of the C.P.S.U.(B.)”, *Works* vol. 13, s. 8-9

håller på ett centralkommittéplenium i början av mars 1937, tre månader efter proklamerandet av ”den mest demokratiska författningen i världen”. Det är ett teoretiskt rättfärdigande av masshaktningarna, massdeportationerna, massmorden. Trotskisterna och Zinovjevs anhängare betecknas bara som ”en terroristisk spionage-och diversionsagentur inom den tyska hemliga polisen.” Den har upphört att vara en politisk strömning inom arbetarrörelsen. Dess mål är:

”Kapitalismens återupprättande, likvidering av kollektivjordbruken och sovjetgodsen, återupprättande av utsugarsystemet, förbund med de fascistiska krafterna i Tyskland och Japan för att få till stånd ett krig mot Sovjetunionen. Kamp för krig, mot fredspolitik, för en territoriell delning av Sovjetunionen med avträdande av Ukraina till tyskarna och Amurområdet till japanerna, förberedelse av ett militärt nederlag för Sovjetunionen vid ett eventuellt överfall från fiendliga staters sida. Och som medel för att genomföra dessa uppgifter — skadegörelse och diversion, individuell terror mot Sovjetmaktens ledare, spionage för de japansk-tyska fascistiska krafterna.”

”Den nuvarande trotskismen är inte en politisk strömning inom arbetarklassen utan ett principiöst, idélöst band av skadedjur, diversanter, kunskapare, spioner och mördare, ett band bestående av arbetarklassens svurna fiender, som arbetar i sold hos utländska staters hemliga polisorgan.”

Stalin kan åberopa erkännandena från de i skådeprocesserna anklagade men glömmar ändå inte den teoretiska basen:

”Det är nödvändigt att slå sönder och kasta överbord den ruttna teori som går ut på att klasskampen efterhand måste upphöra hos oss, med varje steg i vår frammarsch, samt att klassfienden efter måttet av våra framsteg skulle bli allt tamare . . .

Tvärtom. Ju mer vi går framåt, ju mer framgångar vi har, desto hätskare blir resterna av den slagna utsugarklassen, desto snabbare kommer de att ta till allt skarpere stridsformer, desto mer kommer de att stämpla mot Sovjetstaten, desto ivrigare kommer de att tillgripa de mest förtvivalade kampmedel, de sista medlen, som står de till undergång dömda till buds.”

Faran är särskilt stor, ifall det kommer till krig, då skadegörarnas och spionernas ringa antal inte utgör någon garanti mot storleken av den skada, de kan ställa till med.

”Det är naturligtvis sant att de trotskistiska skadegörarna stöds av enskilda individer, medan bolsjevikerna stöds av dussintals millioner människor. Härav följer emellertid ingalunda att skadegörarna inte kan tillfoga vår sak allvarligast tänkbara skada. För att anstifta ont och göra skada behövs det på intet sätt något stort antal människor. För att bygga Dnjeprostroj måste tiotusentals arbetare insättas, men för att spränga det i luften behövs det troligen bara ett par dussin människor, inte fler. Det behövs kanske några armékårar rödarmister för att vinna ett visst fältslag. Men för att förintaga det övertag, detta skulle innebära, behövs det bara ett par spioner på armé- eller divisionsstaben, som lägger beslag på operationsplanen och överlämnar den till fienden. För att bygga en järnvägsbro behövs det flera tusen människor, men för att spränga den i luften räcker det med ett par stycken. Sådana exempel kan läggas fram dussinvis, i hundratal. Härav följer att man inte kan trösta sig med att vi är många och de, de trotskistiska skadegörarna, är få. Man måste komma därefter att det överhuvudtaget inte finns några trotskistiska skadegörare kvar i våra led.”

Häri består uppgiften:

”Det är bara en sak som fattas, nämligen att vara beredda att likvidera vår egen sorglöshet, vår egen godmodighet, vår egen politiska kortsynthet ... Och när vi gjort oss av med denna idiotiska sjukdom, kan vi med full säkerhet säga, att inga fiender, varken inre eller yttre, skrämmer oss, att deras anfall inte skrämmer oss, för vi kommer att krossa dem i framtiden, liksom vi krossar dem i nuvarande stund, liksom vi krossat dem i det förgångna.”¹⁰

Det är typiskt att Stalin i detta referat understryker partiets hierarkiskt-militära uppbyggnad och betecknar de tre—fyra chefsfunktionärerna som generalitetet, de tre—fyra tusen funktionärerna i mellanläget som officerskåren och de hundra—hundrafemtusen lägre

¹⁰ Detta tal finns i svensk översättning: [Kampen mot fascismens trotskistiska agenter och vårt partis uppgifter](#). Översättningen skiljer sig något från den ovan.

funktionärerna som partiets underofficerare. Förvisso är de uppgifter, han tilldelar dem, i hög grad uppgifter för säkerhetspolisen med generalsekreteraren i spetsen.

Ett år senare kommer samma benämningar, som använts mot trotskister och zinovjev-anhängare, att drabba Bucharin och hans kamrater under processen mot dem. Mellan 1939 och 1952 kommer det överhuvudtaget inte att hållas någon partikongress, mellan 1932 och 1947 inte ens en fackföreningskongress. Uppgörelsen inom partiet sker från och med nu genom den statliga säkerhetspolisens organ.

6. Om den nationella frågan

I den kommunistiska rörelsen har Stalin gällt för att vara specialist på nationalitetsfrågan. Före revolutionen hade han framförallt arbetat inom arbetarrörelsen i Transkaukasien, i en veritabel häkkittel av nationella och nationalistiska motsättningar. Vid årsskiftet 1912/13 hade han i Wien skrivit ett arbete om ”Marxismen och den nationella frågan”,¹¹ som senare prisats som ett standardverk inom den marxistiska teorin. Slutligen hade han varit folkkommissarie för nationalitetsfrågor i den första regeringen efter oktoberrevolutionen. Hela sitt liv betraktade han nationalitetsfrågan som ett av sina specialområden och behandlade också i sitt arbete om språkvetenskaperna ganska abstrakta problemkomplex inom området. Dock fick hans teoretiska utlåtanden från trettitalet på detta område överhuvudtaget ingen tillämpning på den storryska praxis, vars början redan Lenin med bestörtning registrerat.

Arbetet ”Marxismen och den nationella frågan” har blivit berömt framförallt genom definitionen av kännetecknen på en nation.

”En nation är en historiskt uppkommen, varaktig gemenskap mellan människor, som uppstått på grundval av gemenskap ifråga om språket, territoriet, det ekonomiska livet och den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen.”

Detta är en plausibel definition. Ur marxistisk synvinkel har här hänsyn tagits till den historiska utvecklingen ur den feodala splittringen, även om det skett med en förenklande bismak, som är kännetecknande för Stalins teoretiska tänkande. Nationen har fyra kännetecken, som det är lätt att notera. — Men behandlingen av den viktiga frågan om staten och viljan till statsbildning saknas; man saknar också en nyanserad framställning av nationernas utveckling från nationer ”i sig” till nationer ”för sig”, med intelligentians roll som nationens bindväv. Man saknar även ett hänsynstagande till alla nyanser och övergångsformer inom detta frågekomplex. Territoriell enhet och ekonomi, präglad av uppstigande kapitalism utgör förvisso en historisk kategori, som går emot den feodala splittringen. Detta gemensamma, denna gemenskap, är diffust i den utvecklade kapitalismen med dess övernationella ekonomiska sammanflätningar och förgreningar. Även det karakteristiska kännetecknet på den inom kulturen till uttryck kommande psykiska väsensarten är i hög grad diffust och hävdades inte heller konsekvent av Stalin. År 1904 skrev han i arbetet ”Vilken uppfattning har socialdemokratin beträffande den nationella frågan?” med samma tvärsäkerhet:

”Vetenskapen har medels den dialektiska materialismen sedan länge lett i bevis, att det varken finns eller kan finnas någon ’nationalanda’.”

Även i sitt arbete ”Marxismen och den nationella frågan” betecknade Stalin i sin polemik mot Otto Bauers definition av den ur ödesgemenskapen framvuxna karaktärs gemenskapen ”nationalkaraktären som något ogripbart” och kulturgemenskapen mellan företagare och arbetare som nonsens.

Synnerligen förenklad är även behandlingen av judefrågan, varvid Stalin visserligen i överensstämmelse med sin definition kan fastställa, att de ryska och amerikanska judarna ej bildar en enhetlig nation men ändå inte tar hänsyn till det förhållandet, att de ryska judarna, till och med enligt innebörden hos hans definition, entydigt uppvisar kännetecknen för en nationalitet, då de bor i slutna samhällen.

Vid en jämförelse mellan Västeuropas och Östeuropas nationella utveckling hävdar sig den marxistiska synvinkeln:

”Nationen är inte helt enkelt en historisk kategori utan en historisk kategori, som tillhör en bestämd epok, den uppåtgående kapitalismens epok.

¹¹ Se Stalin: [Marxismen och den nationella frågan](#) – Red

Processen av feodalismens likvidering och kapitalismens utveckling är samtidigt en process av människornas sammanslutning i nationer. Så skedde det exempelvis i Västeuropa. Engelsmännen, fransmännen, tyskarna, italienarna och andra formerade sig till nationer under kapitalismens segerrika frammarsch och dess triumf över den feodala splittringen.

Men nationernas bildande innebar där samtidigt att de förvandlades till självständiga nationella stater. Den engelska, den franska nationen och andra nationer utgör samtidigt den engelska staten och andra stater... Något annorlunda försiggick det hela i Östeuropa. Medan nationerna i väster utvecklades till stater, utformades i öster mångnationella stater, var och en bestående av flera nationaliteter. Sådana stater är Österrike-Ungern och Ryssland... Detta egenartade sätt för statsbildande kunde äga rum endast då feodalismen ännu inte avskaffats, då kapitalismen var svagt utvecklad, då de i bakgrunden trängda nationaliteterna ännu inte hunnit konsolidera sig ekonomiskt i enhetliga nationer.”

I detta arbete företräder Stalin den bolsjevikiska ståndpunkten om nationernas rätt till självbestämmande, vilket kan leda ända till rätt att lösgöra sig från en övernationell stat.

”Självbestämmanderätten, d.v.s.: nationen kan inrätta sig efter eget gottfinnande. Den har rätt att inrätta sitt liv i enlighet med autonomins grundsatser. Den har rätt att upprätta federativa förbindelser med andra nationer. Den har rätt att fullständigt avskilja sig. Nationen är suverän, och alla nationer är likaberättigade.”

Det svarar också mot bolsjevikisk uppfattning, när Stalin skiljer mellan rätten och plikten att separera och t.ex. i fråga om Polen försvarar Rosa Luxemburgs ståndpunkt mot en separation av Polens ryska del från Ryssland.

I grund och botten blir då även polemiken mot austromarxisterna klar, dessa som godkände habsburgstatens integritet och i huvudsak gick med på rätt för nationaliteterna till autonomi men icke till separation. Det förefaller som om Stalin vid tidpunkten ifråga haft tillgång till en felaktig eller dåligt översatt text av den österrikiska socialdemokratins nationalitetsprogram, stadfäst i Brno, beträffande vilket han med orätt gör den förebråelsen att det enbart inskränker sig till nationernas kulturella autonomi. Programmet underströk i själva verket nationernas rätt till nationell existens och utveckling och uttalade sig för autonoma områden med självstyre.

Den bolsjevikiska ståndpunkten motsvarar slutligen också å ena sidan Stalins absoluta avböjande av varje nationell diskriminering, å andra sidan bekännelsen — här rör det sig framförallt om uppgörelsen med det judiska socialistpartiet, ”Bund” (eg. Allgemeiner Arbeiterbund in Litauen, Polen und Russland) — till partiets enhet, oavsett nationell tillhörighet.

”Sålunda är nationellt likaberättigande i alla dess former (språk, skolor o.s.v.) en oundgänglig punkt vid den nationella frågans lösning ...

Lokal sammanslutning av arbetarna tillhörande alla nationaliteter i Ryssland till *enhetliga* och *slutna* kollektiv, dessa kollektivs sammanslutning till ett *enhetligt* parti – det är uppgiften.”

Stalins arbete hade utan tvivel vid tiden för dess publicering sina förtjänster, det var emellertid en överdrift, när Stalin år 1929 betecknade sin nationsdefinition som den enda rätta teorin, som den rysk-marxistiska teorin, vilken vunnit allmänt erkännande inom partiet. Lenin hänvisade aldrig till Stalins definition. Redan den obestämda formuleringen av den inom kulturen till uttryck kommande psykiska egenarten skulle ha avhållit honom därifrån.

Efter februarirevolutionen 1917 företräder Stalin, i partiets anda, alla nationaliteters rätt till separation, försvarar också denna ståndpunkt mot kritiker på partiets aprilkonferens och gör en sammanfattning av den i en artikel omedelbart före oktoberrevolutionen.

”Vi är absolut inte emot ett införlivande av folken i en statlig helhet. Vi är absolut inte för uppdelning av stora stater i små. . . Men vi är absolut för att införlivandet blir frivilligt, ty endast ett sådant införlivande är äkta och varaktigt. Därför är emellertid framförallt ett fullt och villkorslöst erkännande av självbestämmanderätten hos de folk, som finns i Ryssland, ända till deras

lösgörande från Ryssland, nödvändigt.”

Som folkkommissarie för nationalitetsangelägenheter angav han motiven för beslutet att erkänna Finlands oavhängighet liksom de baltiska staternas. Med hänsyn till den senare utvecklingen och senare avgöranden är hans formulering ifråga om de baltiska områdena inte ointressant — då helt i den leninska nationalitetspolitikens anda.

”Sovjetryssland har aldrig betraktat områdena i Väst som sina besittningar. Det har alltid varit av den åsikten att nämnda områden utgör ett oförytterligt innehav för de arbetande massorna inom de nationaliteter, som bebor dem, samt att dessa arbetande massor äger full rätt att fritt bestämma över sitt politiska öde.”

Det motsvarade också helt och fullt Lenins ståndpunkt, att han betraktade den unga proletära statens nationalitetspolitik som avgörande för att slå en bro mellan arbetarna i det utvecklade kapitalistiska Västerlandet och de undertryckta nationerna i Öst. I artikeln ”Oktoberomvälvningen och den nationella frågan” av år 1918 hette det:

”Och i verkligheten är Oktoberrevolutionen den första revolution i världen, som väckt de arbetande massorna bland Orientens förtryckta folk ur deras sekellånga sömn och dragit in dem i kampen mot världsimperialismen . . . Så upprättar Oktoberomvälvningen förbindelser mellan folken i den efterblivna Orientens och det avancerade västerlandet och för dem tillsammans i det gemensamma kampläget mot imperialismen . . . Oktoberomvälvningens väldiga, världsomfattande betydelse består ju huvudsakligen däri, att den . . . *slagit en bro mellan det socialistiska västerlandet och det förslavade Orienten* och skapat en ny revolutionsfront från västerlandets proletärer över revolutionen i Ryssland till Orientens förtryckta folk mot världsimperialismen.”

En artikel från denna tid har den betecknande titeln ”Ljuset kommer från Öster”.

Visserligen ställs bolsjevikernas teoretiska inställning på prov under inbördeskriget och interventionskriget, då randstaternas betydelse för landets försörjning blir en fråga om liv och död. Det är väl ett uttryck för denna situation, när vi i en artikel från oktober 1920, ”Sovjetmaktens politik i nationalfrågan i Ryssland”, läser följande:

”Tre års revolution och inbördeskrig i Ryssland har visat, att revolutionens seger, att Rysslands befrielse ur imperialismens klor inte är möjlig utan ömsesidigt understöd från Rysslands och dess randområdets sida. Centralryssland, denna världsrevolutionens härd, kan inte klara sig länge utan hjälp från randområdena, som har råmaterial, bränsle och livsmedel i stort överflöd . . .

Kravet på randområdenas lösgörande från Ryssland som relationsform mellan Centrum och randområden måste uteslutas inte bara därför, att den i och för sig motsäger frågeställningen, som åsyftar skapande av ett förbund mellan Centrum och randområden, utan framförallt därför att den står i bjärt motsatsförhållande till folkmassornas intresse, inte bara i Centrum utan även i randområdena. För att nu inte tala om att ett avskiljande av randområdena skulle undergräva Centralrysslands revolutionära styrka, som utgör sporren för befrielseörelserna i Väst och Öst, och att randområdena själva efter en separation oundvikligen skulle råka i träldom hos den internationella imperialismen. . . Nåväl, folkmassornas intressen bekräftar emellertid att kravet på ett lösgörande av randområdena i revolutionens nuvarande stadium, helt och fullt är ett kontrarevolutionärt krav”.

Här återspeglas visserligen den hotade sovjetmaktens livsfarliga läge, men det är kanske även tänkbart att här varslas de uppfattningar, som skulle komma att sätta Stalin i motsatsförhållande till Lenin.

Det är ett faktum att Stalin även i föreliggande artikel understryker att maktorganen i randområdena i möjligaste mån skulle bestå av inhemska representanter för befolkningen, och att vid randområdenas sovjetisering brådska och taktlöshet skulle undvikas. Och på den tionde partikongressen, 1921, på vilken Stalin motiverar förslaget om skapandet av en federation som den grundläggande formen för Sovjetunionens statsbildning, vänder han sig med eftertryck mot den ryska stormaktschauvinismen. Det torde inte heller enbart vara hans uppfattning, när han konstaterar, att Ungerns historia bevisat, att en sovjetrepublik inte kan

hävda sin existens utan ekonomiskt och militärt stöd från grannen Sovjetunionen. Diskussionen om ett förslag till SSSR:s författning och diskussionerna i Georgien ledde emellertid slutligen till konflikter mellan Lenin och Stalin.

Stalin hade byggt upp författningsutkastet först och främst på grundsatsen om sovjetrepublikernas autonomi. Förslaget hade också i september 1922 bekräftats av centralkommittén. Lenin tog på sjukbädden ställning mot detta förslag och insisterade på att principen om en frivillig sammanslutning av sovjetrepublikerna entydigt skulle fastslås. Det nya förslaget bekräftades så i oktober och stadfästes i december i samband med Sovjetunionens grundande.

Den dödssjuka Lenins vrede över den praxis, som tillämpades inom den centrala apparatjkipolitiken i Georgien, är upprivande. I en artikel hade Stalin i Georgien lagt tyngdpunkten på kampen mot den lokala nationalismen och som viktigaste uppgift betecknat att man ”med glödande järn skulle bränna bort” de nationalistiska resterna i Georgien. I själva verket hade det till och med kommit till handgripligheter mot ledande funktionärer bland de georgiska kommunisterna. Lenin skrev ett uppskakande brev, i vilket han avvisade ”autonomiseringsståndpunkten” och gick i bräschen för principen om rätten till utträde ur Sovjetförbundet. Vidare kallade han de centrala georgiska partiinstansernas beteende för en upprörande skandal, som klassade ner partiets teoretiska ställningstagande till en värdelös papperslapp.

Genom Stalins brådska och böjelse för att administrera liksom genom hans mot den lokala nationalismen riktade vrede hade faktiskt, skrev Lenin, den gamla autokratiska tsaristiska stormaktschauvinismen stuckit fram huvudet, och att hänsyn ej tagits till det förhållandet att, om man bortser från diplomatväsendet och det militära, det framförallt var inhemska kadrer som skulle ha hand om ledningen av landet. Lenin varnade för faran att den unga proletärstaten skulle kunna halka in i något som liknade imperialistiska relationer till undertryckta folkgrupper och att därigenom den stora befrielsemissionen i förhållande till de undertryckta folken i Öster skulle kunna misskrediteras.¹²

Fyra år senare skall Stalin, inom ramen för en intern partidiskussion, komma tillbaka till denna förebråelse från Lenins sida och helt enkelt förklara, att det var han, Stalin, som haft rätt.

På partikongresserna kommer Stalin jämt och ständigt att tala om de tvenne farorna i nationalitetsfrågan — den storryska chauvinismen och den lokala nationalismen. Påfallande är det faktum, att han aldrig kommer att citera Lenins nyanserade åtskillnad mellan den stora förtryckarnationens nationalism och den lilla undertryckta nationens. Alltjämt hette det ännu på den tolfte partikongressen, i april 1923, alltså medan Lenin ännu levde:

”Detta förtroende. . . kan vi förlora till sista uns, om vi inte alla väpnar oss mot denna nya, som sagts, storryska chauvinism, som smygande griper omkring sig, som droppe för droppe tränger in i öron och ögon och som steg för steg bringar våra funktionärer i ett osäkerhetstillstånd. Om en kraft som den storryska chauvinismen skjuter i höjden och börjar göra sig bred, då kommer de tidigare undertryckta folken inte längre att ha något förtroende för oss, då kommer vi inte att få till stånd något samarbete inom ett enhetligt förbund och då kommer vi inte längre att ha någon union av republiker.”

Ännu på nyssnämnda partikongress förekommer det en polemik mot Bucharin och Rakovski, i vilken den storryska chauvinismen betecknas som en Goliat i förhållande till den lokala chauvinismen. Vad som så under årens lopp skulle komma att göra sig gällande, var en accentuering av den ryska patriotismen, som kom till uttryck i en entydig, storrysk kaderpolitik i förhållande till de enskilda republikerna.

Helt visst förekommer det även senare teoretiska yttranden om nationernas rätt till lösgörelse.

¹² För en utförligare redogörelse för Lenins kamp mot Stalin när det gäller nationalitetsfrågan (och andra frågor), se Moshé Lewin, [Lenins sista strid](#) – Red

Vid sitt kommenterande av författningen av 1936 understryker Stalin till och med uttryckligen denna rätt. Med hänsyn till den senare utvecklingen är inte heller entydiga uttalanden mot antisemitismen ointressanta. På den femtonde partikongressen, 1927, betecknade Stalin det som en viktig uppgift att ”med fullständig obeveklighet bekämpa” antisemitism inom arbetarklassen och i partiet. År 1931 förklarar han i ett svar till den judiska telegrambyrån i USA:

”National- och raschauvinismen är en kvarleva av de människofientliga sederna under kannibalismperioden. Antisemitismen är, som extrem form av raschauvinismen, kannibalismens farligaste kvarleva. Antisemitismen tjänar som åskledare åt utsugarna och är ägnad att från kapitalismen parera de arbetande människornas slag. Antisemitismen utgör en fara för de arbetande människorna, för det är en villoväg, som för dem från den rätta vägen och in i djungeln. Det är för den skull som kommunisterna, i egenskap av konsekventa internationalister, är oförsonliga och svurna fiender till antisemitismen. I Sovjetunionen hålls antisemitismen av lagen efter på strängaste tänkbara sätt, då den är en till sovjetordningen i högsta grad fientlig företeelse. Aktiva antisemiter bestraffas enligt Sovjetunionens lagar med döden.”

Pravda offentliggjorde dessa ord fem år efter nedskrivandet, i november 1936. Spridandet av den fullständiga skriften med ovanstående konstaterande skedde emellertid vid en tidpunkt, då Stalin och flera av hans medarbetare enligt denna förklaring hade bort dömas till döden.

I talen under kriget betonas patriotismen allt tydligare. Det är inte längre enbart alla det ryska folkets stora revolutionära traditioner som åberopas, utan även alla den ryska historiens stora krigshjältar och fältherrar överhuvudtaget. Det är klart att denna ryska patriotism förklaras som en sovjetpatriotism, som alla sovjetfolks patriotism.

”Sovjetpatriotismens styrka ligger däri, att den inte grundar sig på rasmässiga eller nationalistiska fördomar, utan på folkens djupa hängivelse för sitt sovjetiska hemland och dess trohet mot detta, den broderliga gemenskapen hos de arbetande människorna i vårt lands nationer. I sovjetpatriotismen förenar sig harmoniskt folkens nationella traditioner och de gemensamma livsintressena hos alla arbetande människor i Sovjetunionen. Sovjetpatriotismen söndrar inte utan svetsar tvärtom samman alla nationer och folkstammar i vårt land till en enig, kamratlig familj.

Däri finner man grunderna till den oförstörbara och sig allt starkare växande vänskapen mellan folken inom Sovjetunionen. Samtidigt hyser folken inom Sovjetunionen aktning för de rättigheter och den oavhängighet, som de utanför vårt land varande folken har, och har alltid bevisat sin beredvillighet att leva i fred och vänskap med grannstaterna.”

Så är allt i överensstämmelse med teorin.

Under åren dessförinnan hade emellertid hela folkstammar deporterats och storrysk praxis i fråga om kaderpolitiken otvetydigt fått överhand. Och den segerrika sovjetstatens diplomati framkallar under efterkrigstiden knappast någon tanke på att bolsjevikerna kämpat mot det första världskriget med slagordet ”Inga annekteringar och kontributioner”.

Stalin skall åter och åter komma tillbaka till nationalitetsfrågans teoretiska problem. 1929 skriver han ett stort arbete, ”Den nationella frågan och leninismen”¹³, som blev offentliggjort samtidigt med hans *Samlade verk*. Som kuriöst framstår i detta arbete åtskillnaden mellan borgerliga och socialistiska nationer, varvid kännetecknen på åtskillnaden hos Stalin måste vara så som de bör vara.

”Bourgeoisin och dess nationalistiska partier var och förblev under denna period dessa nationers ledande, främsta kraft. Fred mellan klasserna inom nationen för nationens enhets skull; utvidgning av den egna nationens territorium genom annektering av främmande nationers territorier; misstroende och hat mot främmande nationer; undertryckande av nationella minoriteter; enhetsfront med imperialismen — detta är dessa nationers ideologiska och socialpolitiska utrustning. Sådana nationer måste man klassificera som borgerliga nationer . . .

¹³ Finns på engelska i Stalins *Works* vol. 11, s. 348-71 (artikeln daterad 18 mars 1929). På MA: [The National Question and Leninism](#)

Det finns emellertid även andra nationer i världen. Det är de nya sovjetiska nationerna . . . Arbetarklassen och dess internationalistiska parti är den kraft, som sammansvetsat dessa nya nationer och som står i ledningen för dem. Ett förbund mellan arbetarklassen och de arbetande bondemassorna inom nationen för att likvidera kapitalismens kvarlevor i den segerrika socialistiska uppbyggnadens namn; avskaffandet av nationalismens kvarlevor i en anda av vänskap mellan folken och internationalismens seger, enhetsfront med alla undertryckta och icke fullberättigade nationer i kamp mot erövringarnas och erövringskrigens politik, i kamp mot imperialismen — så ter sig dessa nationers andliga och socialpolitiska prägel. Sådana nationer måste man klassificera som socialistiska nationer.”

Vid tiden för offentliggörandet, inom ramen för hans *Samlade verk*, motsvarade denna idyll inte längre det verkliga läget.

Tämligen abstrakta verkar också resonemangen i nämnda arbete om perspektiven för en samman av nationerna, efter socialismens seger i världsformat, inom ramen för en andra etapp, då en enhetlig, socialistisk världshushållning kommer att utvecklas i stället för de olika zonerna inom världshushållningen. Via skapandet av zonala ekonomiska centra kommer det att uppstå zonala språk, som slutligen under etappen för proletariats världsdiktatur kommer att leda fram till ett gemensamt världsspråk. Stalin kommer tillbaka till dessa spekulationer även i sitt arbete om språkvetenskaperna, en specialists lekverk, utan anknytning till verklighetens problem.

7. Sovjetunionen och världsrevolutionen

De kommunistiska partierna var barn till oktoberrevolutionen. Den Kommunistiska internationalesen bildades i mars 1919 i Moskva som "världsparti", i vars utveckling det ryska moderpartiets ledning skaffade sig ett avgörande inflytande. De inre uppgörelserna inom bolsjevikpartiet blev därför ofrånkomligen förknippade med uppgörelser inom den Kommunistiska internationalesens partier, vilka i och med Stalins uppstigande till Sovjetunionens allt behärskande gestalt i stor utsträckning kom att formas även av denne.

Under Lenins livstid rör sig Stalins artiklar och tal om Sovjetunionens förhållande till den internationella arbetarrörelsen i allt väsentligt i den leninska argumenteringens banor. Det ryska partiet har först av alla gjort slut på kapitalisternas och godsherrarnas makt. Dess erfarenheter är därför av betydelse för all världens revolutionära krafter. Sedan oktoberrevolutionen har bolsjevikpartiet "från att ha varit en nationell kraft blivit framförallt en internationell kraft, medan det ryska proletariatet från att ha varit en efterbliven trupp inom det internationella proletariatet blivit dettas avantgarde." Det motsvarade också Lenins vision, när Stalin på kongressen för Sovjetunionens grundande gav uttryck åt den förhoppningen "att den nya förbundsstaten skall bli ett nytt, avgörande steg på vägen till ett enande av all världens arbetande människor i en sovjeternas socialistiska världsrepublik". Utmärkande för sådana och liknande uttalanden från Stalins sida är den fullständiga avsaknaden av en tanke, som hos Lenin hade stor betydelse, nämligen övertygelsen att Ryssland inte längre skulle komma att stå i spetsen för de internationella revolutionära krafterna, när den socialistiska revolutionen skulle ha segrat i en enda utvecklad stat.

Den bekanta formel, som Stalin präglade omedelbart efter Lenins död, är också mer än en kanonisering av den store dödes uppfattningar:

Leninismen är imperialismepokens och den proletära revolutionsepokens marxism. Noggrannare uttryckt är leninismen den proletära revolutionens teori och taktik i allmänhet, den proletära diktaturens teori och taktik i synnerhet.

Lenin var säkerligen någonting mer än en lärjunge till Marx, som förstod att tillämpa den vetenskapliga socialismen på de egenartade förhållanden, som var förhanden i Ryssland. Hans analyser av imperialismen och hans revolutionsmodell var av grundläggande och allmän betydelse för den revolutionära arbetarrörelsen. Men i Stalins formel ligger redan tendensen att proklamera den ryska arbetarrörelsens erfarenheter som för den internationella arbetarrörelsen allmängiltiga erfarenheter och den ryska revolutionsmodellen som en obligatorisk modell för alla revolutioner — och detta genom ett amputerande av Marx' och Lenins tankegodds. Betecknande är t.ex. framställningen och uppräknningen av de "tre viktigaste motsättningarna" inom kapitalismen, vilka imperialismen stegrade till yttersta tänkbara gräns. Stalin räknar upp dem i samma arbete, "Om leninismens grunder", som innehåller definitionen på leninismen:

Den första motsättningen är motsättningen mellan arbete och kapital . . . Den andra motsättningen är motsättningen mellan de olika finansgrupperna och de imperialistiska makterna i deras kamp om råvarukällor och främmande territorier . . . Den tredje motsättningen är motsättningen mellan en handfull 'civiliserade' nationer och de koloniala och i beroendeställning varande folkens hundratals millioner.

Här saknas fullständigt den huvudmotsättning, som ligger till grund för Marx' rörelselag, nämligen motsättningen mellan produktionens ständigt ökande samhälleliga karaktär och det kapitalistiska privata ägandet av produktionsmedlen, vilken redan inom kapitalismens ram kommer till uttryck i aktiebolag, trustar och karteller samt framförallt i statlig intervention och upphäver den kapitalistiske företagarens historiska funktion. Lenin tillmätte statens framförallt under första världskriget tydligt framträdande intervenerande och reglerande roll speciell

betydelse, påpekade den i sammanhanget föreliggande materiella mognaden för en socialistisk revolution samt skrev om denna utveckling, att socialismen här redan tittade in genom fönstret. I Stalins förenklade framställning av Lenins tankevärld bortfaller nämnda problematik helt. Stalin kom heller inte, under hela sin levnad, mer tillbaka till den och bidrog så till att de kommunistiska partierna först efter långt dröjsmål tog itu med att analysera statens roll i den moderna kapitalismen. Denna förenkling gjorde det lättare att framställa den ryska revolutionen, en revolution i ett efterblivet land, som modell för alla socialistiska revolutioner.

Härvid utgick Stalin från en inställning, som var och förblev ett axiom i den kommunistiska rörelsen, nämligen att det förelåg en obetingad identitet mellan den första proletärstatens intressen och det internationella proletariats. Det motsvarade verkligheten, när Stalin under Lenins dödsår gav en rapport om besökande utländska arbetardelegationer:

Det fanns ännu ett drag hos dessa arbetare, som överraskade mig. Det var den varma, intensiva, nästan moderliga kärleken till vårt land och den kolossala, obegränsade tron på vårt partis rättfärdiga sak och vårt partis skicklighet och makt.

Han skall åter och åter komma tillbaka till dessa ”pilgrimsfärder” och skryta över den ursprungligen för de utländska gästerna förhandenvarande friheten att se allt, att fråga om allt och att undersöka allt. Det gavs uttryck åt en som självklar upplevd grundsats, när han år 1925 uttryckligen förklarade:

Å andra sidan står det klart, att det första segerrika landet kan behålla rollen som den internationella revolutionära rörelsens banerbarare endast på grundval av oktoberrevolutionens utrikespolitik samt att minsta motståndets och nationalismens väg inom utrikespolitiken är liktydigt med isoleringens och splittringens väg för det första segerrika landet.

Identiteten mellan Sovjetstatens intressen och det internationella proletariats skulle — detta upprepar Stalin ofta — ha sin verkan även under ett krig mot Sovjetunionen. Redan under de fjorton staternas intervention i oktoberrevolutionens land skulle motstånd ha varit för handen i dessa stater.

Det torde knappast kunna dras i tvivelsmål, att ett krig mot Sovjetunionen skulle betyda ett imperialismens krig mot sina egna arbetare och kolonier. Jag behöver inte leda i bevis, att vi, om vårt land överfölles, inte skulle sitta med händerna i skötet, utan vidta alla tänkbara åtgärder för att i alla världens länder väcka revolutionens lejon. Det kan inte vara obekant för de kapitalistiska ländernas ledande män, att vi i föreliggande hänseende har en hel del erfarenheter.

Samtidigt bygger Stalin in principen om identiteten hos Sovjetstatens och det internationella proletariats intressen i kampen för ett genomdrivande av hans uppfattning om ”uppbyggnaden av socialism i ett land”. Då Sovjetstatens intressen och det internationella proletariats intressen är identiska, är framgångar för den socialistiska uppbyggnaden framgångar för världsrevolutionen. Att resignera ifråga om perspektiven för den socialistiska uppbyggnaden är i praktiken att resignera ifråga om världsrevolutionen.

Vi ser, att det första land som utträtt (ur det kapitalistiska systemets ram) det första segerrika landet, redan får stöd av arbetarna, de arbetande massorna i andra länder. Utan det stödet skulle detta land inte kunna hävda sig. Utan tvivel kommer detta stöd att stärkas och öka. Utan tvivel kommer emellertid även världsrevolutionens utveckling, en rad länders utträde ur imperialismen, att äga rum på ett snabbare och grundligare sätt, i samma mån som socialismen snabbare får fotfäste i det första segerrika landet, i den mån detta land snabbare förvandlas till en bas för världsrevolutionens vidare utveckling, en hävstång för imperialismens fortsatta upplösning.

Om den tesen är riktig, att socialismens slutgiltiga seger i det land, som först gjort sig fritt, är omöjlig utan gemensamma ansträngningar från flera länders proletärerers sida, då är det också riktigt, att världsrevolutionen kommer att utvecklas, snabbare och grundligare ju verksamare den hjälp blir, som det första socialistiska landet lämnar åt arbetare och övriga arbetande massor i alla länder.

Vårt land är den internationella revolutionens bas, ty vårt land är huvudhävstången vid utvecklandet av den internationella revolutionära rörelsen. Och om uppbyggnaden här hos oss fortskrider i erforderligt tempo, så betyder det att vi utför vårt arbete inom den internationella revolutionära rörelsen även på alla andra områden precis så, som partiet kräver att vi skall göra.”

Och i en polemik mot Zinovjev i januari 1926 heter det:

Men vad är vårt land, landet med en socialism under uppbyggnad, annat än basen för världsrevolutionen? Kan det då vara världsrevolutionens verkliga bas, om det inte är i stånd att åstadkomma det socialistiska samhället? Kan det fortfara att vara det väldiga attraktionscentret för alla länders arbetare, det nu utan tvekan är, om det inte är i stånd att i det egna landet vinna seger över de kapitalistiska elementen i vår ekonomi, vinna seger för det socialistiska uppbyggandet? Jag tror att det inte kan det. Följer dock inte härav, att tvivel på en seger för det socialistiska uppbyggandet, ett propagerande av detta tvivel leder fram till en misskreditering av vårt land i dess egenskap av bas för världsrevolutionen? En misskreditering av vårt land leder till ett försvagande av den världsomfattande revolutionära rörelsen. Varmed försökte herrar socialdemokrater skrämja folk för oss? Med en propaganda, som inte kommer att ha någon verkan på ryssarna. Vad är det, vi nu slår socialdemokraterna med? Något som gör att arbetardelegationer i stort antal kommer till vårt land, varigenom vi stärker kommunismens positioner i hela världen? Jo, det är våra framsteg vid uppbyggandet av socialismen. Är det emellertid numera inte uppenbart, att den som sprider tvivel om våra framsteg vid socialismens uppbyggande, indirekt hjälper socialdemokraterna, försvagar den internationella revolutionära rörelsens schvungfulla kraft och oundvikligen vänder sig från internationalismen?

Utgångspunkten lyder alltså: Den som är för världsrevolutionen, måste vara för Sovjetunionen. Ytterligare ett steg och det heter: Den som är för världsrevolutionen, måste acceptera uppfattningen att ”socialismens uppbyggande i ett land” är möjlig. Och så I är det genast inte långt till nästa slutledning: Den som är för världsrevolutionen, måste försvara den ståndpunkt, som genomdrivits i bolsjevikpartiet och Sovjetunionen. Om Lenin sagt att bolsjevismen ifråga om taktik är en förebild för alla, måste den bolsjevikiska partiledningens taktik vara en förpliktande förebild för alla kommunistiska partier. Vacklan inom det ryska partiet försvagar sovjetmakten, hämmar den revolutionära rörelsens utveckling i hela världen. Man måste därför i världsrevolutionens intresse skydda bolsjevikpartiets ledning mot alla som är obeslutsamma.

Det är därför som Kommunistiska internationalen måste ingripa i alla partiers inre angelägenheter och bolsjevisera dem, med den bolsjevikiska taktiken som förebild för alla.

Vad beträffar Kominterns rättigheter och dess inblandning i de utländska partiernas angelägenheter, så är jag absolut inte ense med en del kamrater, som uttalat sig för en beskärning av dess rättigheter. Man skulle vilja att Komintern förvandlades till en organisation, som tronar ovanför stjärnorna, som lugnt ser ner på vad som händer inom de enskilda partierna och tåligt registrerar vad som tilldrar sig. Nej, kamrater. Komintern kan inte bli till en organisation, som tronar ovanför stjärnorna. Komintern är en proletariats kamporganisation. Den är med alla sina rötter, hela sitt väsen sammanvuxet med arbetarrörelsen och kan inte underlåta att blanda sig i de enskilda partiernas angelägenheter, för att understödja de revolutionära elementen och bekämpa deras motståndare.

Och då tvåfrontskamp är bolsjevikpartiets stora erfarenhet, måste en sådan kamp föras också i de andra kommunistiska partierna. Visst, i lugna tider är faran från höger den större faran, men vänstersympatisörerna är ju i verkligheten också högersympatisörer. När en tjeckoslovakisk kommunist i ledande ställning år 1925 försvarar Trotskijs uppfattningar, så är det nödvändigt ”att dra fram detta dokument i dagsljuset och krossa dess författare, ideologiskt krossa honom inför arbetarnas ögon, för att ge partiet möjlighet att bli på det klara med trotskistfaran och att uppfostra sin kader i bolsjevismens anda. För vad är trotskismen annat än kommunismens högerflygel, annat än faran från höger?”

Inga försonliga diskussioner utan beslutsam kamp mot ”dem till vänster” och ”dem till

höger”, som i verkligheten vill samma sak — det är förutsättningen för en bolsjevisering av ett kommunistiskt parti. Det gäller inte bara för det tjeckoslovakiska partiet. Det gäller för varje kommunistparti, t.ex. också för det tyska kommunistpartiet, om vilket Stalin på ett presidiesammanträde inom Kominterns exekutivkommitté, i januari 1926, säger:

Man får inte glömma att högerympatisörer och ultravänstermän i själva verket är tvillingbröder, att bägge följaktligen intar en opportunistisk ståndpunkt, dock med den skillnaden, att högerympatisörerna inte alltid döljer sin opportunism, medan de till vänster alltid maskerar sin opportunism med revolutionära fraser.

Till bolsjeviseringen av kommunistpartierna hör också accentueringen av centralismen, inom ramen för den demokratiska centralismen. Det betyder ett beslutsamt avlägsnande av alla ”ädelanarkister” och ”gnälliga intellektuella”, varvid Stalin från allra första början satte särskilt värde på partiledningens ”proletarisering”. Här var den, i stort sett, av intellektuella ledda oktoberrevolutionen uppenbarligen ingen förebild för alla. Typiskt för denna aspekt är ett anförande i den tyska kommissionen i Kominterns exekutivkommitté i mars 1926:

Man säger, att den nuvarande CK inte glänst med teoretiska kunskaper. Nåja, om bara politiken är riktig, inte är det så viktigt med teoretiska kunskaper. Vetande kan man skaffa sig. Har man det inte idag, så har man skaffat sig det till i morgon. Men att tillägna sig den nu av det tyska partiets CK bedrivna riktiga politiken, torde inte alls falla sig lätt för mången uppnosig intellektuell. Den nuvarande CK:s styrka består ju just däri att den för en riktig leninistisk politik, något som de med sina 'kunskaper' prålade intellektuella inte vill fatta. Det finns kamrater som tror att en intellektuell bara behöver läsa ytterligare två, tre böcker eller skriva ihop ytterligare ett par broschyrer, för att kunna göra anspråk på rätten att leda partiet. Det är fel, kamrater. Det är så felaktigt att det helt enkelt är löjligt. De kan skriva hela böcker om filosofi, men om de inte tillägnat sig den riktiga politik, som förs av CK inom det tyska kommunistiska partiet, får man inte släppa fram dem till partiordret.

Kamrat Thälmann! Ta dessa intellektuella i tjänst, om de i handling vill tjäna arbetarnas sak, eller sänd dem till djävulen, om de till varje pris vill kommendera.

Det är naturligtvis ingen tillfällighet, när Stalin i detta sammanhang talar om den ”spetsborgerlige filosofen Korsch”, en av mellankrigstidens intressantaste marxister.

I ”proletariseringen” av ledningen såg Stalin också en garanti för den ”järnhårda partidisciplinen”, för utrensningen av opportunistiska element ur de kommunistiska partierna. Det nyss citerade härrör från ett anförande från år 1929, då administrativa åtgärder, förvisningar och deportationer redan säkrat den järnhårda partidisciplinen inom bolsjevikpartiet.

Den väg, som tillryggalagts, framstår tydligt i det ryktbart vordna brevet av 1931 till tidskriften ”Proletarskaja Revolutsija”, vilket börjar med orden:

Ärade kamrater! Jag protesterar bestämt emot att i tidskriften ”Proletarskaja Revolutsija” (Nr 6, 1930) som diskussionsartikel införts den av Slutskij författade partifientliga och halvtrotskistiska artikeln 'Bolsjevikerna' om den tyska socialdemokratin under perioden för dess förkrigskris.

Vi står här inför ett typexempel på taktiken att ge inre ryska uppgörelser allmängiltig betydelse och att retuschera bolsjevikernas historia så till den grad att man med dennas hjälp kunde klara av ideologiska meningsskiljaktigheter. Vi befinner oss vid ifrågavarande tidpunkt i mitten av den första femårsplanen. Det föreligger stora svårigheter vid kollektiviseringen och förhanden är alltjämt — även om de är undertryckta — uppfattningar som hyllas av de ”högerbetonade”, som manat till försiktighet. Vid denna tidpunkt publiceras nu en diskussionsartikel, som helt enkelt konstaterar den historiska sanningen, nämligen att Lenin inte kämpade mot Kautsky före kriget, att den tyska vänstern före kriget inte uppmanat till en klyvning av socialdemokratiska partiet osv. Detta betyder för Stalin ingenting annat än att göra frågan ”om Lenin var en äkta bolsjevik eller inte till föremål för diskussion”. — ”Förtal måste man brännmärka men inte göra till föremål för en diskussion.” Lenins menings-

skiljaktigheter med Rosa Luxemburg och Lenins kritik av Rosa Luxemburgs ”Junius-broschyr” i oktober 1916 är för Stalin bevis nog, för att Lenin redan före kriget önskat en brytning från den tyska vänsterns sida med socialdemokratien.¹⁴

Är det inte uppenbart, att Slutski här gjort en ful manöver och med sin förljugna förebråelse mot Lenin och bolsjevikerna försökt skyla över de verkliga bristerna i den tyska vänsterns inställning? Är det inte uppenbart, att bolsjevikerna inte kunde stödja den tyska vänstern — som alltid vacklade mellan bolsjevism och mensjevism —, utan allvarliga förbehåll, utan allvarlig kritik av dess fel, om de inte ville utöva förräderi mot arbetarklassen och sin revolution? Bovaktiga manövrer måste man brännmärka, inte göra till föremål för diskussion.

Axiom finge man inte göra till problem. Den slutledning, Stalin för hemmabruk drar efter en ytterst förenklad framställning av Rosa Luxemburgs tankegångar, lyder:

Ni förstår själva att det inte åligger redaktionen för ”Proletarskaja Revolutsija” att underlätta sådana 'historikers' smugglaraktivitet genom att ställa en diskussionstribun till deras förfogande. Enligt min uppfattning består redaktionens uppgift i att föra upp behandlingen av frågor rörande bolsjevismens historia på tillbörlig nivå, att länka in studiet av vår partihistoria på vetenskapliga, bolsjevikiska banor, att med stegrad uppmärksamhet vända sig mot trotskistiska förfalskare och alla övriga förfalskare av vår partihistoria samt att systematiskt slita av dem masken.

En sådan uppgift var då för tiden förvisso redan ett axiom, man inte fick orda om. Genom den sovjetiska kvinnliga journalisten Jevgenija Gintsburgs memoarer vet vi också att Slutskij fick betala denna sin artikel med livet.

Principen att oktoberrevolutionen skulle utgöra modell för alla revolutioner, ledde fram till otvetydiga amputationer och förenklingar av teorin. På ett sammanträde inom centralkommittén år 1928 försvarade Stalin ett programutkast för den Kommunistiska internationalen mot förebråelsen att det bar ”en alltför rysk prägel”. Han kunde därvid hänvisa till Lenin, som betraktat sovjeterna som en mer eller mindre obligatorisk form för proletariats diktatur i alla länder. Därutöver lät han emellertid förstå att NEP — tillåtelsen att driva privat handel och privat småproduktion — ”i alla länder utgör en oundviklig fas inom den socialistiska revolutionen” — något som ännu helt och fullt är försvarbart — men att även krigskommunism, alltså tvångshushållning och rekvisitioner på landet, troligen mer eller mindre skulle vara förhanden under alla socialistiska revolutioner.

Även Lenins övertygelse att kapitalismens fall endast skulle kunna inträffa genom en våldsam revolution, blir avsevärt förenklad i Stalins framställningar av oktoberrevolutionen som en förebild för alla revolutioner. Stalin undanhåller konsekvent det faktum, att Lenin under augusti—september 1917 sett möjligheter till en fredlig revolution i Ryssland. Stalin motsäger helt enkelt den historiska sanningen, när han under ett samtal med en grupp studenter uttryckligen förklarar: ”Men efter nederlaget i juli var Lenin av den uppfattningen, att en fredlig övergång till den proletära revolutionen var att anse som utesluten.”

Denna historiska osanning återfinns vi också i ”Kort handledning i Sovjetunionens kommunistiska partis historia”, kanske även av den anledningen att Stalin på den sjätte partikongressen, i juli 1917, slutgiltigt förnekade möjligheten till en fredlig revolution.

Mer komplicerade och mer motsägelsefulla är Stalins utsagor om karaktären hos den koloniala revolutionen i allmänhet och om karaktären och problematiken hos den kinesiska revolutionen i synnerhet. Stalin försökte på Kominterns andra kongress ta hänsyn till Lenins tankar. Han hänvisade till möjligheten att övergående vinna den inhemska bourgeoisin som bundsförvant mot imperialismen, underströk böndernas avgörande roll i den antikoloniala

¹⁴ Syftar på Stalin artikel ”Om några frågor ur bolsjevismens historia”, som på svenska bl a publicerades i samlingsverket *Leninismens problem* (1951). På engelska i *Works* vol. 13 (s. 86-104) och på MIA: [Some Questions Concerning the History of Bolshevism](#). Trotskij kritiserar Stalins artikel i [Bort med tassarna från Rosa Luxemburg](#) (1923)

kampen osv., även om han alldeles säkert stod helt utan förståelse för ett fenomen som Gandhi. Stalin försöker också inför den kinesiska revolutionens problematik på den obligatoriska ryska förebilden göra vissa retuscher, som skall ta hänsyn till Kinas nationella egenheter. I ett anförande i den kinesiska kommissionen av Kommunistiska internationals exekutivkommitté i november 1926 heter det:

Lenin har inte alls sagt att den kinesiska revolutionen skall bli en kopia av den ryska revolutionen av 1905. Lenin sade endast, att för kineserna skulle deras år 1905 komma en gång. Detta betyder att den kinesiska revolutionen, förutom med 1905 års revolution gemensamma drag, kommer att uppvisa sina speciella egenheter, som kommer att ge revolutionen i Kina en särskild prägel. Vad för slags egenheter är det då fråga om?

Den första egenheten består i att den kinesiska revolutionen, som är en borgerligt demokratisk revolution, samtidigt är en nationell befrielserevolution, som med sin spets är riktad mot den utländska imperialismens herravälde i Kina. Här skiljer den sig framförallt från 1905 års revolution i Ryssland . . . Den andra egenheten består i att den inhemska storbourgeoisin i Kina är ytterst svag, att den är ojämförligt svagare än den ryska bourgeoisin av 1905 . . . Inte heller den kinesiska revolutionens tredje egenhet får förbises. Den består i att Sovjetunionen existerar och utvecklas vid sidan av Kina och att Sovjetunionens revolutionära erfarenheter och hjälp måste underlätta det kinesiska proletariats kamp mot imperialismen och de medeltida feudala kvarlevorna." "I Kina är det inte ett obeväpnat folk, som står emot den gamla regeringens grupper, utan ett beväpnat folk, som företräds av sin revolutionära armé. I Kina står en väpnad revolution mot en väpnad kontrarevolution. Detta är en av egenskaperna och en av fördelarna hos den kinesiska revolutionen.

Detta är inte särskilt djuplodande. Mer än hos många av hans opponenter är dock ett visst respekterande av de kinesiska egenheterna möjligt att spåra, när det fortsättningsvis heter:

Jag tror att den framtida revolutionära makten i Kina till sin karaktär, i största allmänhet, kommer att likna den makt, som det år 1905 var tal om hos oss, dvs den kommer att vara en sorts proletariats och bondebefolkningens demokratiska diktatur, dock med den skillnaden, att den kommer att vara en övervägande antiimperialistisk makt.

Med dessa egenheter rättfärdigar Stalin kommunisternas mycket omstridda deltagande i det av Chiang Kai-shek ledda Kuomintang, varom det kom till heta diskussioner inom kommuniströrelsen, framförallt efter Chiang Kai-sheks omsvängning och massmördandet av kommunister i Shanghai. Stalin glömmer inte heller att visa på möjligheten att utnyttja den revolutionära kraften hos de undertryckta bondemassorna, även om han härvidlag inte når fram till Mao Tse-tungs uppfattning. Till slut stannar han för den uppfattningen, att den revolutionära utvecklingen i Kina kommer att äga rum under proletariats ledning och att revolutionens kraftkällor, i likhet med vad fallet var i oktoberrevolutionens land, kommer att flöda upp i de stora städerna. Mao Tse-tung var tvungen att föra en lång, lång kamp mot denna av Kominform gjorda orientering. Hans revolution kunde segra endast därför att han segrade över nämnda orientering.

Det var typiskt för Stalin att som segrar förhårliga taktiska nederlag. Chiang Kai-sheks omsvängning, som kostade flera hundratusen kommunister livet, betydde att den inhemska bourgeoisin vände sig ifrån revolutionen, innebar en kompromiss mellan Kuomintangs högerflygel och imperialismen mot revolutionen, något som emellertid genom bildandet av en motregering i Wuhan innebar en bredare utveckling av revolutionen.

Chiang Kai-sheks kupp betyder att revolutionen inträtt i den andra etappen av sin utveckling, att den förenade, allnationella frontens revolution börjat övergå till en de milliontals arbetarnas och böndernas revolution, till agrar revolution, som kommer att stärka och bredda kampen mot imperialismen, lantadeln och de feudala godsägarna, militaristerna och Chiang Kai-sheks kontrarevolutionära grupp ...

Det betyder, att det revolutionära Kuomintang i Wuhan, som för en beslutsam kamp mot

imperialism och militarism, i praktiken kommer att förvandlas till ett organ för proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur, medan Chiang Kai-sheks kontrarevolutionära grupp i Nanking, som bryter med arbetare och bönder och tyr sig till imperialismen, till slut kommer att få dela militaristernas öde.

På detta sätt rättfärdigade Stalin det förhållandet att kommunisterna stannade kvar i den av den vänstra flygeln förda delen av Kuomintang. När emellertid till slut detta förbund strax därefter bröts, gick enligt Stalin den kinesiska revolutionen genom brytningen med den småborgerliga intelligentian just över i en ännu högre etapp. Stalin lade alltid mycket an på att inför tvivlare och kritiker förvandla nederlag till segrar. I det tidigare citerade brevet till en sovjetisk militärhistoriker betecknade han också de fruktansvärda nederlagen efter de tyska truppernas anfall (1941) som en medveten, utstuderad taktik enligt traditionen från Kutusov.

I motsats till många företrädare för oppositionen, som för Kinas del redan från första början begärde en orientering mot proletariatets diktatur, verkar det som om Stalin bättre förstod den kinesiska revolutionens egenheter, när han t.ex. sade att denna revolution ”var en förening av tvenne strömningar i den revolutionära rörelsen, rörelsen mot de feodala kvarlevorna och rörelsen mot imperialismen”. Men över vissa gränser, som fastslagits i och med den ryska förebilden, lyckades han inte komma. De kom att överskridas först tack vare Mao Tse-tung.

Att Stalin i sina uppgörelser med verkliga eller möjliga kritiker var beredd att få varje nederlag framställt som en seger, bevisade han inte bara 1926 och 1927 ifråga om den kinesiska revolutionen. Han höll främst fast vid bolsjevikernas traditionella vision, när han satte särskilt stora förhoppningar till en revolution i Tyskland, till och med efter nederlagen av 1921 och 1923. Under Lenins dödsår sade han:

Den tyska frågan. Den är, efter den ryska frågan, av allvarligaste betydelse, eftersom Tyskland mer än varje annat europeiskt land bär på en revolution i sitt sköte och för det andra, emedan en seger för revolutionen i Tyskland betyder seger i hela Europa. Om den revolutionära branden börjar i Europa, så blir det säkert i Tyskland. Endast Tyskland kan i detta hänseende ta initiativ och en seger för revolutionen i Tyskland innebär att en seger för revolutionen säkrats i internationell skala.

Ett år senare upprepade han, med anledning av Dawesplanen, som förutsåg en viss reglering av Tysklands krigsskadeståndsförpliktelser:

Kan man beteckna denna uppgörelse som någorlunda hållbar? Nej, det kan man inte göra. För det första emedan man gjort upp räkningen utan värden, det vill säga det tyska folket. För det andra, emedan denna uppgörelse innebär ett dubbelt ok för det tyska folket — den inhemska bourgeoisins ok och den utländska bourgeoisins ok. Att anta att en kulturellt så utvecklad nation som den tyska och ett kulturellt så utvecklat proletariat som det tyska skulle finna sig i att bära ett dubbelt ok, utan en rad allvarliga försök att få till stånd en revolutionär explosion, skulle betyda att man tror på under.

Och samma år heter det, på den fjortonde partikongressen, tillspetsat: ”Därför tror jag att Dawesplanen i detta hänseende i sig bär fröet till en oundviklig revolution i Tyskland. Den uppgjordes för att befria Tyskland men måste oundvikligen leda till en revolution i Tyskland.”

Utvecklingen fick sannerligen inte ett så oundvikligt förlopp, fastän det tyska kommunistpartiet bildade den starkaste avdelningen inom världspartiet efter bolsjevikpartiet. Utvecklingen ledde i stället fram till en seger för fascismen. På den sjuttonde partikongressen, i januari 1934, åberopade Stalin utvecklingen i Spanien och Kina för att proklamera: ”Folkmassorna har ännu inte kommit så långt som till att storma kapitalismen. Det kan dock knappast råda något tvivel om att stormningsidén mognar i massornas medvetande.” Och Tyskland?

I detta sammanhang får man betrakta fascismens seger i Tyskland inte bara som ett tecken på arbetarklassens svaghet och som ett resultat av förräderi mot arbetarklassen från socialdemokratin sida, vilket jämnade vägen för fascismen. Man måste också betrakta den som ett tecken på

bourgeoisins svaghet, som ett tecken på att bourgeoisin inte längre är i stånd att härska med parlamentarismens och den borgerliga demokratins metoder och för den skull är tvungen att i hemmapolitiken tillgripa terroristiska regeringsmetoder -som tecken på att den inte längre är i stånd till att finna en utväg ur det nuvarande läget på en fredlig utrikespolitikens grund, utan är tvungen att tillgripa krigets politik”

I dessa ord ligger det ett litet korn av sanning. Likväl var den tyska fascismens seger största tänkbara nederlag för den internationella arbetarrörelsen, ett stort nederlag även för det tyska kommunistpartiet, ett nederlag i det land där Stalin förutsagt en ”oundviklig” revolution. Den hos Lenin högt prisade självkritiken var hos Stalin rätt och slätt bara en angelägenhet rörande det förflutna och lägre funktionärer — ledningen hade alltid rätt och gick från seger till seger.

Och för diskussionen inom partiet stämde detta till punkt och pricka. Den ena segern följde den andra.

Vi har redan talat om att dessa uppgörelser inom partiet spelade en avgörande roll vid bedömningen av internationella problem och frågor rörande den internationella arbetarrörelsen. Vid sidan av den av Stalin praktiserade vanan att framställa varje motståndare antingen som dumskalle eller förbrytare, verkar det för oss att vara uppenbart att den för den kommunistiska rörelsen så betydelsefulla bedömningen av de socialdemokratiska partierna förknippats med aktuella uppgörelser inom det egna partiet liksom med utvecklingen i Sovjetunionen. Det torde kunna vara ett eko från den upprörda stämningen över de socialdemokratiska partiernas roll under den revolutionära efterkrigs-krisen, när det under Lenins dödsår — för övrigt helt i överensstämmelse med de oppositionella — hos Stalin lät så här:

För det första stämmer det inte att fascismen endast är en borgerlighetens kamporganisation . . . Fascismen är en bourgeoisins kamporganisation, som vilar på aktivt stöd från socialdemokratin. Socialdemokratin är objektivt sett fascismens moderata flygel . . . Dessa organisationer utesluter inte varandra utan kompletterar varandra. De är inga antipoder utan tvillingbröder.”

Från denna tid daterar sig också den ”avslöjningstaktik”, om vilken Stalin ett år senare under ett samtal om de tyska kommunisternas möjligheter säger:

Socialdemokratin måste ställas vid skampålen, inte för fjärran liggande frågor skull utan på grundval av arbetarklassens dagliga kamp . . . Att dag för dag på grundval av dessa frågor klämma åt socialdemokraterna och avslöja deras förräderi — det är uppgiften.

Vid denna problemställning spelade säkerligen den övertygelsen en roll, att den ryska arbetarrörelsen, som taktisk förebild för alla, krävde en monopolställning för kommunisterna i varje land.

För att denna revolution skall leda till seger är det utomordentligt nödvändigt att kommunistpartiet företräder arbetarklassens flertal, att det blir en avgörande kraft inom arbetarklassen. Det är nödvändigt att socialdemokratin avslöjas och krossas, att den trycks ner till en försvinnande minoritet i arbetarklassen. Detta förutan är det inte att tänka på en proletariats diktatur. För att arbetarna skall kunna segra, måste de besjålas av en vilja, måste de ledas av ett parti, ett parti som äger arbetarmajoritetens obestridda förtroende. Om det inom arbetarklassen finns två med varandra konkurrerande, lika starka partier, då är en varaktig seger omöjlig, även vid gynnsamma yttre betingelser.

Uppgörelserna med socialdemokratin var för Stalins del i regel sammanflätade med inre partidiskussioner, i vilka han alltid bekämpade ”vänsteroppositionella” och ”högeroppositionella” som en socialdemokratisk avvikelse.

Ofta etableras ett direkt samband mellan kritiken mot socialdemokratin och den inre partipolemiken. T.ex. i referatet ”Om högeravvikelsen inom SSSR:s KP”, från april 1929, i vilket Stalin särskilt understryker nödvändigheten av att bekämpa de farliga vänsterflyglarna inom socialdemokratin. De är särskilt farliga därför att de kan fånga upp arbetarna, när de håller på

att bli mogna för kommunismen.¹⁵

Ur detta härrör uppgiften att skärpa kampen mot socialdemokratin, i dess egenskap av socialt stöd åt kapitalismen, och framförallt mot dess ”vänsterflygel”. Ur detta härrör uppgiften att skärpa kampen mot de kommunistiska partiernas högerelement, mot agenturen för socialdemokratiskt inflytande. Ur detta härrör uppgiften att skärpa kampen mot försonlighet ifråga om högeravvikelsen i dess egenskap av tillflyktsort för opportunist inom de kommunistiska partierna. Ur detta härrör parollen om de kommunistiska partiernas rening från socialdemokratiska traditioner...

I Bucharins teser var det tal om att kampen mot socialdemokratin var en av huvuduppgifterna för Kominterns sektioner. Det är naturligtvis riktigt. Men det är otillräckligt. För att kampen mot socialdemokratin skall kunna föras med framgång, är det nödvändigt att tillspetsa frågan om kamp mot den s.k. vänsterflygeln inom socialdemokratin, mot den 'vänsterflygel', som leker med 'vänsterfraser', med vilkas hjälp arbetarna bedras på ett skickligt sätt och varigenom arbetarmassornas övergivande av socialdemokratin hämmas. Det är klart att det överhuvudtaget är omöjligt att segra över socialdemokratin utan att på ett förintande sätt slå 'vänstersocialdemokraterna'.

På den sextonde partikongressen, år 1930, heter det i anslutning till den ekonomiska krisen i de kapitalistiska länderna:

I anslutning till detta kommer de socialdemokratiska illusionerna inom arbetarmassorna att krossas, avlägsnas ... Kommer man alltjämt att kunna hitta arbetare i större antal, som är villiga att tro på socialfascisternas förljugna predikningar? De väl kända arbetardemonstrationerna den 1 augusti 1929 (mot krigsfaran) och den 6 mars 1930 (mot arbetslösheten) visar att de bästa elementen inom arbetarklassen redan vänt sig från socialfascisterna . . . Genom att vidareutveckla sin oförsonliga kamp mot socialdemokratin, denna kapitalets agentur i arbetarklassen, genom att krossa alla avvikelser från leninismen, vilka ju utgör vattnet på socialdemokratins kvarn, har kommunistpartierna visat att de är på rätt väg.

När Kommunistiska internationalen senare sommaren 1935, med aktivt stöd från Stalins sida gjorde en vändning på 180 grader och entydigt orienterade sig mot en politik som gick ut på aktionsgemenskap med socialdemokraterna, så var det här, vid sidan av resultaten av en autonom politik från de franska kommunisternas sida, framförallt statsklokhet, som var avgörande. Det var ett försök att bilda front mot den relativt sent som främsta krigsfara konstaterade tyska fascismen. I detta fall var Sovjetunionens intressen de facto identiska med det internationella proletariats.

Stalin var säkerligen djupt övertygad om denna identitet. På basis av hans uppfattning om ”socialismens uppbyggande i ett land” klingade det helt äkta, när han på ett exekutiv-kommittésammanträde i Kommunistiska internationalen i december 1926 proklamerade ”enheten och odelbarheten hos revolutionens nationella och internationella uppgifter”.

Partiet utgår ifrån, att de nationella och internationella uppgifter, SSSR:s proletariat har, smälter samman med den gemensamma uppgiften att befria proletärer i alla länder från kapitalismen, att intresset för att bygga upp socialism i vårt land smälter samman med den revolutionära rörelsens intressen i alla länder, fullt och helt, till ett gemensamt intresse, nämligen den socialistiska revolutionens intressen i alla länder . . . Vad kommer att hända, när framstegen i den socialistiska uppbyggnaden i SSSR ökar? Det kommer att i grund förbättra de revolutionära positionerna för proletärer i alla länder i deras kamp mot kapitalet, det kommer att undergräva det internationella kapitalets mot proletariatet vettande positioner och kommer att öka det internationella proletariats chanser.

Härav följer emellertid att de intressen och uppgifter proletariatet i SSSR har ständigt flätas samman med intressen och uppgifter hos den revolutionära rörelsen i alla länder och oupplösligt är förbundna med dessa, samt omvänt att alla länders revolutionära proletärer uppgifter oupplösligt är förbundna med de uppgifter och framsteg, som är tillfinnandes hos proletärer i SSSR, på det socialistiska uppbyggandets front.”

¹⁵ Hela Stalins tal 1 april 1929: [Om högeravvikelsen i Sovjetunionens Kommunistiska Parti \(bolsjevikerna\)](#)

Även i sitt sista anförande, på den nittonde partikongressen, ett halvt år före sin död, bekräftar den segerrike generalissimus, samtidigt som han betygar kontinuiteten ifråga om ideologi och terminologi, den djupgående samhörigheten mellan hans parti och det internationella proletariatet. Helt anspråkslöst låter det så här:

Det vore felaktigt att tro att vårt parti, som blivit till en mäktig kraft, inte längre har behov av stöd. Det är inte riktigt. Vårt parti och vårt land har alltid behövt förtroende, sympati och stöd från broderfolken utomlands och kommer alltid att behöva detta. Det säregna med detta stöd ligger däri att varje stöd för vårt partis fredliga strävanden samtidigt är ett stöd för det egna folket i dess kamp för fredens bevarande. Särskild uppmärksamhet förtjänar de kommunistiska, demokratiska partier eller arbetar- och broderpartier, som ännu inte kommit till makten och som alltjämt arbetar under drakoniska, borgerliga lagars ok. De ar det naturligtvis svårare i sitt arbete. Ändå är det för dem inte så svårt att arbeta, som det var för oss, e ryska kommunisterna, på tsarismens tid, då minsta ramstegsvänliga rörelse förklarades vara svårast tänkbara förbrytelse. De ryska kommunisterna höll emellertid stånd. De ryggade inte tillbaka för svårigheterna, utan tillkämpade sig segern. Så kommer det också att bli ifråga om dessa partier.

I de sista orden spricker anspråkslösheten i schemat ”Förebild för alla”, inte minst på grund av Stalins bristande kännedom om förhållandena i fascistiska stater och militärdiktaturer, i vilka kampbetingelserna väl var och är ojämförligt besvärligare än i det tsaristiska Ryssland.

I samma anförande hette det också:

När vårt parti tagit makten, år 1917 . . . fick det av företrädare för broderpartierna, som var hänfödda över vårt partis djärvhet och framgångar, tillnamnet ”stötbrigad” för världens revolutionära arbetarrörelse. Därmed gav de uttryck åt den förhoppningen, att ”stötbrigadens” framgångar skulle göra läget lättare för de under kapitalismens ok försmäktande folken.

Det var Stalin själv, som skapat denna bild av det internationella proletariatets stötbrigad. I ett anförande inför en grupp ekonomer, under den första femårsplanen, lät han det internationella proletariatet säga:

Här är den, min förpost, här är den, min stötbrigad, här är den, min arbetarmakt, här är det, mitt fosterland. De utför sitt arbete, vårt arbete, bra, låt oss ge dem vårt stöd mot kapitalisterna och låt oss underblåsa världsrevolutionens sak.”

Om socialismens uppbyggande i ett land var avgörande för världsrevolutionen, så måste den första femårsplanens resultat, som avgörande för världsrevolutionens utveckling, värdesättas riktigt.

Det betyder, att de kapitalistiska länderna är mogna för den proletära revolutionen, och just därför att de är mogna för den proletära revolutionen, skulle bourgeoisin av misslyckanden i femårsplanen vilja skapa ett nytt argument mot revolutionen, medan proletariatet, tvärtom, av femårsplanens framgångar söker skapa ett nytt argument för revolutionen, mot bourgeoisin i hela världen, och verkligen också skapar det.

Och på ”Segrarnas partikongress”, i januari 1934:

Arbetarna i Väster säger, att SSSR:s arbetarklass är världsproletariatets stötbrigad. Detta är mycket bra. Det betyder, att världsproletariatet även i framtiden är berett att efter råd och lägenhet ge arbetarklassen i SSSR sitt stöd. Men detta medför stora förpliktelser för oss. Det innebär att vi genom vårt arbete måste göra rätt för hedersbenämningen ”stötbrigaden för alla länders arbetare”.

Stalin var övertygad om att resultaten från den första socialistiska statens uppbyggande var av avgörande betydelse för världsrevolutionen. Mot bakgrund av denna övertygelse torde han även ha kommit till den slutsatsen att hjälpen till revolutionära rörelser och broderpartier skulle doseras så att den inte kunde provocera fram alltför stora risker för sovjetstaten. Han betecknade stödet till den spanska republiken som en sak för den framstegsvänliga mänskligheten men gick i sin hjälp just så långt, han trodde sig kunna gå utan att riskera en allvarligare konflikt. Vad som var statskloket, var alltid detsamma som proletär internationalism,

”marxism-leninism”. Denna tolkning var ibland plausibel för kommunister, som t.ex. frontställningen mot fascismen, ibland svår att förstå, som vid avslutandet av en vänskapspakt med Hitlertyskland, ibland fullkomligt förnuftig — och samtidigt smärtsam —, som vid motiverandet av upplösningen av Kommunistiska internationalen i maj 1943. Stalin sade då, mitt under brinnande krig, följande till representanten för den engelska nyhetsbyrån Reuter:

Den Kommunistiska internationals upplösning är riktig, ty a) den avslöjar hitleristernas lögn, att ”Moskva” skulle ha för avsikt att blanda sig i andra staters inre angelägenheter och ”bolsjevisera” dem. Denna lögn har numera avlivats; b) den avslöjar förtälet hos kommunistmotståndarna inom arbetarrörelsen, att kommunistpartierna inte skulle handla i sitt eget folks intresse utan på befallning utifrån. Detta förtal har också numera avlivats; c) den underlättar patrioternas arbete i de frihetsälskande länderna att förena de progressiva krafterna i sina länder — oavsett partitillhörighet och religiös övertygelse — till ett enhetligt, nationellt frihetsläger i och för intensifiering av kampen mot fascismen; d) den underlättar patrioternas arbete i alla länder att förena alla frihetsälskande folk i ett enhetligt, internationellt läger för kamp mot faran för hitlerfascismens världsherravälde och öppnar därmed vägen för en framtida organisering av ett folkens vänskapsförbund på grundval av deras likaberättigande.

Förnuftigt och ändå förljuget, om man tänker på den direkta inblandningen i kommunistpartiernas inre angelägenheter, tidigare och senare. Vid genomläsning av Stalins tal och artiklar får man otvivelaktigt intrycket att hans föreställning om världsrevolutionen med tiden fått andra konturer än de som motsvarade Lenins vision. Det rör sig här om uppfattningar, vars frön vi kanske — möjligen ledda av den senare utvecklingen — kan se i en bild från år 1924.

Allra troligast är att det under världsrevolutionens utvecklingsprocess, vid sidan av imperialistiska centra, i form av enskilda kapitalistiska länder, och vid sidan av dessa länders system i hela världen kommer att uppstå socialistiska centra, i form av enskilda sovjetländer, samt ett system av dessa centra över hela världen, varvid kampen mellan dessa bägge system kommer att fylla historien om världsrevolutionens utveckling.

Denna bild utbyggdes ytterligare på den femtonde partikongressen följande år:

Det . . . är ett faktum att det i världen formas tvenne dominanta, men i motsatsställning till varandra stående, attraktionscentra och följaktligen tvenne böjelseriktningar mot nämnda centra: England och Amerika som attraktionscentrum för de borgerliga regeringarna samt Sovjetunionen som attraktionscentrum för arbetarna i Väster och revolutionärerna i öster . . . Två läger, två attraktionscentra.

Och under ett samtal med amerikanska arbetare, år 1927:

På så sätt kommer det under loppet av den internationella revolutionens och den internationella reaktionens vidare utveckling att bildas två centra i världsformat: ett socialistiskt centrum, som utövar dragningskraft på de länder, som tenderar mot socialismen samt ett centrum, som utövar dragningskraft på de länder, som tenderar mot kapitalismen. Kampen mellan bägge dessa läger kommer att avgöra socialismens resp. kapitalismens öde i hela världen.

Andra världskriget och dess verkningar torde ha tonat av Stalins uppfattning om de två centra. Härefter utbreder sig världsrevolutionen från Sovjetunionen. Sovjetunionen är dess centrum och kraftkälla. Röda armén är världsrevolutionens allt i allo. I det redan citerade anförandet på den nittonde partikongressen talade Stalin om att jämte den första stötbrigaden i krigets släptåg, ”från Kina och Korea ända till Tjeckoslovakien och Ungern, nya stötbrigader dykt upp i form av folkdemokratiska länder”.

Efter kriget verkar det som om Stalin övergående — vilken anledningen än kan ha varit — övervägt möjligheterna för nya, speciella vägar till socialismen, som motsvarat nationella egenheter. Härom redogjorde Klement Gottwald, de tjeckiska kommunisternas ledare, på ett CK-plenum i september 1946:

Ni har säkert i pressen läst meddelandet om kamrat Stalins samtal med en delegation brittiska

labourmän. Det handlar om ett uttalande, i vilket kamrat Stalin yttrade sig om olika vägar till socialismen. Ett liknande samtal hade även jag med Stalin vid mitt senaste besök i Moskva (sommaren 1946). Kamrat Stalin sade därvid att det, som erfarenheterna visat och som marxism-leninismens klassiker lär, inte finns bara en väg, den som leder över sovjeterna och proletariats diktatur, utan att det under bestämda konstellationer även kan finnas en annan väg. Som exempel nämnde han Jugoslavien, Bulgarien och Polen samt nämnde därvid uttryckligen även vårt land och att även här en speciell väg till socialismen är möjlig, som inte behöver leda över det sovjetiska systemet och proletariats diktatur, utan även kan röra sig längs andra vägar, som nu i praktiken tillämpas i andra länder. (Citerat efter K. Kaplan, *Herausbildung der Generallinie des Aufbaues des Sozialismus in der Tschechoslowakei*, Prag 1966. Kaplans dokumentärartiklar publicerades även i *Nova Mysl*. Citerat hos Edo Friš Myslienka, *Erwägungen über die Tschechoslowakei 1938-1948*, Verlag für politische Literatur, Bratislava.)

Redan de första dispyterna med de jugoslaviska kommunisterna dokumenterade emellertid Stalins övertygelse, att Sovjetunionen skulle förbli stötbrigadernas stötbrigad, förebilden för alla nya stötbrigader, något som för övrigt den praktiska tillämpningen på alla områden, inte minst inom säkerhetstjänsten, ständigt bevisat. Det socialistiska lägret med Sovjetunionen som centrum och en världsrevolution, som från Sovjetunionen utbreddes sig som en oljefläck på vatten, detta torde under Stalins sista år ha varit hans uppfattning om världsrevolutionens utveckling. Identiteten mellan sovjetstatens intressen och det internationella proletariats konkretiserades i den sovjetiska stormaktspolitikens identitet med världsrevolutionen.

Konstruktionen av den 1947 grundade Kominformbyrån motsvarade också Stalins ovan nämnda uppfattningar och hans ensidigt hierarkiska tänkande. Kominformbyrån tillhörde endast de kommunistiska regeringspartierna och Västeuropas två stora kommunistpartier, det franska och det italienska — en underlig interpretation av den proletära internationalismen, som under krigets gång entydigt antagit den sovjetiska patriotismens drag eller rättare sagt den ryska patriotismens. Det ökade maktmedvetandet var uppenbarligen omvänt proportionellt till respekten för broderpartierna. Värderingen av dem kom inte minst till uttryck däri att Stalin i sitt sista arbete ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR” betecknade den kort därefter utgivna läroboken i politisk ekonomi inte bara som ”en vacker gåva till de unga kommunisterna i alla länder” utan tillfogade:

För övrigt skulle en sådan lärobok med hänsyn till den otillfredsställande marxistiska utvecklingsnivån i de flesta utländska kommunistpartier vara till stor nytta även för de inte längre unga stamkommunisterna.

Det var emellertid, sanningen att säga, en urusel lärobok, dogmatisk och vetenskapsfrämmande, skönmålande vad beträffar de socialistiska ländernas ekonomi, samt helt föråldrad ifråga om det som hänförde sig till de kapitalistiska ländernas ekonomi.

8. Krig och fred

I utrikespolitiska analyser stödde sig Stalin alltid på Lenins tes om den oregelmässiga utvecklingen hos de kapitalistiska länderna under imperialismens period. Enligt Lenin är oregelmässigheten förknippad med en disproportion mellan ekonomisk potential och inflytelsesfär samt därför förbunden med oundvikligheten av krig.

Lagen om utvecklingens oregelbundenhet under imperialismperioden betyder en del länders språngvisa utveckling i jämförelse med andra, en del länders snabba undanträngande från världsmarknaden av andra länder, periodiskt kommande nya uppdelningar av den redan uppdelade världen genom krigskonflikter och krigskatastrofer, fördjupning och skärpning av konflikterna i imperialismens läger, försvagning av världskapitalismens front, möjligheten till genombrytning av denna front genom proletariatet i enstaka länder, möjligheten till seger för socialismen i enstaka länder . . .

Det imperialistiska världskriget var det första försöket att på nytt dela upp den redan uppdelade världen. Detta försök nödgades kapitalismen betala med revolutionens seger i Ryssland och med undergrävd basis för imperialismen i koloniala länder och länder i beroendeställning.

Det är onödigt att framhålla, att ett andra försök till uppdelning måste följa på det första. För detta ändamål träffas redan förberedelser i imperialistlägret. Man behöver knappast tvivla på att det andra försöket till nyuppdelning kommer att stå världskapitalismen ännu dyrare än det första.

På grundval av denna tes om utvecklingens oregelbundenhet i de kapitalistiska länderna kommenterade Stalin på tjugotalet motsättningarna mellan Amerika och England, mellan Tyskland och Frankrike, mellan Frankrike och England osv, varvid han som den viktigaste — redan på grund av oljemonopolens konkurrens — räknade motsatsen mellan England och Amerika. I skärpningen av kampen om avsättningsmarknaderna och i rustningstillväxten såg han, år 1927, beviset för ofrånkomligheten av nya imperialistiska krig, varvid han grupperade alla motsättningar — mellan Amerika och Japan, England och Frankrike, Frankrike och Italien osv — kring ”huvudmotsättningen”, ”motsättningen mellan det kapitalistiska England, vars stjärna är i sjunkande, och det kapitalistiska Amerika, vars stjärna är i stigande”. ”Vad gömmer denna huvudmotsats inom sig? Troligen ett krig. När två giganter stöter samman, när det blir för trångt för dem på jordklotet, då går de in för att mäta sina krafter för att lösa de stridiga frågorna om världshegemonin på krigets väg.”

Samtidigt underlät Stalin inte att antyda att de växande motsättningarna mellan de kapitalistiska stormakterna dolde faran för en överbryggning av dessa motsättningar genom ett interventionskrig mot Sovjetunionen. Stormakternas rädsla för att skada varandra ökade, enligt Stalin, faran för en intervention i Sovjetunionen. Det förhållandet att England 1927 bröt sina förbindelser med Sovjetunionen, tycktes honom, vid sidan av andra intermezzon, vara ett bevis för att det framförallt var England, som bemödade sig om ”att skapa en enhetsfront mot SSSR”, ”att organisera en diplomatisk blockad mot SSSR” och att inveckla SSSR i militära konflikter.

Förstärkningen av interventionstendenserna i imperialistlägret och faran för ett krig (mot SSSR) är en av huvudfaktorerna nuförtiden. Som den inför kapitalismens fortskridande, allmänna kris, mest hotade och svårast drabbade delen framstår den engelska bourgeoisin. Det är också den som tagit initiativet vid förstärkandet av interventionstendenserna.

Englands ledande roll under interventionskriget mot oktoberrevolutionärerna, torde väl ha varit grunden till att Stalin aldrig blivit av med sitt misstroende mot England. Detta misstroende fick honom tydligen att inte bry sig om de konkreta varningar han fick omedelbart före Hitlertysklands överfall.

Det var också ur den synvinkeln, som Stalin rättfärdigade Sovjetunionens utrikespolitik. Som ”fredens bålverk och banerförare”, som den stereotypa frasen löd, är Sovjetunionen intresserat

av fredliga förbindelser med alla stater, varvid det utnyttjar motsättningarna mellan de imperialistiska staterna och samtidigt förbereder sig på att avvärja en eventuell intervention.

Grundvalen för vår regerings politik, vår utrikespolitik, är iden om fred. Kamp för freden, kamp mot nya krig, avslöjande av alla åtgärder, som företas för att förbereda ett krig, avslöjande av åtgärder, som med pacifismens flagga döljer aktuella krigsförberedelser, det är vår uppgift...

Jag tror att förekomsten av två i motsatsställning till varandra stående system — det kapitalistiska och det socialistiska — inte utesluter möjligheten till sådana avtal. Jag tror att sådana avtal (på ekonomins och diplomatins område, förf. anm.) är möjliga och ändamålsenliga under de förhållanden, som råder vid en fredlig utveckling . . . Gränserna för sådana avtal?

Gränserna fastställs av motsättningen mellan de tvenne system, som tävlar med varandra och brottas med varandra...

Grundvalen för våra förbindelser med de kapitalistiska länderna består i att vi håller det för möjligt att de två i motsatsställning varande systemen existerar sida vid sida. Detta har i praktiken helt besannats.

Av lagen om den oregelmsässiga utvecklingen borde Stalin snarare ha nödgats dra den slutsatsen, att huvudfaran för ett nytt krig härrörde från Tyskland, vars ekonomiska förutsättningar inte stod i någon proportion till dess inflytande. Han stirrade emellertid som förhäxad på "segermakterna" och försvarade i stället en politik, som gick ut på goda förbindelser med Tyskland.

På den fjortonde partikongressen, 1927, framhöll han uttryckligen, att det var utrikespolitikens uppgift "att arbeta på den linjen att man skulle närma sig de länder, som besegrats i det imperialistiska kriget, de länder, som av alla kapitalistiska länder var mest tillbakasatta och förfördelade och som för den skull står i opposition till den härskande stormaktsalliansen."

Nämnda orientering var också medbestämmande vid avståndstagandet från det av segermakterna behärskade Nationernas förbund, som Stalin 1927 betecknade som "en organisation för överskylande av krigsäventyr", som en imperialistisk organisation med uppgift att fördela mandat för utsugning och undertryckande av kolonier.

Hitlers makttillträde i Tyskland medförde en helomvändning i Stalins utrikespolitik. Nu var det Tyskland som var hård för krigsfaran, och Stalin stod inför nödvändigheten att träda i förbund med de stater, som hotades genom Tysklands framstöt. Även ställningstagandet till Nationernas förbund reviderades.

Trots Tysklands och Japans utträde ur Nationernas förbund, eller kanske just därför, kan Nationernas förbund bli till en faktor av viss betydelse, som hämmar eller hindrar öppnandet av krigshandlingar. Om det är så, om Nationernas förbund visar sig, om än bara i någon mån, vara ett hinder, om krigets sak, om än bara i någon mån, försvåras och fredens sak i någon grad underlättas, ja, då är vi inte mot Nationernas förbund. Ja, om de historiska händelserna får ett sådant förlopp, är det inte uteslutet, att vi ger Nationernas förbund vårt stöd, trots alla dess kolossala brister.

På den sjuttonde partikongressen, några dagar senare, klargjorde Stalin den genom Hitlers makttillträde skapade nya världspolitiska situationen.

Som ni ser, går man ett nytt imperialistiskt krig till mötes, ett krig som skall tjäna som utväg ur det nuvarande läget. Självfallet finns det ingen grund för antagandet, att kriget skall skapa en verklig utväg. Tvärtom kommer det att göra läget ännu mera förvirrat. Vad mera är, det kommer säkert att utlösa en revolution och ifrågasätta kapitalismens existens i en rad länder.

Under hänvisning till den nya världspolitiska situationen rättfärdigade Stalin de initiativ, som lett till en förbättring av förbindelserna med Frankrike och Polen samt ett återställande av normala förbindelser mellan USA och SSSR. Det var bara förbindelserna med England, som förblivit ovänskapliga. Slutledning:

Vår utrikespolitik är klar. Det är en politik, som går ut på fredens bevarande och ett stärkande av handelsförbindelserna med alla länder. SSSR tänker inte hota någon och i synnerhet inte överfalla någon.

Vi är för fred och försvarar fredens sak. Men vi är inte rädda för några hotelser och är beredda att besvara en stöt från krigsbrandsstiftarnas sida med en motstöt. Den som önskar fred och strävar efter sakliga förbindelser med oss, kommer alltid att få stöd hos oss. Men de som skulle söka anfälla vårt land, skulle, på ett förintande sätt, bli bortkörda, så att de för framtiden tappar lusten att sticka in sina gristrynen i sovjetträdgården.

På följande partikongress, den 18 mars 1939, gav Stalin en överblick över Sovjetunionens utrikespolitik efter Hitlers seger i Tyskland, en politik, som allmänt betecknats som den kollektiva säkerhetens politik. I slutet av 1934 inträdde Sovjetunionen i Nationernas förbund, i maj 1935 hade den slutit ett fördrag med Frankrike om bistånd vid eventuellt anfall och samtidigt undertecknat ett analogt fördrag med Tjeckoslovakien. I augusti 1937 hade en ickeangreppspakt mellan Sovjetunionen och den Kinesiska Republiken slutits. Fredliga och objektivt betingade förbindelser med alla länder, fredliga och goda förbindelser med grannländerna, stöd till folk, som fallit offer för anfall, samt försvar av Sovjets gränser, häri, förklarade Stalin, bestod Sovjetunionens utrikespolitik. Uppgiften skulle för framtiden, tillade han högtidligt, även bestå i ”att iaktta försiktighet och inte ge krigsprovokatörerna — som är vana att man krasar kastanjerna ur elden åt dem — möjlighet att dra in vårt land i konflikter.”

Mellan den sjuttonde och artonde partikongressen låg annekterandet av Abessinien, Japans framträngande i Kina, annekterandet av Österrike, avståendet av Sudetlandet och, framför allt, den spanska tragedin, västmakternas s.k. ickeinblandningspolitik och Sovjetunionens svårigheter att med västmakterna nå fram till ett avtal om kollektiv säkerhet. Stalin räknade mer och mer med att västmakterna lade an på att länka in Hitlers erövringspolitik mot Sovjetunionen. Det internationella läget hade skärpts avsevärt, fredsfördragets efterkrigssystem hade brutit samman, det nya imperialistiska kriget hade praktiskt taget redan börjat — så löd Stalins formuleringar på sistnämnda partikongress. Tyskland, Italien och Japan hade bildat ett angriparnas krigsblock . . .

Ett kännetecknande drag i den nya imperialistiska politiken består i att den ännu inte lett till ett allmänt krig, ett världskrig. Kriget förs av de aggressiva staterna, som på alla sätt skadar de icke aggressiva staternas intressen, framförallt Englands, Frankrikes och USA:s. De sistnämnda viker dock undan, börjar ett återtåg, gör den ena eftergiften efter den andra åt angriparna. Så sker inför våra ögon en öppen nyuppdelning av världen och inflytelsesfärerna på bekostnad av de icke aggressiva staternas intressen, varvid dessa inte gör några försök till sitt försvar och på sätt och vis till och med gynnar de förstnämnda. Otrouligt men sant. I själva verket betyder dock ickeinblandningspolitiken ett gynnande av aggressionen, ett lössläppande av kriget och följaktligen dess omvandling till världskrig. I ickeinblandningspolitiken gör sig en benägenhet, en önskan gällande att inte hindra aggressorerna i deras dunkla värv, t.ex. inte hindra Japan att inlåta sig på ett krig mot Kina eller mot Sovjetunionen, t.ex. inte hindra Tyskland från att blanda sig i europeiska angelägenheter, från att inlåta sig på ett krig mot Sovjetunionen, inte hindra alla krigsdeltagande nationer från att sjunka djupt ner i krigets moras, att i tysthet sporra dem till, få dem till att försvaga, att uttrötta varandra, men så, när de är tillräckligt försvagade, dyka upp på skådeplatsen med friska krafter och framträda ”i fredens intresse”, naturligtvis för att diktera villkoren för de försvagade krigsdeltagarna. Så billigt och så hyggligt!

Avslutandet av ickeangreppspakten med Tyskland förklarar vad Stalin menat med orden att Sovjetunionen inte var berett ”att för andras räkning krasa kastanjerna ur elden”. Denna ickeangreppspakt rättfärdigade Stalin i sitt första tal efter de tyska truppernas anfall, den 3 juli 1941:

Man skulle kunna fråga, hur det kommer sig att sovjetregeringen inlåtit sig på att avsluta en ickeangreppspakt med så föga ordhålliga människor som Hitler och Ribbentrop? Har inte här ett fel begåtts av sovjetregeringen? Naturligtvis inte!

En ickeangreppspakt är en fredspakt mellan två stater. Just en sådan pakt erbjöd Tyskland oss år 1939. Kunde sovjetregeringen avvisa ett sådant erbjudande? Jag tror att ingen enda fredsälskande stat kan avvisa ett fredsavtal med en grannstat, ett rike, även om det i spetsen för detta rike står sådana vidunder och kannibaler som Hitler och Ribbentrop.

Om ”vänskapspakten” i september 1939 talade Stalin naturligtvis inte.

I kriget mot Tyskland räknade Stalin till att börja med även med stöd från det tyska folkets sida. Detta var i överensstämmelse med den ursprungliga inställningen till det tyska proletarietets ”ofrånkomliga” revolution. I samma tal, det första efter överfallet, hette det också:

I detta befrielsekrig kommer vi inte att stå ensamma. I detta stora krig kommer vi att ha trogna bundsförvanter bland Europas och Amerikas folk, bland dem även det tyska folket, som är förslavat av de fascistiska makthavarna.

På högtidssammankomsten i anslutning till årsdagen av oktoberrevolutionen, den 6 november 1941, hade Stalin ännu inte givit upp denna förhoppning.

Mer än två års blodigt krig, vars slut ännu inte kan skymtas. Milliontals offrade människor, hunger, utarmning, epidemier, en tyskfiendtlig atmosfär överallt, Hitlers dumma politik, som gjort Sovjetunionens folk till det nuvarande Tysklands svurna fiende — allt detta måste obetingat hos det tyska folket leda till att det vänder sig emot detta onödiga och förhärjande krig. Endast hitlernarrarna är ur stånd att fatta att inte bara det europeiska upplandet utan även de tyska truppernas tyska uppland utgör en vulkan, som är beredd att bryta ut och begrava hitleräventyret.

Till Röda arméns årsdag, den 23 februari 1942, heter det helt statsmannamässigt i en dagorder från ”folkkommissarien för försvaret”, Stalin:

I utländsk press pratas det ibland om att Röda armén skulle ha som målsättning att utrota det tyska folket och förinta den tyska staten. Detta är naturligtvis en dum lögn och dåraktigt förtal av Röda armén. Sådana idiotiska mål har Röda armén inte och kan inte ha. Röda armén har som sin målsättning att driva de tyska ockupanterna ut ur vårt land och befria Sovjets mark från de fascistiska tyska inkräktarna. Det är mycket troligt att kriget för att befria Sovjets mark kommer att leda till hitlerklickens fördrivande eller förintande. Vi skulle hälsa en sådan utgång med tillfredsställelse. Det vore emellertid löjligt att sätta likhetstecken mellan hitlerklicken och det tyska folket, den tyska staten. Erfarenheter ur historien visar att hitlertyper kommer och går, medan det tyska folket, den tyska staten, består.

Mot slutet av det offerdigra kriget drog ”ordföranden i den statliga försvarskommitten”, Stalin, på årsdagen av oktoberrevolutionen i november 1944 till spetsade slutsatser. En internationell organisation borde bildas för att avvärja faran för en ny aggression, som vore att vänta, med historisk lagbundenhet. Lagen om den oregelbundna utvecklingen applicerades nu på Tyskland, så som den på tjugotalet visats att gälla England.

Tyskland skall efter sitt nederlag naturligtvis avväpnas såväl ekonomiskt som militärt och politiskt. Det vore dock naivt att tro att Tyskland inte kommer att försöka återupprätta sin makt och sätta igång med en ny aggression. Det är var och en bekant att de tyska makthavarna redan är i färd med att rusta sig för ett nytt krig. Historien visar att en så kort tidrymd som tjugo till trettio år är tillräcklig för att Tyskland ska ha repat sig från sitt nederlag och återfått sin styrka . . . Det rör sig här inte om personliga egenskaper . . . Det är, om ni så vill, en historisk lagbundenhet, som det vore farligt att inte ta hänsyn till.

Stalins vana att ibland anpassa teorin till pragmatiska behov, skapade ofta avsevärda svårigheter för den rörelse, vars ledare han var. I ett ”anförande på ett valmöte” i februari 1946 gick han vid framställningen av kriget åter ut ifrån den oregelbundna utvecklingen för att förklara kriget vara ”det oundvikliga resultatet av de ekonomiska och politiska krafternas utveckling i världen, på basis av den moderna monopolkapitalismen”. Och så tillade han:

Det betyder givetvis inte att det andra världskriget är en kopia av det första. Det andra världskriget skilde sig tvärtom till sin karaktär väsentligen från det första. Man måste ta i betraktande, att de

fascistiska stormakterna — Tyskland, Japan och Italien —, innan de överföll de allierade länderna, var och en i sitt land förintat de sista resterna av den borgerligt demokratiska friheten, upprättat en omänsklig terrorregim, trampat ner principen om de små ländernas suveränitet och fria utveckling, som sin egen politik proklamerat erövring av främmande land och högljutt förkunnat, att de strävade efter världsherravälde och fascistregimens utbredning i hela världen. I betraktande härav antog andra världskriget mot axelmakterna, till skillnad från första världskriget, redan från början karaktären av ett antifascistiskt befrielsekrig, som bland annat hade till uppgift att återupprätta den demokratiska friheten. Sovjetunionens inträde i kriget mot axelmakterna kunde endast förstärka det andra världskrigets antifascistiska befrielsekaraktär och förstärkte den också de facto.

Talesmän för sovjetregeringen hade emellertid från september 1939 fram till 1941 betecknat kriget mellan Västmakterna och Tyskland som ett imperialistiskt krig, då och då med betoning av att huvudansvaret låg på Västmakternas sida. Senare gällde det plötsligt som ett ”redan från första början” antifascistiskt befrielsekrig. Stalintidens propagandamakare hade mycket svårt att förklara denna brist på överensstämmelse.

Det kalla kriget, som slutligen kulminerade med koreakriget, gjorde en ny tillämpning av teorin nödvändig. I sitt arbete, ”Socialismens ekonomiska problem i SSSR”, kom Stalin tillbaka till den principiella problematiken om krig och fred. Han upprepade Lenins tes om de kapitalistiska ländernas oregelbundna utveckling och ofrånkomligheten av imperialistiska krig, utvecklade emellertid den mot bakgrunden av de ändrade maktförhållandena i världen förvånande uppfattningen, att faran för ett nytt krig låg i de mellan de imperialistiska Västmakterna förefintliga motsättningarna. Omedelbart efter koreakrigets slut måste det ha verkat överraskande att Stalin av de faktiskt föreliggande motsättningarna i Väst även drog slutsatsen att ett krig mellan staterna i Väst vore ofrånkomligt.

Många kamrater påstår att krig mellan kapitalist-länder, på grund av ändrade internationella förutsättningar, upphört att vara oundvikliga. De är av den åsikten att motsättningarna mellan socialismens läger och kapitalismens är starkare än motsättningarna mellan kapitalistländerna ... Kamraterna har fel. De ser de på ytan simmande yttre företeelserna, ser emellertid inte de djupt rotade krafter, som även om de till en början bara verkar i det fördolda, likväl kommer att bestämma händelsernas gång. Vore det inte riktigare att säga att det kapitalistiska England och även det kapitalistiska Frankrike, när allt kommer omkring, kommer att bli tvungna att bryta USA:s omslingring och låta det komma till en konflikt med USA, för att tillförsäkra sig ett självständigt läge och naturligtvis höga profiler? Låt oss rikta uppmärksamheten på de viktigaste av de besegrade länderna, Tyskland (Västtyskland) och Japan ... Att anta att dessa länder inte skulle försöka resa sig igen och tilltvinga sig en självständig utvecklingsväg, innebär att tro på under.

Man säger, att motsättningarna mellan socialism och kapitalism är starkare än motsättningarna mellan kapitalistländerna. Teoretiskt sett är detta givetvis riktigt. Det är riktigt inte bara nu, den dag idag är. Det var riktigt även före andra världskriget. Och det förstod också kapitalistländernas ledare, mer eller mindre. Likväl utbröt andra världskriget inte som ett krig med SSSR utan som ett krig mellan kapitalist-länderna. Följaktligen visade sig kapitalistländernas kamp om marknaderna och önskan att dränka konkurrenterna i praktiken vara starkare än motsättningarna mellan kapitalistlägret och socialistlägret. Man frågar sig vilka garantier det finns för att Tyskland och Japan inte återigen vill bli mäktiga, att de inte kommer att försöka skaka av sig det amerikanska oket och börja leva självständigt? Jag tror inte att det finns några sådana garantier.

Härav följer emellertid att ofrånkomligheten av krig mellan kapitalistländerna även i fortsättningen äger sin giltighet.

En underlig blandning av doktrin och önsketänkande, av riktiga analyser och verklighetsfrämmande slutsatser! Den är typisk för Stalins tankestruktur i allmänhet, som i detta hans sista arbete också visar spår av ålderdomssvaghet.

9. Stalinmyten

(I stället för slutord)

Ett av de mest förvånansvärda fenomenen i kulturhistorien är att hundratusentals människors bedömningar och fördomar, intryck och föreställningar, under årtionden präglats av två böcker. I själva verket är det man under årtionden kallade ”marxism-leninismen” i allt väsentligt sammanfattat i två verk, som Stalin författat — det första ensam, det andra tillsammans med medarbetare.

1924 publicerades, omedelbart efter Lenins död, ”Om leninismens grunder”. Denna bok blev grundvalen till ”marxism-leninismen”. 1938 studerade man i alla kommunistpartier, på alla språk, en bok, som kunde notera den största upplagan, sedan ”Grunderna” utkom. Det var ”Kort handledning i Sovjetunionens kommunistiska partis historia”. Den gällde för att vara en sammanfattning av ”marxism-leninismen” i aktion. Det som i dessa böcker och mellan dessa böcker slog igenom som ”marxism-leninismen”, var en egendomlig blandning av marxistiska teser och av statsklokhet motiverade pragmatiska överväganden, avseende den första av kommunister ledda staten, liksom av vetenskapliga resonemang och auktoritativa proklamationer. I förenklad, vulgariserad och misstolkad form hade här en svår vetenskaplig teori reducerats till en katekes av sanningar, halv-sanningar och osanningar. Med konstlad logik härleddes ur falska premisser logiskt riktiga men objektivt oriktiga slutsatser. Dessa böcker, som var enkla, lätta att lära in och lära ut, lyckliggjorde tiotusentals idealistiska kämpar med den upplyftande känslan att fatta alla problem, att med en del tesers hjälp kunna grunda ut världens väsen. Av grundsatsernas enkelhet och klarhet skapade sig otaliga anhängare av rörelsen ökad övertygelse om oemotståndligheten i den nära förestående slutsegern.

Noga taget var ”marxism-leninismen” under stalintiden stalinmytens vetenskapliga garnering. Stalins definition av marxismen under leninismen som ”imperialismens och den proletära revolutionens period” underlättade en kanonisering av Lenins tankar, som alltför ofta upplöste marxismen i ”marxism-leninism”, i den meningen att marxismen förvisso alltjämt stod att spåra men likväl amputerades på viktiga områden, där Lenins betydelse rakt inte låg. Den unge Marx' hela tankeöverflöd t.ex., med det betydelsefulla begreppet alienation, föll, som vi erfarit, bort, förblev okänt, obeaktat och undanhölls den kommunistiska rörelsen under årtionden, inte minst därför att det inte varit bekant för Lenin, enär denne dött, innan de viktiga ungdomsskrifterna av Marx offentliggjorts. Systematiserade och schematiserade fördes Marx och Lenin genom ”marxism-leninismen” alltmer fram till verklighetsfrämmande voluntaristiska generaliseringar, som härletts ur den ryska situationen, det som ur sovjetstatens synpunkt var förnuftigt. Det är inte att undra på att det senare också för den skull i den kommunistiska rörelsen måste komma till ideologiska uppgörelser, då det redan fanns flera stater, ledda av lärjungar till Stalin, vilkas ”statsklokhet” avvek från den sovjetiska.

Stalinmytens ”marxism-leninism” var en pragmatism, som proklamerade den aktuella statsklokheten, om den nu var förnuftig eller ej, som obetingad sanning och i enlighet med ”marxism-leninismens” uppfattning. Richard Wagner blev efter den tysk-sovjetiska ickeangreppspakten händelsevis erkänd, medan Hegel efter anfallet mot Sovjetunionen avslöjades som reaktionär. Den revolutionära arbetarrörelsens solidaritet med det första socialistiska experimentet utgjorde grunden till denna monolitism, som hörde till Stalinmytens väsen och som bar sig allt obevekligare åt, ju närmare bärarna av tvivel och tvekan stod oktoberrevolutionens parti. Stalinmyten hade oåterkalleligen sina rötter i kommunisternas glödande samhörighetskänsla med den första proletära revolutionen, det första socialistiska experimentet. Antonio Gramsci, den mest betydande marxistiske teoretikern under mellankrigsperioden, uttryckte på de italienska kommunisternas kongress i Lyon den uppfattningen, att historien rättfärdigade det ryska partiets dominerande och ledande funktion

och detta på grund av den position, som intas av sovjetstaten, ”den första och enda verkliga erövring arbetarklassen gjort i kamp om makten”. Just denna internationalistiska förpliktelse till solidaritet har så fört därhän, att varje tvivel om myten kunde betecknas som en fara för solidariteten. I sina dagböcker har Bert Brecht noterat: ”För varje kommunist, som tar internationalismen på allvar, måste det stå klart, att idag varje arbetarparti utanför Sovjetunionen måste inordna sin politik i det sovjetiska kommunistpartiets politik och i flertalet fall underordna sig den.”

Myten liknade ett stort luftslott, i vilket allt ständigt blev vackrare, bättre och större. Lenin hade varnat för att betrakta den revolutionära arbetarrörelsens väg som ett snörrätt och slätt Nevskij Prospekt och hans essä över konsten att bestiga höga berg hör till de allra skönaste ställena i den marxistiska litteraturen. Men eftersom enligt myten allt, man önskat, måste gälla som riktigt och ofelbart, måste verkligheten manifesteras i beslutet och den allmänna lagbundenhetens triumf. Det fanns inga tvivel, inga problem, inga misstag. Man konstruerade en värld, som man inte kunde fränkänna en inre logik, ja, vars betvingande logik övertygade revolutionära andar. Det var bara det att den världen inte var den verkliga världen. Kanoniseringen av alla teser gav inte något utrymme för tvivel och diskussionen tillät som regel inga avvikelser från dogmen annat än ifråga om tolkning och utläggning. Diskussionen tog därför formen av en skolastisk interpretation av ofelbara citat.

I den ofta rentav liturgiska framställningen av den vetenskapliga socialismen gick i stalinmyten en del av klassikernas grundtankar inom den vetenskapliga socialismen förlorade: den unge Marx' arbeten, som filosofiskt sett var omöjliga att bära för myten. Den åldrade Engels' politiska utläggningar, som i taktiskt hänseende var omöjliga att bära för myten. Lenins betydelsefulla hänvisningar på dödsbädden, som skulle ha varit dödliga för myten, på grund av sin demokrati, sitt ställningstagande mot byråkrati och sitt avvisande av varje form av personkult. Vad beträffar kulturhistorien före marxismens tillkomst och arbetarrörelsens historia före uppkomsten av kommunistpartier, utövades det censur och angavs det tydliga gränser. De största andarna ”dessförinnan” beviljades en plats, som ungefär liknade den som Dante i sin ”Divina Commedia” upplåter åt de största hedningarna i helvetet, de som inte var kristna och inte kunde vara kristna, därför att de levde före Kristus.

I stalinmyten blandades teorin och den institutionellt betingade propagandan, de marxiska uppfattningarna och den av statsskäl betingade argumentationen, den vetenskapliga socialismen och den med sina begrepp opererande myten. Myten underställde sig marxister, kännare av den vetenskapliga socialismen, just som man underställer sig en myt, vilken, som Lévi-Strauss framställt det, kräver allmänt instämmande och därvid lämnar utrymme för visst spelrum ifråga om tvivel och brist på tro. Myten, skriver Lévi-Strauss, ger människan ett relationssystem, som söker övervinna, överskylla, motsägelserna mellan uppfattningarna och verkligheten i ett logiskt mönster.

Stalinmyten övervann och dolde de motsättningar, som uppstått vid socialismens uppbyggande i ett utsägligt efterblivet land, motsättningarna mellan den vetenskapliga socialismens teser och de metoder, som kom till användning vid det första socialistiska experimentet, mellan den revolutionära arbetarrörelsens illusioner och de svårigheter nämnda rörelse råkade ut för efter att ha gripit makten, de konflikter, som växte fram. På så sätt är det förklarligt, att även betydande marxister och socialistiska idealister underställde sig myten, emedan de bekände sig till oktoberrevolutionens land och inte såg några andra alternativ än att bekänna sig till detta.

Häri ligger också förklaringen till att hundratals betydande konstnärer och lärda, steg för steg, och ofta omärkligt, glidit in i en bekännelse till myten. Enzenberger har försökt att i en essä om Pablo Neruda förklara en stalindikt av den store diktaren med en hänvisning till de fruktansvärda förhållandena i Latinamerika. Och Barbusse? Picasso? Aragon? Joliot-Curie?

Leger? Brecht? Bloch? Guttuso? Och — vid viss tidpunkt — också Pasternak? Herbert Marcuse proklamerar högtidligt och riktigt: ”Det finns former för våld och förtryck, som ingen revolutionär situation kan rättfärdiga, enär de förnekar just det ändamål, för vilket revolutionen är ett medel.” Men hade då stalinmytens offer på en gång och plötsligt ställts inför detta alternativ?

De hade i första rummet bekänt sig till uppfattningen att det på tjugotalet inte fanns någon annan väg än att i det efterblivna Ryssland inrätta socialism. I bolsjevikernas inre partidiskussion och i den kommunistiska rörelsens inre partidiskussioner förkroppsligade Stalin nämnda ståndpunkt. Hans namn blev en personifiering av den orientering, som för kommunisterna betydde socialism, inte bara socialism i ett land utan socialism rätt och slätt, helt enkelt socialism i motsats till det svek mot alla socialistiska förhoppningar, de upplevde i de socialdemokratiska partiernas verksamhet. Att välja socialismen, det betydde för dem på den tiden, då Stalin företrädde orienteringen mot en socialistisk uppbyggnad i Ryssland, att vara för Stalin.

Och alldeles riktigt gällde detta, då den första femårsplanens patos grep tag i oktoberrevolutionens land, mitt i en svår ekonomisk kris, som uppfattades som bevis på kapitalismens ohållbarhet, i början av en fascistisk våg, som uppfattades som bevis på den borgerliga demokratis bräcklighet. Om Stalins femårsplaner, om Stalins experiment, talade då för tiden de mest rabiata antikommunisterna och fiender till socialismen och vävde på så sätt med på den myt, som långsamt och nästan omärkligt började transformera rörelsen. Alla sina förhoppningar fann kommunisterna konkretiserade i det grandiosa uppbyggnadsarbetet — och att bara de har rena händer, som inte rör vid någonting, hade redan Charles Péguy skrivit. Och så kom hitlerfascismens seger, så kom Spanien — och i sanningens namn kom också moskva-processerna vid samma tidpunkt. Mycket verkade otroligt i dessa processer, men kommunisterna ville tro och måste tro, om de inte skulle ge upp varje alternativ. De statliga hemligtjänsternas blodiga krig, för vilka kung Alexander av Jugoslavien, Frankrikes utrikesminister Barthou med flera föll offer, tycktes dem förklara mycket, liksom även det förhållandet, att förutvarande toppfunktionärer ofta otroligt snabbt växlat över från oppositionell kommunism till yttersta högern. Hade inte också under den franska revolutionen hjältar från den första perioden ofta begått förräderi på grund av avsmak för den senare utvecklingen?

Man ville ha argument och eftersom man ville ha sådana, fann man dem också. Så föll man offer för myten, som lämnade utrymme för ett visst tvivel, samtidigt som ett allmänt samtycke var förhanden. Och i kampen, som för hundratusentals kommunister var en strid på liv och död, fanns det föga tid för eftertanke. Och så kom redan världskriget, under vilket Sovjetunionen bar huvudbördan. Dess seger var förbunden med det namn, som tidigare personifierat det socialistiska uppbyggandets politik. Utan varje som helst annat alternativ halkade kommunisterna, steg för steg, under kamp, in i myten. Och i en tid av blod och järn var hundratusentals idealister beredda att tro Stalin, när han sade, att de ”var skurna ur ett särskilt virke” samt att det inte fanns några fästningar, de inte kunde inta.

I denna bok har det inte varit fråga om en stalinbiografi utan en framställning av vad Stalin verkligen sagt. Vi har konstaterat vad han verkligen sagt, och har sökt förklara, varför han sade det. Stalin-myten gör det förståeligt, varför det han verkligen sagt, fick resonans hos hundratusentals människor, och att för dem — som i Pythagoras orden — uttrycket ”Han har själv sagt det” innebar avgörande och direktiv.

Lästips

Allmänt om Stalin

Isaac Deutscher: [Stalin](#)-biografi

[Chrusjtjovs hemliga tal 1956](#)

Stephen Kotkin: [Terror som statskonst](#).

Roy Medvedev: [Stalin och stalinismen](#)

”Socialismen i ett land” och Sovjetunionen

Tidsdokument:

Max Shachtman:

[Vänsteroppositionen tio år: Dess historia och principer](#) (kapitlet ”Teorin om socialism i ett land”)

[Stalin om socialismen. Dechiffrering av Stalins budskap till ryska partikongressen](#)

Stalin:

[Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik](#) (1924)

[Kampen mot fascismens trotskistiska agenter och vårt partis uppgifter](#) (1937)

[Socialismens ekonomiska problem i SSRU](#) (1952)

Trotsky:

[Tal inför 15:e partikonferensen](#) [1926]

[Teorin om socialismen i ett land](#) [1926]

[Tal inför 15:e partikonferensen](#) (andra hälften av talet) [1926]

[Tredje internationales efter Lenin](#) (kapitel 1) [1928]

[Den permanenta revolutionen](#) (inledningarna, kapitlen 8 och 10) [1929]

[Socialism i ett land?](#) (utdrag ur *Ryska revolutionens historia*)

[Den förrådade revolutionen](#) (Appendix: ”Socialism, i ett land”) [1936]

Zinovjev: [Om leninismen](#)

Historiska arbeten:

E H Carr: [Debatten om "socialism i ett land"](#)

Fernando Claudín: avsnittet ”Stalin som revisionist – den fullständiga socialismen i ett enda land” i [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) (sid. 41f)

Isaac Deutscher: [Den avväpnade profeten](#) (kapitlen 2-4) och avsnittet om Socialism i ett land i [Stalin](#)-biografen (kap 7, ”Generalsekreteraren”, s, 167ff)

Sovjetisk utrikespolitik och världskriget

Tidsdokument:

[Kommunistiska internationales om fascismen](#) (1922-1935)

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#).

[Sovjet under 2:a världskriget](#) (artiklar och dokument)

Historiska arbeten:

Burnett Bolloten: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#)

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationales och Andra världskriget](#)

Chrusjtjov: [Det stora fosterländska kriget](#)

Fernando Claudín: [Den olägliga revolutionen \(Spanien 1936-1939\)](#)

Isaac Deutscher: [Arvet från stalinismen – Utrikespolitiken](#)

Yvonne Hirdman:

[Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#)
[Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskriget 1941-45](#)

David Horowitz: [Samexistens och revolution](#)

Stephen Kotkin: [Från en klippbrant](#)

Jean-Jacques Marie: [Samarbetet Stalin-Hitler. Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess
följder](#)

[Koreakriget](#) (artikelsamling)